

ОРЛІК

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ І СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

З М І С Т

Хістів Го Олександр	П. Горбенко
БАПЛІТЕ	О. Заводняк
Сестринство	Др. О. Гринюк
Банкрот української ПН	Др. С. Бірач
Перші українські державні підприємства	Ю. Бінар
Одвертти двері до Ю. Шевчука	Ірина Віт
Листопадів пам'ять Іван	І. Ф. Бірач
«Загадкові» вініфікації	Ю. Б.
«Починається знову» вініфікація, від Кремля	О. Бінар
З прегового фонду	
Бібліографія	
Від адміністрації	

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ.

Просимо усіх наших передплатників кольпортерів і замовців усі грошеві розчислення, замовлення і адміністративне листування слати на нову адресу адміністрації журналу «ОРЛИК»:

Ukrainische Monatschrift „ORLYK“
München, Rosenheimerstraße 46a / Z. 114

Адміністрація «ОРЛИКА» пошукує заступників на поодинокі табори.

Кооперативи, книгарні, таборові крамниці і приватні кольпортери одержують від 20 прим. — 15%, від 50 прим. — 20% опусту.

Оказових чисел не вислається.

Всіх дотеперішніх довжників просять ласкаво вирішити залежності або звернути одержані журнали.

Усім, що дотепер не заплатили передплати, здержується дальшу висилку журналу.

Приймається передплату від виїзжаючих на працю з Німеччини.

Умови передплати для закордону:

на півроку	24 НМ.
на рік	48 НМ
Ціна одного числа	4 НМ

Умови передплати в Німеччині:

на півроку	18 НМ
на рік	36 НМ
Ціна одного числа	3 НМ

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

Хвальна Редакціє!

В Ч. 8 часопису «ОРЛИК» в рецензії пра п. Н. Г. на Літературно-науковий збірник Ганноверського культурно-наукового Видавництва надруковано, що С. Щоголів автор знаної протиукраїнської енциклопедії «Українське движєніє как современний етап южно-рускаво сепаратизма» залюбиє говори в Сірому про Драгоманова: «От той, за ким я пішов би у вогонь і воду».

У споминах п. Сірого в тому Літ.-наук. Збірнику останньої залюбовкової балаканищи С. Щ. немає. А подання її рецензентом Н. Г. у необізаного з дійністю читача створює враження, що царський цензор С. Щоголів був ніби одиодумцем М. Драгоманова або останній одиодумцем С. Щоголева. Чесні публіцисти знають, що ні того, ані того в дійсності не було. Рецензент увів редакцію часопису «ОРЛИК» в блуд невідомо з якою ціллю.

Копії листів С. Щоголіва, як особливого цензора до Головного Управління по справах друку, та в його розпорядженні свідчать зовсім інше, ніж писав п. Н. Г., саме, що С. Щоголів був цілковитим противником М. Драгоманова. З тих листів видно, що С. Щоголів заборонив ширення творів М. Драгоманова надруковані, закордоном, чого очевидно, не було б, коли б він дійсно був правдивим прихильником М. Драгоманова, а останній якимсь царславцем. Мені, як членові Видавництва «Криниця» відомо, що твор М. Драгоманова «Шевченко, українюфилі і соціялізм» виданий тим видавництвом у 1912 році, після заходів С. Щоголіва був конфіскований, видавництво було притягнуто до судової відповідальности, а прокурор Судової Палати ствердив конфіскацію.

Цього досить, на мою думку, щоб довести, що між С. Щоголевым і М. Драгомановим нічого спільного не було.

З належною пошаною

проф. Світозор Драгоманов.

ВИПРАВЛЕННЯ ПОХИБОК

В статті «Теорії доби і сучасність» («ОРЛИК» ч. 8 треба виправити такі друкарські похибки, стор. 8 стрічка знизу, з мість (особливо 10 ст.) має бути «особливо 19 ст.». Ст. 8 останні 4 стрічки просимо читати: ... і це зрозуміло, бо ми живемо саме в переходному етапі, в момент кризи — тільки як якийсь моноліт (метода прямого заперечення) з якими, виразними, незаперечними ознаками. Стор. 9 стрічка 23 згорні замість надію має бути на дно. Ст. 9 стрічка 14 знизу замість повний має бути ювій. Ст. 10 стрічка 22 знизу замість як це сталося має бути як це сталося. Ст. 11 стрічка 24 замість не віддає має бути це віддає. Ст. 12 стрічка 8—9 замість «На нашу думку, його модерна фізика має бути «На його думку, модерна фізика».

В статті «За лад еміграції» («ОРЛИК» ч. 10) на стор. 26 в примітці 1) в низу пропущено: і в французькій зоні біля 4400 (3% всіх українців у Німеччині)»

Орлик

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ
І СУСІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Редагує Колегія

Видас д-р. Т. ЛАПУТЧАК

Адреса Редакції

Monatsschrift „Orlyk“

DP Center Berchtesgaden-Struße

Bl. 1146

Адреса Адміністрації

München, Rosenheimerstraße 46a / Z. 114

Ціна одного примірника з марки

ВІД РЕДАКЦІЇ

Редакція приймає до друку праці ще не друковані. З приводу не прийнятих до друку рукописів з ніким не перешлюється.

Редакція містить дискусійні статті, зміст яких є думками і поглядами автора.

Редакція застерігає собі право скорочувати рукописи.

Незамовлених рукописів не повертається.

Право передруку статей без дозвілу видавництва забороняється.

ORLYK

CULTURAL AND SOCIAL REVIEW

Published under DP-Publication

Authorization US-E-5 OMGB

Information Control Division

Responsible Editor

Dr. Theodor LAPUTSCHAK

Druck: Südost-Kurier, Bad Reichenh.

ВАПЛІТЕ

Цього року минає 20-ліття від часу розгрому української літературної організації ВАПЛІТЕ.

Марна була б спроба знайти у словниках чи в літературі вичерпливу відповідь на питання, що саме являє собою ця організація. В сучасному курсі історії української советської літератури про ВАПЛІТЕ не згадують зовсім. На еміграції згадувати про ВАПЛІТЕ ніби не заборонено, і час від часу ця назва появляється в статтях на літературно-естетичні теми. Проте, суть і внутрішній зміст та історичне значення цього явища ще не розкрито в усій повноті і ясності. На це склалися кілька причин і обставин. Цілком слушно в одній статті недавно відзначено, що «не тільки архіви, а навіть те, що випадково проскочило до друку, сьогодні нам недоступне. Тим то в історії нашої громадської думки і культури цей «німий» період сьогодні не діє, він ніби відсутній, навіть тут на еміграції...» (Ю. Дивнич — Українська революція в світлі нашої громадсько-політичної думки. «Українські Вісті» 4 жовтня 1947 р.).

ВАПЛІТЕ займає визначне місце не лише в історії української літератури, як найпомітніше явище в українському літературному процесі в УССР. З іменем цієї організації та її творців зв'язана ціла доба в житті українського народу, що відома під назвою українського культурного ренесансу 20-тих років. ВАПЛІТЕ була легальним організаційним вивершенням, ідеологічним центром Українського Відродження 20-тих років. Це одна з найблискучіших сторінок в розвитку української культури, духовості і нашої героїчної історії. В перспективі минулих літ ВАПЛІТЕ виступає особливо значущим і яскравим символом.

Ворог прикладав і прикладає всі свої сили і засоби, щоб викреслити цю сторінку з нашої національної пам'яті, запламувати її і принизити своєю брехливою пропагандою. Ці ворожі намагання, на жаль, не зустрічають у нашому українському суспільстві належного і чинного спротиву. Ба, навіть у колах деяких українських політичних угруповань помітна така ж негачія і наплювання цього нашого минулого, що цілком збігається з ворожими намірами і тенденціями і є «водою на млин» ворога.

Доба українського ренесансу 20-тих років і ВАПЛІТЕ є для української еміграції «глухою» добою не лише з причин браку першоджерел і недоступності видань цієї доби. Помітною перешкодою до освоєння здобутків цієї доби є наявність цілої низки

забобонів і упереджень супроти всього «підсоветського». Одною з причин є також партійно-сектанська обмеженість і примітивізм та незрілість політичного мислення деяких наших політиків.

В уяві значної частини української еміграції радянський період в історії України — це чорне провалля небуття, порожнеча, яку виповнював своїм змістом лише московсько-большевицький окупант. Так, ніби Україна, український нарід і українська духовість там не існували і вони ні в чому себе не виявили. З поразкою українських Визвольних Змагань 1917—20 років українська історія ніби урвалася. Майбутнє України в уяві декого може початися лише з поворотом УНР чи гетьмана на рідні землі і лише з реставрацією УНР, чи якогось іншого еміграційного уряду, на Україні почнеться даліше продовження української історії. Ця частина живе спогадами цих часів і уявленнями того минулого. Все інше для неї чуже і тим самим не українське — советське або большевицьке. Ясно, що для цієї частини української еміграції радянський період — закрита книга.

Друга частина еміграції іде ще далі. Її ідеалом є українське середньовіччя, Княжа доба. Конфлікт з сучасною реальною Україною і відсутність зрозуміння її є тут ще глибший. Ця частина наших політиків та ідеологів бачить початок нової України в собі і від себе. Вона живе «духом нашої давнини» і хоче надхнути цим духом сучасну Україну, виповнити її своїм змістом. А що сучасна Україна не може прийняти того змісту так легко, то звідти й методи діяння цієї політичної групи: вона хоче накинути світ своїх уявлень і свій лад силою. І діє вона в такому ж стилі — середньовічною нетерпимістю і фанатизмом. Дехто може вбачити в цих словах суб'єктивне перебільшення і тенденційну однобічність. Але хто уважно прочитає писанину ідеологів цього політичного середовища і простежить його політичну практику, той не може прийти до інших висновків. Недавно ми читали статтю про боротьбу УПА в «Українській Трибуні», в якій автор нав'язує до княжої доби і в наших героїчних партизанах бачить відродження войовничого духа княжої України і того духа нашої давнини, який ніби оживляє і пориває до боротьби наших сучасників. Це нагадує на одне місце з драми Миколи Куліша «Патетична соната»:

Батько Марини Ступай говорить:

— Грай, Марино, патетичну, — Україна воскресє! Тільки що загітував, залучив до

нашої просвіти аж трьох членів: учителя слобідської народньої школи, сусіднього тесляра і нічного сторожа... Грай! Слухай, як дзвонить і грає Україна! Устають з могил сивоусі запорожці, сідають на коней. Цоки-цоки!... Чуеш, мчать? Сивоусі лицарі...

Марина (грає): Покійними не ввоюєш. Гей, якби повстанці! Молоді, тату!»

Ми шануємо наше минуле. І ще з більшою шанобою і повагою ставимося до наших сучасних оборонців життя, свободи і гідності українського народу. Але ця героїчна боротьба зобов'язує нас до чогось більшого, ніж до історичної романтики і вузько групової спекуляції кров'ю і героїзмом наших повстанців. Мусимо творити тут ідейну, і моральну, і матеріальну базу і опору тієї боротьби, яка ведеться в краю, та мусимо побільшувати її сили. Сучасні Ступай-Ступаненки такої ідейної і моральної бази не створять. Вони ідейно і психологічно не здатні бути оформлювачами ідеології сучасного руху спротиву і визвольної боротьби українського народу на сучасному етапі.

Рушійна сила нинішньої боротьби та її джерела не в минулому, а в сучасному, і ті сили ідейно не вміщаються у вузькі рамки ступай-ступаненкової просвіти чи екзотичної романтики згаданої політичної групи. Ця група виявила повну свою нездатність вийти за межі свого партійного гетта і заскорузлості і подивитися на світ тверезими очима сучасників.

Цілком логічно і у згоді з ідеологією і світоглядом цієї політичної формації вона негує не лише УНР і революцію 1917 року, а й (тим більше!) негує і зовсім не розуміє українського історичного процесу після поразки Визвольних Змагань і всього того, чим жила, до чого прагнула і що творила передова частина українського суспільства на Україні після 1920 року. Як доводять нам чолові ідеологи цієї політичної групи, революція 1917 року це була помилка — «раковиння з калом», у яку штовхнули український нарід марксистів і большевиків. Ніякого ренесансу в 20-тих роках на Україні, мовляв, не було, був суцільний ідейний і моральний розклад, а «свідомі українські діячі» робили в цей час «большевицьке діло» і т. д. і т. п. (Див. Юр. Горовий — «Про Український ренесанс ХХ ст.» Визвольна Політика, ч. 6—7 (1947). На думку цих же ідеологів «з погляду політичного хвилювизму — це український комунізм». Гасла Хвилювизму на їх думку лише «частково вірні, але й не нові, а частково не вірні і шкідливі. В багатьох випадках вони співпадають з гаслами Сталіна, що треба відсталу аграрну Росію перетворити в передову індустріальну країну. Різниця лише в тому, що Сталін мовить про Росію, а Хвилювий про Україну» (там же). З тих причин діяльність Хвилювизму ніколи

не буде прийнята в історію українського відродження. Так говорять і пишуть ідеологи тієї політичної групи, яка прагне до тотальної гегемонії і вважає себе єдиним носієм української правди. І це вони претендують бути єдиними виразниками і репрезентантами всього українського народу. Полемізувати зі зливою ось такої безвідповідальної писанини про наше минуле — невдячна робота. І ми її обминаємо.

Серед нинішніх політичних емігрантів є, проте, одна частина, яка безпосередньо вийшла з підсоветської дійсності, яка пройшла в ній відповідну еволюцію й ідеологічно-політичне оформлення. Одну з українських політичних партій (УРДП), яка склалася переважно з цих елементів, характеризує дехто, як «недобитий у тридцятих роках хвилювизм». На жаль, сталося так, що ця партія своїм ідейно-політичним змістом і взятим політичним курсом не зовсім відповідає цій назві. Безперечно, що в цій політичній групі є кілька осіб, які психологічно й ідейно є носіями світогляду й ментальності хвилювизму, але не можна сказати, що вони теоретично усвідомили свою суть як хвилювизм в його дійсних ідейно-світоглядних тенденціях та ідеологічній системі. В ідейно-політичному оформленні цієї партії багато пошкодила нинішня ситуація. Політичний примітивізм і загумінково-секстанська психологічна заскорузлість «націоналістів» з «блискучого відокремлення» в теорії і практиці створили українському націоналізмові не добру славу. І з другого боку, повільність і надмірна обережність у перебудові ОУН під проводом полк. Мельника не давала достатніх підстав і надій на оновлення українського націоналізму згідно з вимогами сучасності. Все це відштовхнуло УРДП від націоналізму і вона стала на шлях його заперечення. Але по суті, при цьому заперечувано негатииви бандерівства чи, скажімо, деякі тези доктрини Донцова, а не український націоналізм у ширшому значенні. Багато заважила тут компромітація назви «націоналізм» і плутанина понять і означень. Так прийшло до парадоксального положення: «хвилювисти» стали не лише проти бандерівства, а й проти націоналізму взагалі і взяли курс на соціалізм і марксизм, тоді коли по суті хвилювизм логічно веде до повнокровного націоналізму. Справа звичайно не в назвах. Хвилювисти мали в кишенях партійні комуністичні білети, а по суті стояли на позиціях українського націоналізму. Доцільність вживання назви «націоналізм» в сучасних історичних обставинах дехто ставить під сумнів. Але йде справа про сутність. УРДП, ставши на шлях заперечення націоналізму і взявши курс на зближення з соціалістами, логічно й по суті ухилилась від накресленого Хвилювим шляху. А після цього і Хвилювизм і хвилювисти стали нагинати до свого пар-

тійного копита «революційної демократії». І цілком природно, що «націоналісти» з «блискучого відокремлення» бачать свою місію в тому, щоб таких «недобитків хвильовизму» добити...

Повертаючись до нашої теми, мусимо ствердити, що УРДП хоч і внесла в наше політичне життя деякі позитивні ідеї, що впливають з сучасного буття української нації, але не є покищо повним виразником тих ідей і тієї політичної течії, що зв'язана з іменем Хвильового і ВАПЛІТЕ. А ці ідеї є генеральними ідеями й нашого часу.

Хвильовий на певному етапі був українським комуністом. Таким він є в новелі «Я». У «Вальдшнепах» в образі Карамазова він уже переживає кризу. Ідея «загірньої комуни» поступається в його світогляді перед ідеєю відродження української нації. Він ще пов'язує майбутнє своєї нації з «якоюсь там» клясою. Але перелам від комунізму і марксизму до нового світогляду вже наявний і вже накреслено перспективу. Цим перспективним образом є Аглая — «нова людина нашого часу», одна з тих молодих людей, що як гриби по дощі виростають в новій українській дійсності. Ті, що «від природи покликані до кипучої діяльності» в нових обставинах і які творять новий український світогляд і «нову українську дійсність на новому етапі». Вони є антиподами Ступай-Ступаненків і Карамазових. Аглая проголошує, що від матеріалізму залишилися в сучасності тільки «ріжки та ніжки» і що Маркс є зовсім чужородним елементом для України. Такої заяви від урдепістів ми щось не чули, а, навпаки, чули щось протилежне. Як же після того можна вважати УРДП спадкоємцем хвильовизму і наступниками Аглаї в сучасному?

В полеміці з російськими імперіялістом і великодержавником большевицької формации Аглая заявляє: «Справа в тому, що український націоналізм не дає і не дасть спокою твоєму російському мракобесію. Справа в тому, що як ти не кажи, а в його собі виходить на історичну арену молодий прогресивний фактор».

Такої оцінки українського націоналізму з боку УРДП ми щось не чули, а навпаки чули знову ж таки щось протилежне. Відмежування від націоналізму з боку УРДП є справою неприродною і помилковою. Одна справа — боротьба з «блискучим відокремленням», і зовсім інша — проблема українського націоналізму в широкому його ідейному змісті й означенні.

У зв'язку з цим є цікавим простежити на матеріялах ВАПЛІТЕ цю проблему в підсоветській дійсності.

Партійна тенденційність і обмеженість деяких «націоналістів» з групи «блискучого відокремлення» не дозволяють їм зрозуміти

хвильовизм і його епоху в їх позитивних і творчих якостях. Але таким же партійно-тенденційним однобоким і поверховним є сприйняття і розуміння хвильовизму і з боку тих його прихильників, які, протиставляючись сектанському націоналізмові підтягають Хвильового до своєї партії і роблять з нього «революційного демократа». У хвильовизмі та в його добі, виходячи з антинаціоналістичних позицій, ідеологи УРДП поминають найбільш істотне для Хвильового і хвильовизму і беруть лише те, що придатне для обґрунтування позицій «революційної демократії». В теоретичному усвідомленні і обґрунтуванні цих своїх позицій і своєї ідеології УРДП є кроком назад від хвильовизму, а не його продовженням в сучасності.

Хвильовизм — не лише історія, а й сучасність. Як наявно заявив голова правління Союзу советських письменників УРСР, «бацилі хвильовизму і тепер живуть в середовищі деяких українських літераторів. Боротьба з проявами буржуазно-націоналістичної ідеології залишається і сьогодні одним із найважливіших завдань большевицької партії» («Правда», 4. VII. 1947 р.).

ВАПЛІТЕ і ваплітяни і були тим «молодим прогресивним фактором» в українській дійсності в УССР, який не давав спокою «російському мракобесію» і виводив українську націю на шляхи відродження і прогресу. Це був дійсно Sturm und Drang період української духовності. В умовах підсоветської дійсності ваплітяни не могли себе назвати націоналістами. І, зрештою, вони могли б і в інших умовах не прийняти цю назву. Між собою вони звали себе «відродженцями». Але справа не в назві, а в суті. Їх провідною ідеєю була ідея відродження української нації. А звідси й рух цей, поминаючи назву «націоналізм», можна б назвати як Рух Українського Відродження, що по суті є те саме. Ідейним і духовим патосом діяльності ваплітян було одне завдання і одна спільна для них всіх межа — Відродження Української Нації.

Всебічне і правдиве висвітлення того ідейного і духового руху, який зродився і визначився в двадцятих роках на Україні, має для нас особливе значення. Мусимо пізнати і знайти себе. Не слід робити це шляхом нав'язування до нашої суті якоїсь обов'язкової назви досі існуючих «ізмів». І не в назвах справа. Важне те, які наші націоналізми, соціалізми, монархізми, — чи вони є виразниками нації та її потреб в нинішньому. Московські комуністи є не гіршими носіями московського націоналізму ніж довоєнні слав'янофіли у їх протиставленні до «западників». Діалектика розвитку ідей і політичних течій виклине таку штучку, що ті, які іменують себе націоналістами, стають найнебезпечнішими його гро-

бокопателями і тормозом на шляху поступу і духового відродження нації.

Справа, отже, в тому, щоб правильно зрозуміти український історичний процес, мати ясний український світогляд, бути виразником передової української ідеології, щоб вони відбивали істоту української нації, її інтереси і потреби її розвитку. Рух, який формус таку ідеологію і такий світогляд, та відбивас істоту і духовість нації, що скерований на забезпечення інтересів і потреб нації і впливас з високої ідейности і патріотизму, ми називасмо націоналізмом. Ця назва може декому не подобатись. Це слово часто утотожують з шовінізмом, національним егоїзмом, вождізмом і т. д. і т. п. Воно скомпромітоване нашими невдахами — націоналістами з табору «блискучого відокремлення». Але такий рух — органічний вияв життя нації, і він позначається в науковій філософській термінології націоналізмом. Цим терміном означається національна самосвідомість, патріотизм і воля нації до свого самоздійснення і самозавершення. Теоретичні напрямні цього руху, його ідеї і принципи не с вигадкою чи творчістю того або іншого реформатора суспільства. Вони с загальним теоретичним висловом дійсного буття нації, висловом історичного руху, що відбувається в дійсності. З цього погляду вивчення епохи ВАПЛІТЕ і ваплітянства має для нас особливе важливе значення. Ця доба ще не відійшла в історію — остільки існують всі ті умови, в яких виріс Хвильовий і в яких зформувалася його ідеологія і його світогляд. ВАПЛІТЕ і ваплітян розгромлено і загнано в підпілля, а на еміграції опинились лише їх «недобитки». Але «бацилі хвильовизму, як свідчить і сьогочасна дійсність, щоразу відроджуються в тому середовищі. Тисячі Аглай, як гриби виростають біля комячєйок...» Вони с основною рушійною силою руху, який вирішить українську проблему по-своєму, а не так, як її вирішус тепер Москва, і вони формуватимуть обличчя нової України. Бо лише вони — живі люди нашої епохи є носіями сучасного буття нації, синтези мислення і генеральних ідей української свідомости, породжених і перевіренних в огневій пробі часу в самому центрі життя, в боротьбі і творчості українського народу. Не важне те, яким «ізмом» позначити цю ідеологію і цей рух: важне — його знати і відчувати.

Український націоналізм як політичний і духовий рух у нашому визначенні мусить задовольнити дві такі найголовніші вимоги сучасности: 1. В ідеологічно-духовій площині дати синтетичну систему ідей життя і світовідчування, що випливають з органічно-національних джерел, і яка поєднала б минуле з сучасним, український традиціоналізм з революційним і активним відношенням до дійсности в сучасному і виявила б духову соборність українства на ни-

нішньому етапі історичного розвитку української нації. 2. В суспільно-політичній площині призначення українського націоналізму в тому, щоб створити такий лад, такі форми політичного, суспільного і економічного життя, які відповідали б вимогам і потребам розвитку національного організму, суспільно-економічному прогресові і духовому відродженню української нації.

Цим вимогам не може відповідати та частина нашої еміграції, яка відірвалася від сучасного життя українського народу і для якої українська історія обірвалася з поразкою визвольних змагань 1917—20 років. До минулого вже немає повороту. Шлях у майбутнє лише для тих, хто дивиться не назад, а вперед — для нових людей і сучасників.

І ось тут перед нами постають питання: де ж ті люди, що на них часто посилаються у нас як на передові революційні політичні сили сучасної України? Які їх ідеали і настрої? До чого вони прагнуть? Яка їх ідеологія і програма? В якому напрямі йде ідейно-політичний розвиток сучасної української людини в УССР? Чи знає сучасна українська опозиція до сталінського режиму і московського большевизму, чого вона хоче і що поставить на їх місце?

Ці люди — на Україні. Частина їх на еміграції. Слід відзначити, що ні стара еміграція, ні нова для себе не використали ще новою мірою щасливої нагоди приязности тут представників нової радянської генерації. Стара еміграція намагається дотримуватись своїх усталених традиційних поглядів і засад і не хоче визнати переваг нової еміграції. А інколи задивляється на «нових», особливо молодших з недовір'ям і упередженням. Щоб скористатись з приязности за кордоном живих представників сучасної України, стара еміграція мусить перебороти в собі почуття озлобленности і ворожости до всього підсовєтського, як до чогось нібито неукраїнського і меншевартісного.

Нова генерація емігрантів теж не скористалася як слід з щасливої нагоди, щоб порозумілись між собою і спільно пошукати правдивого свого ідейно-політичного оформлення. Правда, тут завинила більше стара еміграція, її партійна розпорошеність і розбиття. Нові емігранти прийшли на готове і мусіли щось вибрати. Не завжди цей вибір робився на підставі поглядів і за принципом ідеологічної співзвучности. Часто вибір був випадковий. І тому дехто пізніше перебігав до іншого табору. Але й це не всіх задовольняло. І тоді невдоволені з існуючих політичних угруповань створили свою зовсім нову революційно-демократичну партію. А дехто зареагував на такий стан міжпартійного розбиття і взаємної ворожнечі ще й так: «я — українець і не належу до жадної партії!»

Слід також мати на увазі, що приналеж-

ність до нової української еміграції і нової генерації ще не означає, що кожен з її представників може її ідейно і політично репрезентувати. І навіть утворення окремої нової партії частиною цієї генерації що не означає, що в ній масмо ідеологічне і політичне оформлення, адекватне дійсному політичному мисленню й ідеології всієї генерації. Всім цим ми хочемо сказати: дійсність, стихія і буття — це одне, а теорія — це щось інше. Теоретичне, ідейно-політичне оформлення не така проста справа. Всім цим визначається значення теорії в оформленні українських політичних сил на сучасному етапі.

Факт, що в УССР протибольшевицькі сили у своєму ідейно-політичному оформленні пішла не по лінії відновлення до того існуючих партій, а по лінії консолідації і злиття. У ВАПЛІТЕ були і колишні комуністи і соціалісти-революціонери і т. д. Але тут вони творили одне органічне ціле — одну ідейну і духову спільноту. Ідейна і світоглядова суть ВАПЛІТЕ була новим етапом у політичному і духовому розвитку українських політичних сил в УССР і не відповідала жадній з існуючих до того часу партій. Об'єднала їх всіх національна ідея, ідея відродження української нації. І творили вони один рух — Рух Українського Відродження.

Але шлях до такої єдності йде лише через виразне усвідомлення і теоретичне обґрунтування основних провідних ідей нашого часу і генеральної лінії політичного і духового розвитку.

ВАПЛІТЕ, не зважаючи на те, що в ній були люди, що належали давніше до різних партій та що в мистецькій творчості виявлялися тут різні стилі і напрямки, була вод-

ночас ясно окресленою ідеологічною групою. І це було основою їх духової і організаційної єдності. Микола Куліш, Микола Хвильовий, Аркадій Любченко, Лесь Курбас і ще інші ваплітяни — це один світ, один світогляд і одна програма. Наше завдання — відновити цей світ, реставрувати його ідейно-політичні і літературно-естетичні ідеї і принципи, освоїти їх, зробити цей світогляд радянського періоду живим і приживним у нашій біжучій ідейно-теоретичній і практичній політичній і культурній праці.

Згадана частина націоналістів з-під знаку «блискучого відокремлення» схильна критично ставитись до Хвильового, як до українського комуніста, твори якого, мовляв, є «не раз просто шкідливі для нас через вільне чи невільне виправдування жовтневої революції» і через те, що «він, либонь відштовхувався від «петлюрівського націоналізму» («Час», 29 червня 1947 р.). Така неґація Хвильового виростає з відірваності цієї частини націоналістів від революційних процесів на Україні і психологічної ворожості чи несприйняття тих змін і різниць, які внесла в український світ революція 1917 року. Тоді, коли ці націоналісти наставлені до революції, як до джерела розкладу і деморалізації, покоління Хвильового і організація ВАПЛІТЕ сприйняла революцію як універсальне джерело Українського Відродження.

З цього погляду всебічне і правдиве висвітлення того ідейного і духового руху, який зродився і визначився в двадцятих роках на Україні, має для нас особливо велике значення.

(Далі буде).

ОЛЕГ ЗАЛІЗНЯК.

„Ceterum censeo . . .”

(З нагоди 30-ліття Жовтневої Революції).

І Бєлий і Блок,
Єсенін і Клюєв, —
Росіє, Росіє, Росіє — моя!

П. Тичина.

Старатися кількома прикметниковими окресленнями схарактеризувати поняття-феномен Росії як матеріально-духовий фактор, що в певному історичному аспекті на одній шостій частині земного гльобу вирішує її життєві закони і заповняє її своєю суттю, є доволі відважним кроком. Той, хто хотів би знайти формулу на характеристику, буде все дуже далекий від її влучності, хоч на око буде здаватись, що він так близько неї.

В ніякому народі нема стільки суперечностей в його духовій структурі, що в московському.

Коли візьмемо до уваги, напр., його активність, то без сумніву не можна не погодитись з думкою, що московський народ належить до активних народів; він умів хапати за поли благословенні хвилі історії, ті хвилі, в яких, за словами одного філософа, проходить Христос і в яких обома руками

треба хапатись за поли його одежі, щоб не остатися даліше проклятим, але щоб стати благословенним до святого життя. І він, московський нарід, вмів використовувати ті активні важливі моменти історії, щоб творити велике і своє. Але одночасно цей нарід, ця багатомільйонна маса затурканих мужиків, зі своїми «месіями» Толстими, Достосвськими, Есеніними, Тютчевими і ін. створила собі цілу свою релігію не супротивлення злему, яка їй казала покірно і пасивно цілими століттями терпіти свою рабську неволю і людське пониження і яка, навіть сьгодні, каже їй терпеливо і зрезигновано зносити тиранію, можливу лише саме на отій шостій частині земної кулі, опанованої московською людиною.

Коли візьмемо на увагу його розмах, то, безперечно, історія Росії багата на приклади широкого розмаху, широкої душі, великого полету, сміливих плянів, далеких горизонтів, високого літання. Але тут одночасно голоситься до слова затурканість, дрібничковість, заскоружність, назадництво, патріархалізм московського народу, — все те питоме може більшою чи меншою мірою кожному народові, але в такій мірі хіба тільки московському.

Коли далі візьмемо до уваги його стихійність, непогамованість, то вона сама аж впадає в очі, ота непогамована сила стихії, що дала вираз в останній революції і яку даремне називати визволеною клясовою свідомістю. Таку силу стихії не під силу розбурхати і розвинути пролетаріатові ні одної країни і ні одного народу. Але одночасно такої сили інтелектуалів, такого накопичення анатомів думки, такого розумово-калькулятивного і рефлєкторичного підходу до життя і розумово обдуманого, вирахованого, викалькульованого способу оцінки його явищ, не можна ніде знайти в такій силі, як у московському духовому просторі.

Коли візьмемо до уваги його екстремність, радикалізм, безкомпромісність і т. д., то теж мусимо признати їх існування, хоч одночасно не можемо заперечити нездецидованости, роздвосности, і хитання питомих в рівній мірі душі московського народу.

Або коли візьмемо почуття месіанізму, віри, що Росія врятує «гнилий Захід» і людство, яке пробивається крізь більшість писань російських письменників (Пушкін, Достосвський, Блок, Толстой і т. д.) — то одночасно нам впаде в вічі парадоксальне почуття меншої вартости, оте вічне виправдання російських письменників кожного процесу і почину, так якби вже в самому їх засновку лежало почуття, що вони приносять погубу.

Або коли візьмемо знану схильність російського народу до поступу і культури,

до контакту з найвищими осягами людського духа, що так характеризує російську інтелігенцію, яка дійсно доходила до надзвичайно високих меж, якої сам захід не міг собі дозволити на розкіш її посідання (от хочби згадати таку, напр., постать як Вячеслава Іванова, що показав у своїх віршах досконалість, пишучи одночасно на трьох мовах—російській, німецькій і латинській,— яку рідко досягнув західний європєць)—то одночасно мусимо підкреслити оту примітивність, напівдикість, азійськість (Хвильовий: «Росія — напів азійський край»), некультурність російського народу, що про неї здається не треба нікого переконувати.

Знана приповідкова московська жорстокість і підступ мусять поділитись і поступатися місцем перед одночасною московською добродушністю, ширістю, безпосередністю і дитячим захопленням шуканням абракадабри добра і краси.

Почуття вищости, гордості, зарозумілости москаля мусять на кожному кроці поступатися перед у рівнім ступені питомом йому почуттям меншевартости, ре-сентименту, ничтожости, вбогости, грішности, непотрібности, ба навіть шкідливости свого існування.

Далекойдучий примітивізм, невивагливість, простота міняється і мішається з типовою для москалів схильністю до глибоких духових і ідеологічних аналіз, складнень, до питомих для них шукань в житті саме того, що на дні, в середині, в суті, в атомі людського буття, в його сенсі і трансцендентальному вимірі.

Вірним дзеркалом і образом московської людини як такої є Росія в цілому як народ і держава. Бо дійсно коли десь (за Маланюком ЛНВ — Січень 1926) «у Петербурзі і Москві ставився Блоківський «Балагначик», відбувалися диспути нам тим, чи правильно поступив той божевільний, що розрізав картину Рєпіна «Замордування Грозним свого сина», Брюсов писав свою середньовічну повість «Огненний ангел», смакувалися Вілє ле Ліль, Адан і Барбе д'Ореліві. Михайло Кузмін писав свої витончено-хорі «Александрійські пісні», в Релігійно-філософським Т-ві, Мережковський, Розанов, Шпет і Ерн сперечалися до ранку про богоборчество і богошукання, то там... «во глибокіне Россії»... там душили українців, поляків, грузин, вірмен, там топили лікарів, що приїздили на епідемії, там бабвсі замовляли всі хороби, там свистіла нагайка і по поліційних учасках вибивали зуби...»

Зрештою зацитуємо хоч би такого самого І. Еренбурга, що в віршах 1920 року так описує Сов. Росію:

І в кабінс схем гігантських
Кругов і ромбов — торжество,
А на гніющих полуштанках
Тупос, вшивое — «чаво». (Кануни).

Та не тільки там в «глибині Расії» — але й тут, в Петербурзі сибірський мужик (Распутін) на царському дворі дурив останнього царя своєю дійсною мужицькою московською безпосередністю і... брехнею.

І так можна б вичисляти цілу довгу, безконечну низку прикмет, питомих кожному москалеві і спільних усім москалям від Достоевського починаючи, а на останньому таському обабку кінчаючи, які, без сумніву, с докладним і вірним окресленням образу, але й одночасно с його запереченням.

Слушно сказав один російський поет (Тютчев, здається), що

«Умом Расії — не обнять,
Аршіном обцім — не ізсрїть,
У ней особенная статья —
В Расію можна только всрїть».

Але с одна прикмета московського народу, притаманна не тільки цьому народові, як цілості, але й його поодиноким фізичним одиницям, а саме — непогамований нахил до загарбання чужого, до небувалої міри розвинена жадоба зовнішньої експанзії, його імперіялізм.

Яку б ми Росію не брали на увагу, кожній з них ця прикмета питома.

Імперіялізм Росії царської не потребує особливих доказів. З першим моментом повстання як розвиненого цілого державного твору зачинається його гін до зовнішньої експанзії і то дорогою підбою, завоювань і насильств.

Було б несправедливим твердити нібито імперіялізм — явище типово московське. Росія — не сдина, що поневолює інші народи і що хоче жити потом і трудом інших людей, а не своїм власним і багатствами інших країв, а не своєю замлі. Імперіялізм явище нерозлучно зв'язане з самим існуванням, з самим життям. Трудно собі було б уявити життя інакше. Така вже природа. Але імперіялізм російський має спеціальний смак. Залежно від цілей і обставин, залежно від часу і ситуації, він зумів своє правдиве обличчя все сховати під форму ідейних, релігійних, стратегічних, політичних, культурних, соціальних та інших рухів, якими, мов плащиком, прикривав правдиві свої наміри.

Імперіялізм царський, ідучи на підбій інших земель чи інших людей, використовував до того різні форми, залежно від того, коли і як міг досягнути більший успіх.

Найчастіше уживав він як плащика для прикриття своєї дійсної натури ідеї панславізму, ідеї об'єднання всіх славянських народів, очевидно і самозрозуміло, під верховодством і проводом московського народу. Московський панславізм мав мету підкорити собі інші народи, що їх таким чи іншим способом не можна було «присднати» і засимілювати. Що так було, промовним до-

казом може послужити доля українського Кирило-Методіївського Братства, яке ставило собі теж метою з'єднання всіх слов'ян, але в сім'ї вольній, новій — вільний, союз вільних народів, а не прилучених до метрополії в Москві чи Петербурзі. Розгром і ліквідація Кирило-Методіївського Братства тим більше с проречистим доказом імперіялізму Москви, що Братство це зовсім не мало за мету «відірвання» самостійної України і прилучення її до якоїсь іншої держави чи народу. Навіть методи ліквідації царською Росією Кирило-Методіївського Братства були тоді такі самі, що й сьогодні їх стосує большевицька Москва супроти тих, що стають упоперек її імперіялістичним і загарбницьким плянам. Відома нам доля братчиків: Т. Шевченка, М. Костомарова, П. Куліша, Миколи Гулака, Василя Білозерського, Юрія Андруського, Олександра Тулуба, Івана Посяди, Ол. Навроцького, Опанаса Марковича та інших. Одних примушено каються і признавати свої «ухили» та відпекуватись свої ідеї (Куліш, Костомаров), інших ув'язнено і покарано зсилкою в Соловецький монастир (Ю. Андруський) чи далекий Кос Арал (Т. Шевченко).

Не тільки до панславізму, що виходив з України, було таке відношення Росії. Панславістичні ідеї, ідеї національного відродження, духового і політичного об'єднання слов'ян мали тоді у кожного слов'янського народу своїх апологетів. Пригадаймо у поляків Міцкевича, Маційовського та Товариство Філаретів, яких так само засуджено, як і наших братчиків. Пригадаймо чеський панславізм Вячеслава Ганки та Яна Колляра та ставлення до них російських носіїв панславізму.

Дальше імперіялізм російський часто прикривав себе плащиком оборонця віри православної, об'єднання всіх православних християн, намагання стати в позу захисника і оборонця християнського світу перед бісурменами (турками, татарами), опіка над християнською культурою, оборона вищих ідеалів. Але і при тому було все це подумане тільки під омофором московського патріарха та московського царя як голови православної церкви. І тут не уявляли собі інакше з'єднання православних, як у московській метрополії.

Коли ні плащик з'єднання слав'янства, ні охорони православної віри не був потрібний, тоді можна було ставити ідею одвертого політично-стратегічного плану виходу у світ, пробивати вікно в Європу, здобути собі доступ до заливів і морів. Це намагання було властивою підставою російської політики експанзії і імперіялізму ставлене «без бавовни» на порядок дня лише в тих випадках, коли Росія могла собі на це дозволити. А ним було намагання на першому пляні опанувати побережжя Чорного моря, Білого

моря і Балтику. Коли це здійснилося, ставлено друге завдання: доступ до Середземного моря, і звідси таке зацікавлення Босфором і Дарданеллами та тою державою, що була їх власником. Звідси опіка і охорона християнського світу перед турками, які не давалися росіянам, властиво, так дуже в знаки. Зчасом прийшла охота на доступ до Перського заливу та вихід в Індійський океан та відповідно до того голошення гасел, які давали б Росії моральне право бути панамі Азії (Азія для азятів). Залежно від того, що, коли і як москалі вважали себе раз оборонцями європейської культури і християнства перед азятами, до яких вони себе не хотіли б зараховувати («ми культурний народ»), іншим разом стояли на становищі, що Азія для них, себто для правдивих азятів. А в одному і другому випадку намагалися прикрити правдиві свої імперіялістичні пляни псевдо-гуманними, релігійними і культурними причинами.

Але не тільки царська Росія була такою. Не менше імперіялістичною була політика і ліберальної Росії, що відкидає твердження сьгоднішніх магів від демократії, нібито не нарід російський, а його правляча верства використовувала і експлуатувала народи і людей. Вже предтечі ліберальної Росії і духові її батьки, як Герцен, Чернишевський, Бєлінський не хотіли навіть допустити дискусії про вибуття з державних рамок Росії таких національностей, як українці, балтійські народи, кавказькі народи тощо. Відома критика Бєлінського на Шевченка, диктована його ненавистю до всього, що не пахло общеруською, казньною тенденцією.

Дума, яка пробувала нераз удавати з себе ліберальну, коли приходили практичні проблеми звільнення та надання хочби навіть малої автономної свободи малим народам, вирішувала їх завжди в імперіялістичному російському дусі; пригадаймо, напр., проблему фінляндської автономії, яку Дума формально знесла.

Ще яскравіше бачимо правдиве обличчя поступової, демократичної і ліберальної Росії в часи революції 1917 року. Тоді ця ліберальна Росія виявилася вже як державний режим, який практично міг без перешкод проводити свої гасла свободи, поступу, революції, а на перешкоді їх реалізації не стояли вже тоді ні царська охорона, ні царське дворянство, ні кляса буржуїв і капіталістів. Тоді влада дісталась до рук «поступового», «ліберального», «свободолюбного» російського солдата, робітника та дрібного працюючого інтелігента. Але всі ми знаємо практичну поставу того російського солдата, робітника, інтелігента до справи практичного визволення не на словах, а в дійсності. На словах — очевидно, що кожний громадянин мав право на самовизначення; очевидно, що всякий утиск повинен зникнути; очевид-

но, що в вільній Росії не може бути ні надким ніякого ні національного, ні соціального насильства; очевидно, що кожний нарід має право на самовизначення. Але коли приходило до конкретизації, до реалізації загальних принципів, наступала дивна, неясна, нещира постава до них. Справа в теорії така очевидна і ясна, що схильна до роздумування і філософування, російська верхушка не могла її відкидати (в теорії), але коли приходило перейти від слів до діл, тоді їх це вправляло в стан незвичайно великого збентеження. Збентеження це виявляв не лише уряд, але й усе російське громадянство, усі його політичні партії та організації, усі його шари. В дійсності справа в головному залежала не від уряду, але від політичних груп, яких збірну волю цей уряд виявляв. Але для об'єктивности треба сказати, що навіть уряд і більшість його представників до дійсного визволення народів ставились неприхильно (Керенський, Львов, Мілюков, Церетеллі, Терещенко, Зарудний, Нєзлобін). Річ у тому, що все російське громадянство, всі кляси і групи ставились до справи українського національного відродження здецидовано неприхильно. Певним показником правдивих підстав і причин таких його поглядів була відповідна його постава до національного відродження поляків, фінців, відбита в заявах уряду в сфері політичних і соціальних питань, які давали їм певні компетенції. Але Польща і Фінляндія не лежали на шляху імперіялістичних плянів і експанзії Росії як метрополії, вони не відгороджували їй дороги до моря і в світ, вони не узалежнювали від себе головний резервуар господарських ресурсів (вугля, заліза, збіжжя), який лежав на Україні. Тому їм можна було дещо дати і тим виступити в ролі поступового, свободолюбного чинника. Але давати те саме Україні було небезпечно. Як довго це давання було в сфері обіцянок, в сфері програм і проклямацій на папері, в сфері платонічних заяв, щоб здобути симпатії так довго вся поступова Росія навипередки переліцитовувалася у лозунгах і гаслах повної, непримушеної, справедливої, вільної, незалежності народів. Коли однак приходило до реалізації тих гасел, там треба було почухатись в потилицю. Причина ясна. Вона була та сама, що і давніше; вона гнала московських самодержців на брутальне зламання Переяславського договору й на систематичне ламання інших угод, на нищення української нації. Дивним дивом у тих самих випадках російська демократія мовчала і стримувалася від оборони українства від царського визиску і експлуатації. Відомож: багата Україна, житниця Росії, зі своїми 35 до 40 мільйонами населення, надзвичайно симпатично заокруглювала неосяжні майна російської імперії, з нею російський нарід міг показатися в світ, бо мав далеко імпазантніший вигляд, ніж без

неї. З нею і можна було говорити про великий руський нарід, про руську культуру. Без неї лишилася — дика, задряпана, некультурна, деспотська Росія, напівазійський край. І що інше, від російського чорносотенця міг тут сказати російський кадет, демократ, соціаліст, чи потім большевик? Як він міг піти за видуманими фразами про справедливість, в яку він не вірив і якої не хотів супроти перспективи втрати свого маєтку, своїх чиновницьких становищ, своїх вищих культурницьких позицій. Тому не можна було погодитись вже не то на державний принцип визнання України, але й навіть на визнання як окремої, самої української національності. Тут чорносотенець подавав собі дружньо руку з лібералом і соціал-демократом. Признання України як окремої національності — це значило зменшити великий руський нарід на 30—35 мільйонів населення, це значило перестати бути цілковитим, безконтрольним хазяїном і паном багатой, родючої, сахарної, вугільної, хлібної території (Винниченко). А далі це значило признати не лише за царизмом, але й за самим собою вікову кривду, яку наносив українському народові — «братній руській народ» *)

Апелювання до почуття справедливості тут не помагало. Де йшло про оборону того, що було в руках, там трудно апелювати до голосу сумління і почуття справедливості. (Пригадаймо і усвідомім собі сьогоднішню ситуацію, а тоді добре зрозуміємо суть життя). Треба при тому собі усвідомити, що не можна було вимагати від російської людини, все одно, якою вона себе не назвала б (с.-д., с.-р., с.-ф., кадетом чи чим іншим), щоби вона мала почуття справедливості. Почуття справедливості родиться там, де є почуття кривди. Але чи мала російська інтелігенція, ба російський пролетаріят, почуття кривди у своєму ставленні до братнього українського народу? Чи вважали вони, що вони, отого меншого брата використовують, ограбовують, експлуатують, обдурюють, що живуть його добром, його працею, його кров'ю? Тут мусимо признати, що того почуття вони не мали. Тут вони знову едналися з чорносотенними, реакційними, шовіністичними течіями царського режиму, які вважали, що кривди ніякої нема, бо й нема різниці між великоросом і українцем, що українці — це та сама вітка того самого великого народу, який лише говорить трохи відмінною (хохлацькою) мовою, що українство — це німецька вигадка і за німецькі гроші організована інтрига проти Росії (пригадаймо, які подібні ті аргументи до аргументів большевиків, які тими самими словами сьгодні прикривають свою брехню), і т. д. **В тому посту-пова, демократична, ліберальна, нова Росія,**

*) Пор. В. Винниченко: «Відродження Нації». Ч. I.

охоче вірила царизмові. Це заспокоювало сумління, зміцняло свідомість великості і неподільності великого руського народу, а радше руської державности. Тут не помогли ніякі партійні програми, ніякі льозунги, ніякі розумові виводи, тут перемогла відвічна жадоба чужого, національний егоїзм, тут перемогло право сильнішого. Треба було фактів стихійного національного пробудження, треба було масових національних здвигів, демонстрацій і треба було сильного, здецидованого вільного голосу всього українського народу, щоб те російська демократія побачила. Але й тоді, баачачи ті безсумнівні докази живучості української нації, непереможне бажання жити вільним самостійним життям, докази безперечної окремішности, «инородчестости» української нації, не могла здобутись на щось більше, як платонічні заяви, голоси, що мали метою радше ласкаво погласкати цей пробуджений з вікового сну і неволі нарід, як дати йому дійсно те, що йому належалося. Бо в тому була й органічна хиба російської людини: її **непереможний гін до чужого не міг дати прийти до голосу холодному, справедливому розумові.** Там де треба було, там російський інтелігент, і мужик, і робітник вмiли скоро знаходити децизію, і силу, і рішучість до діяння. Але в тих випадках, де йшло про боротьбу за правду і справедливість, там дивним дивом покидала його рішучість, і тоді він виявляв дивну прикмету браку децизії, браку діяння, приходило балакання, приходили дебати і наради, справу відкладано як передчасну, неназрілу, на пізніше.

Вірним образом такого поведінки була політика ліберального уряду Керенського. Натуральний відбиток російської ментальности, російського інтелігента. В ріжних балачках з численними українськими делегаціями, що приходили від Української Центральної Ради, від Українського Всенационального Конгресу (6—7 квітня 1917 року) від Першого Військового З'їзду (квітень 1917), від Генерального Секретаріату (липень 1917) охоче згоджувався з ними, але в дійсності не виявляв ніякої охоти до реалізації тих вимог. А тоді ще не вимагали так багато. Ще тоді поза малим гуртом дійсних консеквентних самостійників (М. Міхновського) ніхто не мріяв про відлучування України від Росії. Тоді вдовольнялися ще культурною автономією, тоді бажали в найкращому випадку вільної федерації на тих самих правах і засадах в Росії, тоді хотіли волі для народу ще без окремого війська, без окремих грошей, без прогнання чужинців з України. Та й навіть те було вже небезпечне. Це означало дати хахлові свобідно його мову, дати йому плоди своєї праці та це означало спонукати хахлів бути теж панамі і поміщиками, високими чиновниками, а російську верхушку трохи теж попрацювати, а не жити лише з праці чужих рук.

Коли російська демократія і поступалася трохи відсереднім тенденціям поодиноких пробуджених націй, коли мусіла здавати по-трохи позиції російського самодержавія і централізму, то тільки під ударом неблаганних і дужих виявів національних сил, яких втопити в крові вони не мали сили. Пригадаймо собі погрозу київського команданта ген. К. Незлобіна, який погрожував розігнати штиками перший Всеукраїнський Національний Конгрес. А Незлобін був (здається с.-р.) «соціаліст». Тільки під натиском стихійної сили гноблених народів здавали вони свої позиції, і то лише тоді, коли це не нищило «всеросійської» цілості. Тільки на такому тлі могли прийти до голосу **большевики**, що знаючи добре психологію і стремління пробуджених народів «тюрми народів», пішли на спритну демагогію і обіцяли дати народам щось більше, ніж неясні і непевні мигикання російських соціал-демократів: обіцяли дати їм **повну самостійність включно до відділення**.

Та політика большевиків тільки в першому періоді, який сьогодні по роках можемо вже дійсно зрозуміти як період тактики і шукання засобів, могла створити ілюзію реалізації клича самоозначення народів. Скоро показалося, що й большевики осталися вірні відвічній душі російського народу і поволі почали реалізувати в дальшому стару програму «єдиної неделімої». ССРСР стала лише параваном, поза яким решта осталася по старому.

Чому перемогли большевики?

На питання можна давати багато відповідей. Всі вони будуть більшою, чи меншою мірою причинкою до насвітлення їх генези. Без сумніву, большевики перемогли, бо мали ясну ціль перед очима. Мали точно означену мету, ясно сконкретизовану — хоч невірну, облудну, потворну і чортівську, але ясну і певну перспективу. Вони не експериментували, вони не шукали, вони не думали і не аналізували, вони не балакали, а діяти. В той час, як російська ліберально-демократична верства, ще не могла схопити суті переміни, вони її собі добре усвідомлювали. Коли провідна російська верства, та роздвоєна, нерішена верства, що служила чи пак хотіла служити двом богам: поступові і справедливості та національному еґоїзмові і реакції, соціалізові і самодержавію, розтрачувала дорогий час у довгих академічних дискусіях, коли думала на мітінгах промовама охопити настрої мас, тоді большевицька провідна верства відразу знала, що масу словами не можна заколихати, що масі треба давати все, що той, хто найбільше обіцяє, той здобуває прихильність маси. Крім того большевики усвідомили собі, що революції не переведуть кабінетні вчені, биті сумнівами і оглядами чистого розуму, що до революції треба мати фанатичної віри релігійних апостолів і жреців месіянстичного

посланья. Таку провідну верству большевики мали. Фанатичну, віруючу. Безпечно, що і об'єктивні умовини були для большевиків сприятливі. Катастрофальне положення на фронтах, неупорядковане і неясне внутрішнє положення, повна суперечностей, дотеперішня політика Керенського, незадоволення мас, головнo національним питанням — все те давало воду на їх млин. Але чи не найбільшою тайною їх успіху було те, що їх піддержала **безоглядна більшість російського народу**. Большевицизм був новою дорогою, що нею — як свідомо передбачували розумніші росіяни — можна було вивести імперію з тяжкого положення. Грозного розвалу і цілковитого заломання, а маса інтуїтивно відчувала сповнення в ньому органічних своїх соціальних і національних потреб. Національне питання, те головне питання російської імперії, яке було «каменем преткновення» для всякого роду струсів і невдоволь, розв'язали вони так по-майстерськи, що маси чужонаціональні не могли спершу не піти за їх гаслами, не вбачати в них одинокі можливості їх повного і дійсного визволення супроти практики розв'язки того питання усіма дотеперішніми російськими партіями і групами. Тільки большевики створювали ілюзію правильного і справедливого підходу до оцінки національних проблем Росії, того зліпка національних суперечностей і тенденцій, гноблених віками «старшим братом». Маси ті пішли задурманені ілюзією слів і обіцянок, задивлені в абстрактні ідеї справедливості і права. Що потім гірко розчарувалися, що їх ошукано, як ніколи, те справи не змінє. Те радше доводить твердження, що природи народу не можна змінити, виписавши на таблиці різні назви. Що назва демократії, соціалізму, лібералізму, комунізму, не змінить внутрішньої істоти національного комплексу, його історичних та духових, геополітичних тенденцій розвою і росту, що на дорозі стрічати може тільки такі самі національні комплекси і з ними мусить рахуватися; ніколи натомість не буде рахуватися з розумовими продуктами інтелектуалів, які хотіли б життя вбрати в прекрасні форми своїх гарних вербальних феноменів, даючи їм прекрасні фасади з назв, шильдів, вивісок, лозунгів і програм.

Большевики це прекрасно зрозуміли. Воно — доказ того, що вони готові були і готові є сотий раз зраджувати свої власні лозунги і свої власні програми, коли це потрібне для задержання сили, отої, в їх переконанні, одинокої, правдивої, дійсної і цілком певної прапричини свякого права, всякої моралі, всякого поступу, того «спірітус мовенс» усяких національних і індивідуальних починів. Усвідомивши собі це, вони згідно з тими вимогами, до немилосердності консеквентні, поступали, тому й перемогли.

(Далі буде).

БАНКРОТ ЛІТЕРАТУРИ

III.

ОПОВІДАННЯ.

«Злютованим поспаданням інтелекту й будівної волі назустріч усім та всяким мистецьким «хо». Не відчуваючи боязні перед жадним з цих. Пайменшої тіні наміру робити оригінальність (?) обов'язковим, але приймати з довірою все. — Вірити, що світ безмежний і безмежні можності його, людина ж співтворець. Мистецтво — співтворчість. Мистецтво — співтворчість людини у всесвіті, взаємодія з долею. Активізм. Видіння світу по-своєму, віра, що світ саме таким є, лиш збудити його (?). Романтизм...

З передмови до альманаха «Хорс»¹⁾.
«— але можна ще таким рядом: камбр-бумкамбро, — Рауль дю Камбре, — ембро — Льомброзо — обри — кобри — кабро — ебро — цебро — цебрик — цебрик-Амнеріс—Амон — Ра — УНРРА — ндра — ндравити — Кіндрат — дратва — далі падає непристойне...»

З нарису І. Костецького «Божественна лжа»²⁾

... «Начхать на всіх критиків, на рецензентів, на нерозуміючу юрбу. Той мистець, мої панове, хто сміє дивитись уперед, хто вільний³⁾, ви розумієте, від так званої логіки, бо в мистецтві логіки немає, а єть чудодійність, фікція, фантазія, абстракт, нереальність...»⁴⁾.

З повісті Ю. Косача «Еней і життя інших»⁵⁾

Поки почнемо приглядатися ближче до намічених мною нарисів Ігоря Костецького еротичного характеру, воно варт зупинитися — покищо хоч коротко — на деяких тезах принципіального значення в наших літераторів, щоб порозуміти гаразд усю рознузданість, усю безпросвітність, а з цим і всю жалюгідну безвартність їх мізкових екскрементів, що ними вони змогли вже перепоїти як погубною отруєю здоровий досі ґрунт нашої літератури. З цього погляду ви читайте ось хочби щось таке, як передмова до альманаха «Хорс» п. н. «З компасом». Цей — як на намічений зміст статті — зрештою цілком недоладний і смішний наголовок пишастесь тут, правда, аж у трьох мовах (причм по німецьки перекладено просто «mit Kompass!» Але хочби її анонімний автор був додав ще кілька перекладів цього наголовку, то він не переконав би читача про те, що в нього в голові був компас, коли він ту статтю писав, та що в авторів альманаха «Хорс» була взагалі ясна свідомість того, чого вони властиво хотіли, коли видавали його. Бо починаючи від мотта статті, яким є тут Маланюка:

Серед самумів, серед злив,
Екстрактами могутніх формул,
Він — неустаний хемік слів —
Плянує витривалу форму —

аж ген до кінця цієї енуціяції редакторів «Хорса» про їх мистецькі цілі, тут, на мій погляд, в читача тільки одно враження, а саме — хаосу, що значується як в думках так і — особливо — в тяжкій, як на передмову до наміченого — «принципового»⁶⁾ часопису, дуже сумнівній формі тієї

речі. Я думаю, що її автор не занадто напружався, коли оту передмову до «Хорса» писав, зокрема ж не занадто рахувався він зі словами, коли брався з'ясовувати ідеологічний напрям альманаха. Вже ось саме мотто не належить до найкращого з того, що в Маланюка можемо зустрінути як поетове слово про мистецтво. Тут зв'язання «самумів» та «злив» з «екстрактами формул» та з хемією слів як плянуванням «витривалої форми», це як дефініція мистецької творчости по своїй суті штучне, штудерно вимізуване, а не глибше відчуте, і тому пересічному читачеві в нас не каже про мистецтво, на жаль, нічого. І не розумієш гаразд автора передмови, коли він з самого початку зазначає: «Хто прагне піднести в рокоті й свисті всесвітніх струсів мистецьку корогву, той свідомо приготувався щохвилини перетяти собі, як настане така конечність, шляхи до загального спочуття. Цей бо мистецький часопис задумано насамперед як часопис принциповий»⁶⁾.

Як то? Адже ж у тому, що «Хорс» подуманий як щось принципове, немає ж ніякої рації добачувати конечність загального нерозуміння його? Навпаки — хотілося б радше думати, що коли редактори видвигають якийсь хоч приблизно розумний принцип, то тим легше воно читачеві порозуміти їх цілі, поскільки лиш той принцип не є якоюсь елевзійською містерією для читаючого загалу. Але що ж — мова редакторів альманаха скидається таки більше на містерію, ніж на ясне окреслення їх інтенцій, коли далі читаємо таке: «Ще й другий тут вагар. Вже годі злічити суддів, що пробували втриматись в осередку кругобігу — життя—мистецтво—мистецтво — життя, пробували розв'язати питання його квадратури. Відвічний спір форми й змісту, зловжиття то тим, то тим. У наші дні чути подекуди заклик повернутись від романтизму до реалізму — при розумінні першого як повітряного замку — другого — як харкотиння життя». Тут одно речення темніше, ніж друге. Бо що це за незліченні судді, що в таким містерійнім кругобігу намагаються розв'язувати питання «його» квадратури? І чиєї квадратури? Квадратури того кругобігу, чи життя чи мистецтва? І хто й чим узявся зловживати тут? І як це так автор передмови переходить тут до романтизму й реалізму, дефініюючи перший як повітряний замок, а реалізм як харкотиння життя? Таке кумедне пустомельство це неабиякий коментар до сумнівного мотта з його хемічними формулами й екстрактами, а вже дійсно гідне уваги в ньому оте дефініювання романтизму просто як повітряного замку, а реалізму як — харкотиння життя. Відний реалізм! Це мабуть ще ніякий критик в Європі, як довго існує реалізм, не схарактеризував його з таким ідким презирством, як автор тієї «принципової» передмови. Та ще — як зазначено в наголовку в чотирьох мовах — з компасом. With a compass! Avec une boussole! Mit Kompaß! От куди повів Хорсовий компас: просто в літературне харкотиння! Але це така краса реалізму мабуть за те, що автор передмови рішається врешті розкрити містерії свого наміченого чотирократним компасом принципу: це — романтизм. І за той романтизм треба би тепер боротися. — «Розлам старої броні — каже автор далі — але за настирливими законами новоісповідуваних мистецьких світовідчувань. Вони на карках (?) як нові обов'язкові обмеження. Хто хотів ломати обережно, з оглядом — навік відтяв себе від мистецьких праджерел. Розлам це гуркотиння, тріск, тріски,

¹⁾ Видавництво «Українське Слово». Жовтень 1946. Ст. 4.

²⁾ В альманаху «Хорс», ст. 53.

³⁾ Підкреслення автора цитати. О. Г.

⁴⁾ Альманах МУР-у, 1., ст. 37/38.

⁵⁾ Ibidem.

⁶⁾ Підкреслення автора передмови. О. Г.

луна, курява, біль зростання, це торжество неіснуючої цілоти торса Афродіти над скалками з Фідія та Праксітеля. Розлам це дія не миротворна. Тільки, що немоглі причетні до тасмніці: не як ламати, а що. Все ж не кожного разу чекати маніфестів на осличих хвостах».

Тут кожен чигає принаймні з пересічно здоровими глуздами хотів би запитати автора чи авторів цієї дійсно неповторної своєю компасом та своїми принципами передмови до «Хорса», що воно таке маніфести на осличих хвостах? Як осличі хвости зв'язуються з маніфестами взагалі, а з маніфестами романтизму зокрема? І коли вже сьогодні не чекати нам таких маніфестів, то в котрій з європейських літератур і в яку епоху шукати нам за ними? — «Бо — каже стурбований автор Хорсової передмови — зараз?» їм нема звідки вилунати» (— як то: навіть з МУР-у ні? О. Г.). Але от — авторове «зараз» все таки не таке то вже безнадійне. Бо тут же в дужках та з авторовим підкресленням читаємо таку радісну повідому (— ніби свосвідний ерзац за пропацій маніфест на осличому хвості): «Між двох васн слів'яни визріли з жовтої куцини (? що це таке?). Йдуть далі. Придивляються до старечої окцидентальності (то вони ще не бачили окциденту?) зараз дорослим, врівноваженим мозком — до романтизму. Без гонгів — до романтизму. Осмислена (?) буря й повільний натиск, але цілковито, до кінця» (ст. 4).

Отож:

До романтизму! Правда — без гонгів, а до того під рафінованим повільним натиском апокаліптичної «осмисленої» бурі, але все таки до якоїсь цілі та цілковито й до кінця.

Дальшу частинку тієї передмови читачі нашого журналу мають цитатою у вступі до мосі статті, і цього нам, я думаю, доволі. Її рештою — а це ще більш, ніж дві сторінки, — я тут займатися не буду, бо на те, щоб виказати всі недоречності, всю мимовільну коміку і кумедність нахляпаних нашвидку фраз цієї статті «З компасом», з осличими хвостами та з гонгами, на це треба би багато більше місця, ніж те, що ним я тут можу, користуватися. А спинився я над наведеним тут винятком тільки на те, щоб показати, який **застрашаючо туманний** той ідеологічний ґрунт, що на ньому стоять в нас сьогодні саме ті літератори, що за всяку ціну хотіли стати творцями і провідниками нових мистецьких напрямів. Правда — та обставина, що їх енуціяції та відгуки здебільша здорово туманні, а то й просто позбавлені всякої вищої, а головню здорові думки, тих панів не турбус зовсім. Навпаки — вони залюбки і принципово стоять на тому, що мистецтво і суспільність, це, мовляв, два світи про себе, і що тому немає ніякого зобов'язання для мистців зникатися до рівня пересічності, щоб бути вновні зрозумілим для загалу читачів. Ви читайте з цього погляду низку статей панів з МУР-у, починаючи, нпр., від статті Ігоря Костецького «Диктатура пересічності»⁷⁾, аж ген до найновіших енуціяцій проф. Юрія Шереха⁸⁾, а побачите, які то метаморфози, з огляду на які тричі геніяльний Юрій Косач десятикратно лавреат всіх дотеперішніх літературних конкурсів, мечів та змагань, проголосив оте проречисте «начхать!» на критиків, на рецензентів, на юрбу і на бідну. Богу духа винну логіку. Маніфест якого прекрасний текст наші читачі мають як цитату у вступі до цієї статті. Далєбі — кругом переможець отой наш моторний Еней Косач! А як тепер презентується український романтизм, так чудесно — хоч і без гонгів!

⁷⁾ Підкреслення мос. О. Г.

⁸⁾ «Українське Слово», з 4. VIII. 1946.

⁹⁾ Між іншим «Етюди про «незрозуміле» в літературі» — «Арка», 4.

— введений в літературу редакторами альманаха «Хорс» — це нам покаже найкраще поміщений тут нарис Ігоря Костецького п. н. «Божественна лжа. Подія однієї ночі».

Що ж — спитаймо — дає тут автор українському читачеві нашої доби?

Спершу ось в нас враження, що концепція цілоти продумана автором по лінії неабиякого замислу, коли нарис має такий врочистий наголовок. Бо хочеться думати читачеві, що коли оповідач послугується в наголовку словом божественний, то він певно здає собі при тім справу з того, що не годилося б кидати таким словом там, де не тільки, що нічого божественного немає, але й нічого сяк-так пристойного чи путнього не бачиться. Але в Костецького романтизм — чи скажимо краще: романтична іронія — починається вже від наголовку. Бо ось в обговореній вже мною його збірці «Оповідання про переможців» мимовільна іронія була в тому, що в суті речі саме в тій збірці немає ніяких оповідань і здебільша ніяких переможців. А в нарисі «Божественна лжа» автор знову наче кпить собі з читачів, замаскувавши його хитрим наголовком. Так, що читач чекас чогось нечуваного, а зустрічається з чимось, що вражас його гнилим подихом щонайординарнішої буденщини, змальованої — *sit venia verbo!* — з таким усецілим допытанням всяких правил логіки, всіх категорій примітивного розуму і всіх слухних, хоч і найскромніших побажань принаймні інтелігентнішого читача, що Юрій Еней Косач, начхавши на всіх критиків — тільки на конкурсів жюрі ні! — повинен би властиво обцілувати Ігоря Костецького за такий подвиг як ота його «Божественна лжа». А знову тверезий читач питається, хто тут більше скомпромітований: чи автор вступної статті до альманаха, що з чогирократним компасом в руці проголосив нову романтику в нашій літературі, не приглянувшись мабуть ближче цілком не романтичній небелиці пана Костецького? Чи редактори і видавці альманаха «Хорс», чи ті здебільша закаптурені критики, що захвалювали і захвалюють «Хорса», встановивши мабуть, що всі українські читачі це повні недотепи, яким уже на трійливі цинізми у виплодах Косачів та Костецьких не реагувати ніяк і ніколи?

Бо я питаюся, чи не є це цинізмом зі сторони чванькуватого літератора, коли Костецький, змістифікувавши читача спершу якоюсь парафразою про Кармен, що зрештою не в'яжеться з властивою темою нарису, вводить читача в якусь ніби театральну, ніби військову компанію, де метушаться якісь Данили, Поліни, Конопацькі, Григори, Валюшки, Клавдії, Гриши Нагелі, Гасвські, Стасі, майори і полковники, і де зараз починається пияцька оргія як вступ до картини любовної ночі пані Валюшки і пана Григора? І це в Косача і в Костецького і стільки всього сліду з життя нашої доби, що воєнне тло як поплата сценерія для оргіастичних та хитро еротичних молюнків. З глибини окривавленого воєнного тла ті наші Косачі й Костецькі не вміють добути нічого гарного, високого думкою, шляхетного поривом, взагалі щось, що було б хоч слабом, хоч приблизним відвітом та відгуком щойно пережитої і саме пережитої нами трагедії українського народу. Ні — ці панове вміють годувати своїх бідних читачів тільки одним, а саме картинами фізичних і моральних грязюк, в яких насолоджуються їх нікчемні видава — бо героями це не можемо хіба назвати ніяк! Насолоджуються безспросвітними пияцькими оргіями, еротичними штуками та розмовами, в порівнянні з якими розмови справжніх варіятів це ще — золото. Бо от яка вам «розмова» зараз на третій сторінці оповідання Костецького:

— «Стася звеліла: — До порядку.

Але Конопацький вже почав:

— Усім відомо, що обов'язком мого життя є творити слово. Я для цього існую. У словотворчості виправдання мого існування. Творимо слова, мої друзі.

— Це щось довго, — сказала Поліна.

— Ні, не довго. Моїм обов'язком є встановити слова для кожного року. Ляйтмотив року, мовити б так. Домінанта словесна. Звукове визначення кожної сучасності. І я —

— Це довго буде, — спитала Поліна.

Стася звеліла: — Замовчи.

— Я вигадав слово для нині. Я вигадав, як відомо, слово й для вчора. Воно звучало —

— Розняга, розняга!

— Так, мої друзі, це була розняга, роз-ня-га. Ви пам'ятаєте, скільки змісту вклали ви в нього. Це була передовсина розняга, розняга бакаліїна, розняга парашутна, розняга розлютована, розняга еротична. У викладі баранознавства це слово записане з малої літери, але з великою кінцевою. Але у зв'язку з тим, що літера г торік ще була на індексі, бо Постишев —

— Коротше, — крикнули з правого боку.

— Добре. Отож рознягу записано минулого року через г, і я —

— Жімно! — ревнув нараз майор-арісець, тримаючи обома руками склянку.

— Гірко!

— Хочеш іще, — спитала Валушка. Григор усміхнувся. У Валушки ще де-не-де блискучі сліди вазеліну на лицьх. Він її обтирає хусточкою.

— — і словом для цього року, ляйтмотивом, домінантою — с: к а м б р б у м.

— Як, як?

— Камбрбум.

— Камр —

— Камбрбум. Камбр-бум.

— Щось зулуське.

— Гонолюлю.

— Гонолюлю, хо-хо-хо, — реготав майор, тримаючи обома руками склянку.

— Камбрбум, камбрбум. Подумайте, скільки можливостей —

— Камбрбум.

— заключено в самій флексії —

— Камбрбум.

— і всі суфікси —

— Камбрбум.

— і префікси —

— Камбрбум.

— а тепер зважте: камбрбум. Для полегшення французам можете вимовляти: шамбрбум, точніше: шамбрбюм. Мадмуазель, ет ву франсе (sic)? Дозвольте шамбрбюм? Або: дозвольте з вами шамбрбюм? Або: перепрошую, що ви думаете з приводою шамбрбюм? Або: як ви ставитеся до еманациї шамбрбюм на баранячі слинні залози (sic). Або, фаталістично: що таке в нашій житті шамбрбюм, мадмуазель? ...» (ст. 51/52).

А кілька рядків даліше, там, де веселий пан Конопацький намагається сконструювати англійську частину камбрбуму, читасмо таке:

«— А як по-англійському, — зацікавився по-важно співак.

— А, по-англійському це що іншого. Чембрзбум. Точніше: чемб'збам. А коротке, ударне. Чемб'збам. Повторіть.

— Чемб'збам.

— Занадто тягнете. Коротко, ударно. Чемб'збам.

— Чемб'збам.

Чемб'збам. А'ю ен чемб'збам?? Єс, сер, ай ем сн чемб'збам. Но, сер, ай ем по чемб'збам. Гев ю е біг фет (?) чемб'збам? Єс, сер, ай гев е ла'дж (sic!) чойс ов чемб'збам, е ла'дж чойс, ту тзе бью-тіфул ледіз се'віз. Браво. А по-німецьки? По-німецьки нецікаво: камбер-бум. Ві гейт'с (!) міт ірен (!) камбер-бум? Данке шен, абер майн камбер-бум іст лййдер калут. Абер цум тойфель дойчен (sic!), кричить майор-арісець. Він обома руками тримає склянку. До чорта німців. Хлопчику мій, говоріте, будь ласка, по-російському. Шпрехен зі русіш (!), гер майор? Біхен. Жімно. Півно. Вшнест-ко едно. Шорт. Б'слій шорт... Хлопчику мій, по-російському. Ага, каже Гасєський» (ст. 52/53).

От вам і невеличкий зразок нового українського романтизму і водночас зразок творчості, смаку, духовості і — last not least! — глудзів пана Костецького! А заразом скромний покажчик того, до якого рівня зводять нині нашу літературу панове з рядів МУР-у!

І це той їх гріх, проти якого мусить протестувати все громадянство. Бо на таку невідповідальну забаву з літературою ніяке культурне громадянство без протесту, без щонайрішучішого відпору дивитись і дозволяти не повинно. Особливо ж українське громадянство сьогодні — ні.

Ми подумаймо тільки, як тяжко нині за друковане слово, за духову наживу для громадянства. Тяжко за ліценцію, за папір, за складача, за видання книжки. Тяжко прогледувати людей, що готувлять книжку. Отак, чи не громадський шкідник нині той, хто невідповідальним способом зловживає змогою видати книжку? Хто нині заставляє цілий гурт людей працювати роками на те, щоб укінці дати читачому загалові в нас такі нікчемні бздурства, такі пів-божевільні нісенітниці, як камбрбум-літераторської організації? І чи не було б вказане нині, щоб для авторів типу Ігоря Костецького створити в громадянстві окрему комісію з лікарів-психіатрів, завданням якої було б прослідити з усією серйозністю, чи дана людина душевно здорова, чи вона безнадійно поражена кожнокчасним камбрбумом? Бо я вважаю тут моїм обов'язком зазначити таке:

Коли в р. 1945 редакція тодішнього журналу «Рідне Слово» в Мюнхені проголосила була конкурс на драматичні твори, то як один з перших наспіла до редакції п'єси «Спокуси несвятого Антонія». Вона була попереджена свосвідною передмовою невідомого автора, повною такої чванливої претенсійності, начеб він був неситно певний того, що даний твір — річ епохальна. Коли ж тепер члени журі почали п'єсу читати, то вже після перших сторінок в кожного з них було враження, що автор — несповна розуму, і саме тим треба було собі пояснити кумедно претенсійний тон авторової передмови. Отак після прочитання цілості п'єси, тобто після тортуру страшенно томливої праці, бо п'єси не тільки своїм змістом, але й своїм об'ємом приводила совісного читача просто до розпуки, члени журі — крім мене ще дир. В. Радзикович та проф. Володимир Дорошенко — погодилися однодушно на тому, що п'єси «Спокуси несвятого Антонія» твором людини нормально думачою вважати не можна, і в такім дусі була мною і виготовлена остаточна оцінка тієї речі. Коли ж ми отворили куверту, де була адреса автора, то виявилось, що він — Ігор Костецький. Значить — це не простий собі припадок, що людина нині, в епоху 1947 р. пише речі на зразок камбрбуму. Я дуже жалує при тім, що я не відписав собі хоч щонайяскравіших місьць з тієї п'єси Костецького, щоб зберегти їх текст для музея літераторських особливостей нашого безталанного часу. Але зробив це подекуди пан Юрій Косач, що хоч і сам як літератор не далеко втік від Костецького й літератури та літераторської техніки камбрбуму, то протє доволі вірно змалював характер п'єси Костецького в пародії під таким же самим наголовком, поміщений в публікації «Буря у МУР-і»¹⁰⁾ через що і варта вона, щоб її тут для інформації наших читачів хоч частинно навести:

«Дев'ята година. Ліжко. Чоловік та жінка, одне тіло, одна душа.

Антоп. Дев'ята година. Як ти опинилась.

Антонина. Знаєш, я думаю.

Цікаво.

Дуже.

Як ти опинилась.

Що ногами.

Що ногами.

Поєтова дружина. Як ногами?

¹⁰⁾ Видавництво «Прометей» 1947, ст. 68/69.

Персонаж заімлений. Чому ногами?

Поетова дружина. Коли ногами?

Де ногами?

Між ногами?

За ногами?

Під ногами?

Гами-гами-ами.

Ми.

Під-на-за-між.

Ами-ми-ми-ми-и-и.

Персонаж заімлений. Боротьба за прапор?

Поетова дружина. Ні, переможи.

А шкарпетки?

Як шкарпетки?

Чому шкарпетки?

Які шкарпетки?

Залатала?

алатала

атала

ала

ла

а-а-а-а-а —>

і таке інше та ще краще, що наші читачі зволють дочитати собі в наведеній вже мною публікації до кінця. Але з'їдливіше, ніж би змогли це зробити найз'їдливіші пародії, пародією і карикатурою Костецький свою річ, цим разом нарис «Божественна лжа», сам, видержуючи з несхитністю, гідною кращої справи, до самого кінця — чудесно оригінальний тон камбрбумської дикий з усіма, притаманними їй прикметами, признаками й особливостями. Про якусь логічно подуману і логічно побудовану акцію тут, звичайно, й мови бути не може, таксама, як і про все те, що характеризувало нормальне європейське оповідання, це поки пан Косач гукнув: Смерть логіці і критичним читачам! Отож: розмалювання головних осіб події, відповідно до провідної думки оповідання, до їх життєвого характеру та до їх ролі, що їй вони відіграють в оповіданні. Бо ж є так в нормальнім європейським і поза-європейським оповіданні і то ще й сьогодні, ніби наперекір указові мурівського тріумфатора Юрія Косача про скасування логіки, що носіями події оповідання не є якісь камбрбумські видава, а живі люди. Такі, що приналежать до якогось національного середовища, є зв'язані тісно чи може тільки сценою того дачих обставин з життям, з долею і з душею того середовища і стають героями оповідання в такій чи іншій мірі тільки завдяки більшому чи меншому значінні, що вони його для даного середовища мають. Коли, напр., Проспер Меріме розповідає вам корсиканську історію героєм якої є Матео Фальконе, то він в особі і в кінцевім гореснім чині старого пачкаря розмалює вам з усією майстерністю свідомо лаконічного оповідання найглибшВуть корсиканського характеру і корсиканського життя, а саме: закон кривавої пімсти, обов'язуючий корсиканця в боротьбі за існування навіть і у відношенні до власної дитини. Коли ж в Бальзаковім нарисі «Одно пращання» (Un adieu) читаєте історію молодої дружини французького офіцера Наполеонської армії, що підчас катастрофального переходу тієї ж через Березину, після відвороту з-під Москви, божеволіє зі страшилого схвилювання та з тривоги за укоханого чоловіка, з яким вона мусить розплащатися, то це на кількох сторінках зразкової французької новелі раз геніальний малюнок, потрясаючої своєю трагікою історичної події, а далі такий же малюнок французької жінки в її всенілім, — а проте чистім як сльоза — кохаючім відданні чоловікові.

А хіба після дектури Кляйста «Michael Kohlhaas» ви змогли б забути коли тут історію нечуваної боротьби німецького хлопа Лютерової епохи проти великопанського багатиря-грабіжника, боротьби, що де-далі стає вважаючим символом відвічного змагання правди з неправдою, кривди поневолених в боротьбі з панською насиллою? І зважмо при тім, що поза досконалістю кожного з і

згаданих творів з погляду на їх чисто мистецьку сторінку, тобто як знаменитих зразків оповідання, тут треба особливо підкреслити те, що кожен з них як своєю ідеологією, так і духовістю виведених там людей та їх пережиттям — зрозумілий для кожного людського середовища і в кожную добу людського існування, з огляду на що про них знає нині всякий освічений інтелігент, усе одно, де він: чи у Франції, Італії, Німеччині, Еспанії, чи на далекому Сході. Бо хіба не порозумів би чину корсиканського пачкаря, напр., наш гуцул? А скільки, то жінок пережило трагедію Бальзакової героїні в катастрофах останньої війни — ні? І чи не скажемо, що Кляйстовий Кольгас це монументальний речник селянських кривд в усьому світі?

Отакі то твори завдячус людство романтикам в Західній Европ^{10а}). А в порівнанні з ними — який же він, той наш, ніби новий, аж чотирьома компа-сами призасоблений романтизм марки Хорс? Що властиво є змістом творів того напрямку, ось як «Божественна лжа» пана Костецького? В чому спитаймо — тут лжа і то така, що гордий автор, не чекаючи голосу світу, сам охрестив її аж божественною, мабуть захоплений нею так, як світ захопився колись «Комедією Данте?

Але на ці, такі дійсно цікаві питання, навіть дуже уважному читачеві відповісти не та то легко.

В Костецького ось суть події ховається поза такими розмовами, як розмова його персонажів на лямімотив камбрбум. Потім чусмо про те, що в одній з кімнат танцюють — (очевидно, бо і якаж би то оргія без танців?) — що там танцює прекрасна Валюшка, і що водночас «по-свинському п'яний» Данило розбивав п'яному майорові-арієцеві не голову, а келех. Але хто такий той Данило? Хто той Валюшка? І хто він отой майор-арієць? І чи тому автор підкреслює скрізь, що він арієць, що були ще в німецькій армії і майори-жиди? Потім чусмо про якогось Гасвського і про якогось Конопницького і про якогось Сашка, в якого є прекрасні зуби, і що тими зубами того якогось Сашка якась Поліна захоплена, і що якась Стася велить Данила знищити. До Данила кричить теж майор-арієць «равс» і «Ланільо мус веґ», — і що Данило мусить бути знищений «за ноги». А як розуміти такий інтересний вислів, як «бути знищеним за ноги»? Це вже тайна літераторського камбрбуму! Поки що дізнаємося про таку незвичайно цікаву й романтичну подробицю, як те, що «з Данила сповзають штани, і висмикується сорочка. А де далі той же Данило лежить зв'язаний на кухні, його нудить і він кричить: камбрбум. А міжтим розмова якогось полковника Дробота і якогось Григора менше більше в стилі камбрбум. Говориться теж про якусь жінку, що виходить заміж, але мова тут така тасмнича, що в дослівно не розумієте сенсу ні одного речення, бо кожне речення тут як сплоснений степовий кінь женеться у протилежну до попереднього речення сторону. Нпр.:

— «о, це щось нове — —

— по-російськи, по-російськи — —

— Ви сказали: самогон?

— Самогон!

— так, це я написав — —

— вони ж мені кажуть: ви такий видатний, а мусите виступати в балагані.

— убоїще, ти убоїще — —

— заберіть від мужяни цукерки.

— а кав'яр?

— це ж у газеті об'являли — —

— Староста міста? Ні! Він сказав, що — —

— Куди він ранений? і т. д. (ст. 54/55).

^{10а}) Що французька літературна критика сьогодні не вагається причислити і Бальзака до романтиків, про це диві статтю А. Берена «Balzac visionnaire» в журналі «Revue de Paris». ч. 8, 1946, ст. 90—100. О. Г.

Як читачі, бачать — тут кожне речення ніби виривається зі своїм словом одне поперед одного, але кожне з них заголюване наступним так, що тих речень аж дванадцять, а слів трохи не п'ятьдесят, то логіка тут поражена так ґрунтовно, і так щасливо, що ясної думки нема ні одної. От вам найновіший романтизм, що його редактори Хорса, задивившись спершу в царицю Нюфретете, а опісля в Уласа Самчука¹⁾, відкрили при допомозі чотирьох компасів.

А «божественна лжа» — де вона?

Про неї ви зможете дізнатись аж при самім кінці нарису і то таким таємничим ладом, що можна вам інтерпретувати собі її відповідно до вашого переконання і гіпотетичних здогадів. Цілком певне ось з тільки одно, а саме, що той якийсь Григор і та якась Валюшка ідуть разом спати після того, як «подружилися в метушні п'яної оргії», метушні з вигуками камбрбуму та таких розмов, як наведені вище зразки. І от після їх шестисторінкової, сказати б, кульмінаційної розмови у спальні (V., ст. 58—63) та після герметичного коментаря автора до того (VI., ст. 63—66), той якийсь Григор, користаючи з того, що п'яна Валюшка спить, потайки встає, пише якусь записку і перехрестивши (sic!) жінку, відходить геть, ніби на фронт (?), А на питання, полковника Дробота — але що це за, полковник: український, російський, польський, білоруський чи мадярський? — чим він (Григор) пояснив Валюшці причину такої несподіваної розлуки, Григор відповідає: — «Я збрехав їй — сказав він — я написав там, що маю невилгою хворобу» (ст. 68).

От і вся тайна тієї «божественної» лжі. Просто дивуєшся, що щось подібне, автор називав таким високопарним, щоб не сказати — гошптапелерським іменням!

Правда — я не стану тут перечити, що можливість такого покинення жінки саме в ніч, де вони вперше після одруження самі—але тут «одруження» cum grano salis! — має в собі чинники високої трагедії. І певна річ, що відповідно до якихось особливих умовин тут можна добачити мотив великої жертви зі сторони чоловіка і розмалювати отак воєнну картину дійсно трагічного характеру, де і слово про божественну лжу могло б мати свос місце і переконливу рацію. І я уявляю собі, що би з такого мотиву зробив, напр., серйозний письменник французький, німецький або англійський! Такий, що ще респектує права і принципи пересічної людської логіки. І такий, для якого мистецтво не є п'яною забавою в усякого роду камбрбуми, а високою проблемою людської, зокрема ж національної творчости. Але до того треба щонайсурвішій серйозности замислу і творчого хотіння. І треба респекту для людини і її душевних тайн, і респекту для того середовища, людей якого вибирається носями даної події, бо саме там, де йде про героїзм великої жертви, треба репрезентативних людей як переконливих героїв тієї жертви.

Але тут, в Костецького?

Та хіба можна нам серйозно підходити до людей, що їх автор з самого початку розмальовує в хаосі п'яної оргії, повної безпринципности, моральної безтурботности й тієї внутрішньої неповаги, що полисується перед читачем, ось якими діалогами між, жінкою і чоловіком як веселими зразками цілком модерної еротики:

«... Він обхопив її стан і вони пішли, розмірено ступаючи по і квітну. Визволившись вона під нього, підійшла до столика з квітами, відсунула трохи вазу від краю. — Гарні?

— І глянула на нього нарешті.

— Що?

— Що?

— Ні, я питаю, що?

— Ти?

— Що в мене в очах?

— Бісики.

— Фу, ти недобрый.

— Янголятка.

— Камбрбум.

— Камбрбум.

— Любиш?

— Так.

— Правда?

— Так.

— Милій мій справді любиш?

Вона засміялась і сховала обличчя в нього на грудях. Він поцілував її кучері в тому місці, де вони ховали маківку голови.

Він упіймав отой куточок рота і поцілував його. Вона сказала: — Ще.

Він цілував її, не відриваючись.

Виборсавшись, вона скрикнула:

— Ти сопеш і не даш мені дихати.

Він підійшов до каміна.

— Ти образився?

— Ні.

— Не кури, нехай тут посвіжішас повітря. Тобі не холодно?

— Ні.

— Ти не образився, що я сказала: не кури?

— Ні, не образився.

Вона подумала.

— Ні — ти чимсь незадоволений. Може ти, сердисься, що я не роблю стриб-стриб? (— це якесь *arsanum sexuelle*, еротики Костецького. О. Г.). Але я так утомилася. Завтра я зроблю стриб-стриб для тебе, довгих дві хвилини. Просторовий стриб-стриб, добре?

— Люба моя, — сказав він.

Вона знов підійшла до нього.

— Цьом!

Він поцілував її.

— Камбрбум?

— Камбрбум (і т. д., ст. 59).

І такою мовою розмовляють між собою в Костецького люди на кілька годин перед чимось, що ніби має бути подією аж божественного рівня! Мовою, що в суті речі не далеко відбігла від мови діалогів п'єси «Спокуси несвятого Антонія», мовою, що доповнюється де-далі мовою дійсно божественно простодушних і божественно розцьоманих теорів. Отак на ст. 62 частує Костецький розласованого стриб-стрибом та цьом-цьомом читача ще таким смаколиком:

— «Тримаючи в кожній руці по келехові, ступив до спальні. Вона (— власне розцьомана Валюшка. О. Г.) лежала в ліжку й дивилась на нього. Кучері розсипались по подушці, він бачив її шию та самі верхівки (!) плечей. Вона лежала спокійна, врочиста, вона чекала.

Він схилився коліннями на килимок при ліжку з келехами в обох руках. Вона не витягала руки з-під ковдри.

Він спитав.

— Ти лягла, не розібравшись?

— Ні — відповіла вона — я роздяглася зовсім. Він приставив келеха до її уст. Вона підвела шию й витягла губами кілька капель. Вони піли по черзі з одного келеха, другий він поставив долі коло ліжка.

— Я роздяглася зовсім, — сказала вона, поклавшись знову головою на подушку.

А чи будеш ти дивитись на мене, як розбиратимуся, — задумано (sic!) спитав він.

— Ти можеш погасити світло, — сказала вона.

— Отож коло дверей. Ні, за портьєрою.

Він знайшов вимикач. Стало темно».

Стільки про «Божественну лжу».

(Далі буде).

¹⁾ Диви ілюстрації, що прикрашують альманах. О. Г.

Перші українські державники-сборники

I.

На сторінках журналу «ОРЛИК» ч. 7 появилася стаття про Миколу Міхновського, в якій автор старастся представити його як першого українського державника-сборника з часів на переломі 19 і 20-го століття. Без сумніву, М. Міхновський був свідомим державником-сборником, але не першим у нашій історії 19-го і початку 20-го сторіч. Автор має слушність щодо свого твердження лише остільки, що М. Міхновський був першим на території російської займанщини України, що підніс ясно й одверто українську соборницько-державницьку ідею, її поширював там у часах повного зануку української самостійницько-державницької думки та зумів з'єднати для неї гурток прихильників. Ідеї самостійної України залишилися він вірним до кінця свого трагічного життя, хоч сам від осені 1918 р. не брав уже ніякої участі у великій і кривавій боротьбі для оборони нашої державної самостійності і соборності.

Журнал «ОРЛИК» прийняв назву в честь двох борців за державну самостійність України — гетьмана Пилипа Орлика (1742 р.) і його сина, Григорія Орлика (1759 р.), генерала французької служби. Обидва вони — батько і син — розвели жваву пропаганду в цілій низці західно-європейських держав і в Туреччині за державною самостійністю України, після нещасного для нас висліді бою від Полтавою (1709 р.) і виходу гетьмана Івана Мазепи разом зі своїм союзником, шведським королем Карлом XII, з рештками обох армій за Дністер до Бендер у Бесарабію. Там незабаром, ще того ж самого року, вмер І. Мазепа, а король Карло XII вернувся до Швеції. Державниками-самостійниками були не тільки Орлики, але й великий гурт з-поміж тих, що по полтавському бою вийшли з Мазепою на першу нашу масову військово-політичну еміграцію — з початку до Бесарабії, тоді турецької провінції, а пізніше далі на Захід, головню в Австрію, (Прусію, Саксонію), Гамбург і Францію, а дехто з них на якийсь час, між ними і Пилип Орлик, і в Туреччину, як теж у Польщу до Варшави. Такими ж державниками-самостійниками з мазепинського гуртка м. і. були: небіж І. Мазепи Андрій Войнаровський і Григор Герцик, що їх гетьман Пилип Орлик, наступник Мазепи, уживав до різних дипломатичних місій у справі визволення України з московської неволі. За дипломатами Орлика слідували бачно численні царські агенти Петра I по цілій Європі і старалися захопити їх у свої руки, силою чи підступом. Царський посол у Гамбурзі арештував там підступно в жовтні 1716 р. Андрія Войнаровського і вивіз його до Росії. Цар Петро I не покарав А. Войнаровського смертю, як це зробили б нинішні його наступники, але вислав його на заслання у Сибір біля Якутська, де Войнаровський і вмер 1740 р. Царський посол у Варшаві захопив там 1720 р. Григоря Герцика і, не зважаючи на протест польського уряду, вивіз його на Московщину. Там Герцик десь незабаром і загинув у великих злиднях. Ці події пригадуємо тому, що й сьогочасний червоний цар пішов і в цьому слідами Петра I, бо ж його агенти, як колись царські, вилловлюють ще й нині на вулицях європейських столиць або в помешканнях, силою чи підступом, наших державних самостійників і теж вивозять їх на Московщину. Тільки тепер червоний московський деспот далеко лютіший від колишнього білого царя, і доля схоплених тепер теж далеко трагічніша.

Позамазепинські державники — Орлики, Войнаровський, Герцик та інші — були державниками-самостійниками, але ще не сборниками. Ледве чи

думали вони про визволення вже тоді українських земель, що були під Туреччиною (Буковина і Бесарабія), Закарпаття, що було під Мадярщиною чи пак Австрією, як теж Західно-українських Земель під Польщею. Практично йшло їм про державне визволення українських земель, що в першій половині 18-го століття були під російським царським ярмом, головню про т. зв. Гетьманщину.

І невідомий автор «Історії Русов» з кінця 18-го століття, що по суті прихильно ставився до самостійницьких змагань нашої козацької і гетьманської доби, не дав теж точного нариса наших державно-самостійницьких змагань в аспекті здійснення української державности в майбутності. Не дало її також і Кирило - Методіївське Братство в Кисві 1846/47 рр., що майбутню форму українського державного устрою уявляло собі в якійсь ближче неозначеній, неясній формі федерації республік усіх слов'янських народів. Про державну соборність усіх українських земель ні в «Історії Русов», ні у Кирило-Методіївських братчиків нема виразної згадки.

II.

Українська самостійницька державницька і одночасно соборницька ідея зродилася в Галичині в часі т. зв. весни народів, у 1848 р. Після проголошення в Австрії конституції і конституційних вольностей (квітень 1848 р.) і скасування панщини в Галичині, до якої входила тоді й Буковина (травень 1848 р.), розвинулося бистро українське національно-політичне життя в Галичині, а незабаром і на Закарпатті. Головна Руска Рада у Львові під проводом греко-катола єпископа, пізніше митрополита д-ра Григорія Яхимовича, як теж голови і крилошанина львівської греко-кат. капітули, пізніше останнього греко-кат. єпископа в Холмі, о. Михайла Куземського та правника Івана Борискевича, як заступників голови, видвинула як найважливіше українське політичне домагання австрійських українців справу поділу Галичини на дві частини: східню — українську разом з українською Буковиною і західню — польську. За концепцією Головної Руської Ради мали бути створені з них дві окремі провінції — українська з власним законодавчим соймом у Львові і власною українською адміністрацією під владою окремого цісарського намісника у Львові, і те саме мали одержати галицькі поляки в Кракові для західньої Галичини. Значить, це мала бути широка українська національно-територіальна автономія українських земель в Австрії, куди ширша, у випадку її здійснення, як фактична автономія Гетьманщини з першої половини 18-го стол. до часу її формального скасування в 1764 р. Це домагання Гол. Руської Ради предложено австрійському центральному уряду і цісареві Фердинандові I. В окремому внесенні зголошено його того ж року (1848) в австрійському парламенті-конституанті, де засідало 39 українських послів (на всіх 383) під проводом єпископа д-ра Яхимовича, що на засіданнях конституанти мотивував обширно свос внесення в поділ Галичини на два окремі краї — український і польський. Виводи в австрійській конституанті єпископа д-ра Яхимовича і саме внесення українських послів, згуртованих під проводом владики, підтримав у конституанті дуже гаряче посол д-р Франц Рігер, один з тодішніх чеських провідників, і ще дехто з німецьких послів. Всі польські послы були проти українського проєкту, бо поділ Галичини на два окремі коронні краї — український і польський — був би пбчатком кінця польського панування на українських землях в Австрії. Конституанта не

вирішила конституції і державного устрою Австрії; в березні 1849 р. її розв'язано, нових виборів не розписано і в Австрії аж до жовтня 1860 р. запанував знову абсолютизм. Справа української національно-територіальної автономії через поділ Галичини ніколи в Австрії — аж до її розвалу з кінцем 1918 р. — не була здійснена і у східній Галичині залишилося далі польське верховодство й нестерпний польський гніт. Але сама ідея поділу Галичини і створення сурогату власної держави на підлозжі української національно-територіальної автономії в Австрії — не завершилася. Порушували її особливі українські послы в галицькому соїмі в 60-тих роках мин. стол., а опісля стала вона домаганням всіх українських політичних партій у Галичині і загальним домаганням українських мас — від 90-тих рр. мин. стол. аж до упадку Австрії. Головна Руска Рада в рр. 1848 і 1849 виявила своїм згаданим домаганням поділу Галичини чималий національно-політичний розум і політичний реалізм, зваживши, що це було вже кілька місяців після скасування панщини. Політична тактика Головної Руської Ради і першої Української (тоді з назвою Руської) Парламентарної Репрезентації в австрійському парламенті-конституанті в роках 1848 і 1849 була для Австрії прихильна. Воно самозрозуміло. Австрія скасувала панщину і дала нашому народові перші можливості національного розвитку й організації після тяжкої п'ятсотлітньої польської неволі. Тодішня польська політика в Галичині, як також і мадярська на Закарпатті, були ворожі для українців та всіх їхніх еманципційних змагань. Так само були прихильні для Австрії та династії Габсбургів і українські народні маси, що теж сподівалися від них великих полекш для себе та охорони від дальших зазіхань на них дотеперішніх польських і мадярських гнобителів. Але сподівання щодо помочі Австрії і династії обманули і наших тодішніх політичних діячів, і наші народні маси. Влада на українських землях залишилася nadalіше в руках поляків і мадярів. Це й вигворило пригожий ґрунт для поширення серед українців москвофільства, яке довгий час спинувало наш національний розвиток на українських землях поза межами Росії.

III.

Критично поставився до тих загальних про-австрійських симпатій наших керівних політичних кол у 1848 р., а зовсім недовіриливо до нібито прихильного нам австрійського уряду, мабуть, єдиний о. Василь Подолинський (1815—1876), греко-кат. парох у далекому лемківському селі, здається, Волі Миговій біля Лупкова в Карпатах на мадярській границі (ліського повіту). Гарячий український патріот, сучасник національного пробудника Галичини о. Маркіяна Шашкевича, людина з університетською освітою, о. Подолинський живо цікавився і нашим національно-політичним проблемами. Від т. зв. високої політики Головної Руської Ради у Львові стояв далеко, але нею цікавився і пильно за нею стежив.

Свої національно-політичні міркування про сучасне й майбутнє Галичини списав о. Василь Подолинський у своєму політичному творі «Głos przestrogi» (Голос перестороги), який залишився довгий час у рукописі, що знайшовся в архіві греко-католи, капітули в Перемишлі. З того архіву рукопис о. В. Подолинського видістав проф. д-р Василь Щурат і оголосив його друком перед двадцятьма кількома роками на сторінках львівського щоденника «Діло» й окремою відбиткою зі своїми широкими заввагами. Очевидно, рукопису «Голос перестороги» з цензурних причин не можна було оголосити друком в Австрії ні в 1848 р., ні довгий час пізніше. Тому рукопис залишився так довго недрукований, але зміст його був відомий численному гурткові знайомих автора. Нема сумнівів, що сміливість його українських національно-політичних думок, таких зовсім нових та оригінальних, справляли на них сильне враження. Свій згаданий політичний твір

написав о. В. Подолинський польською мовою, що в половині мин. сторіччя була в Галичині, поруч з німецькою, розговірною мовою української інтелігенції, яку, за малими винятками, творило греко-католицьке духовенство. Воно було вже тоді в цілості з університетською освітою та з добрим знанням німецької і латинської мови; це були мови виключно з німецькою мовою навчання, а викладачі богослов'я і всі іспити на теологічному факультеті львівського університету, як і в інших університетах в Австрії, проходили виключно латинською мовою. Сам о. В. Подолинський, що походив зі старовинної священничої родини, був дуже освіченою людиною. Знав добре не лише німецьку літературу і, очевидно, доступну йому польську, але й був знайомий з важнішими літературними творами інших західно-європейських народів, що їх читав у перекладах на німецьку мову. Цікавився передовсім національним відродженням слов'янських народів в Австрії, Мадярщині і на Балкані, подібно як і Маркіян Шашкевич, Яків Головацький та Іван Вагилевич (т. зв. «Руська Трійця»), теж вихованці львівської греко-кат. генеральної духовної семінарії і студенти львівського університету, і знав — як і вони — про початки відродження української літератури на Наддніпрянщині.

Автор «Голос перестороги» був свідомим українцем і таким залишився до кінця свого життя. Видатним українським патріотом і діячем був і його син Михайло Подолинський (1844—1894), професор державної академічної гімназії у Львові з українською мовою навчання, відомий свого часу український педагог і автор шкільних підручників. Визначним українським патріотом був і братинач о. Василя — о. Мирон Подолинський, мітрат і архіпресвітер греко-кат. єпископської капітули в Перемишлі, що впорядкував увесь її історичний архів і бібліотеку, що й переховав рукопис свого дядька. Польської мови у свосму творі ужив о. Василь Подолинський тому, що нею в щоденному житті користувалося тоді майже все українське греко-кат. духовенство в Галичині, хоч воно духовно не було ополячене і до Польщі та до поляків ставилося негативно. Зрештою, і гетьман Пилип Орлик, безсумнівно великий український державник, свої спогади і кореспонденцію писав головно польською мовою — рідше латинською. Польською мовою послуговувався і собор православних українських єпископів у Пинську 1791 р. і протоколи того ж собору теж списані польською мовою. Польською мовою списав свої дуже цікаві з політичного боку спогади о. Теодозій Бродович (1803 р.), мітрат і архіпресвітер уніятської (греко-католицької) капітули в Луцьку на Волині, про польську паціфікацію українських селян і священників на Волині і Поділлі в 1789 р. під наголовком „Widok przemocy na slaba niewinnosc srogo wymartej w roku 1789“, яку видав друком у Львові в 1861 р. о. Яків Головацький, тоді професор української мови і літератури у львівському університеті. Польською мовою вели приватну кореспонденцію такі визначні українські діячі в Галичині з першої половини 19-го стол., як перемиський греко-кат. єпископ Іван Снігурський і львівський митрополит кардинал Михайло Левицький, обидва неприхильно настронені до поляків за їхню протиукраїнську політику і обидва дуже заслужені для організації українського народного шкільництва у своїх єпархіях в добі перед 1848 р. Про це згадуємо тому, що б сьогоднішнє наше покоління, що мало знас, а здебільшого й зовсім не знас нашого недавнього минулого, зрозуміло, що можна бути великим українським патріотом, а свої твори, як того вимагають обставини даної доби, писати чужою мовою, хоч вони торкаються українських справ і писані для українців. Так, напр., «Історія Русов», глибоко патріотичний український політичний твір, був написаний російською мовою, і десятки літ був знаний українцям тільки як рукопис або з усної традиції. А який великий вплив мав цей твір на розвій української національно-політичної думки, між

іншими й у Тараса Шевченка і Миколи Костомарова!

Автор «Голосу перестороги», о. Василь Подолинський, розглядає положення галицьких українців в історичному аспекті і в тодішній дійсності 1848 р. та шукає для них політичного виходу на майбутнє. Він розбирає різні можливості — польську, австрійську, московську і врешті українську. Польську концепцію, себто тривку злуку Галичини з Польщею, він відразу відкидає. Така злука, на його думку, означала б остаточну національну загибель для українського народу в Галичині. Польща від половини 14-го ст. вела тут нещадно і послідовно свою винародовлюючу політику щодо українців у всіх ділянках життя. Не визнає їх і тепер окремою самостійною нацією. Свою історичну політику в Галичині довела б Польща до кінця, якщоб Галичина опинилася знову в її виключному володінні.

Австрійська концепція була тоді в Галичині на денному порядку. Проповідувала її перша явна красна політична організація галицьких українців, Головна Руська Рада у Львові. Здавалося, що незадовго може здійснитися ця концепція: створення окремого українського коронного краю (Kronland) в Австрії. Хоч о. В. Подолинський і доцінював добре практичну вартість тієї концепції для нашого національного розвитку на випадок її здійснення, то сам у це здійснення мало вірив. Знав теж з маніфесту Головної Ради з 15 травня 1848 р., що вона стала виразно на ґрунті самостійности української мови та її окремішности від польської і російської мови, як теж на ґрунті національно-культурної єдности австрійських українців з наддніпрянськими. Але знав він теж, що в Галичині була тоді — і то не така дуже слаба, — і т. зв. тутешняцька, регіональна течія, — вона довгий час, аж до наших днів була передовсім на Закарпатті. Цієї течії автор «Голосу перестороги» як всеукраїнець, а не льокальний патріот, дуже боявся, тим більше, що вона була присмливана для австрійсько-німецького уряду, бо виключала всякий можливий державний сепаратизм у майбутньому в сторону головного українського материку. І самі поляки в Галичині не дивилися косо на цю тутешняцьку концепцію. Вони були переконані, що в тому випадку дадуть собі скоріше раду з такими галицько-австрійськими «тутешняками», відірваними зовсім від свого матірнього пня. В довшу живучість якогось окремого галицько-руського цароду під скиптром Габсбургів і о. В. Подолинський не вірив. А вже зовсім і ніяк не хотів повірити у щирість Австрії супроти українців, яких вона в кожную хвилину може видати на поталу поляків. Цієї хвилини дожив сам автор «Голосу перестороги» вже в 1849 р., коли після намісника графа Стадіона, особисто прихильного українцям, галицьким намісником іменовано польського магната графа Агенора Голуховського, першого польського намісника в Галичині, наставленого вороже до українських національних і політичних намагань. За його десятилітнього намісництва скоріше скінчилися міражі в рожевих барвах Головної Руської Ради, що незабаром і сама перестала існувати. Остаточно в 1867 р. галицька польська шляхта після розгрому третього польського повстання проти Росії в 1863 р. погодилася з Габсбургами і за заяву своєї льоальности до австрійської династії і держави одержала на ціле півсторіччя всевладне панування над галицькими українцями. І о. В. Подолинський усе те ще побачив на власні очі, бо вмер щойно 1867 р. у 61 році життя.

Сталося і те, що віщим оком передбачав о. В. Подолинський. Лицемірна політика австрійського уряду, тоді суто німецького і централістичного, який за словами «Голосу перестороги» прямував до

германізації австрійських слов'ян, між ними й українців — це зрештою було наглядне до 1848 р. — скріпила зріст московфільства, течії, яка прямувала до національного об'єднання з Московщиною. Тією течією поплили передовсім тутешняки, а далі і всі зневірені в доцільність нашої австрофільської політики. Московфільство на три десятиліття здобуло перевагу серед галицьких українців і заморозило на довгий час українське національне відродження. Московфільській течії піддалася більшість греко-кат. духовенства. Але о. В. Подолинський залишився непохитно вірним українській національній ідеї у всеукраїнському аспекті. За найбільше лихо для Галичини вважав він державну злуку Галичини з Росією і якнайрішучіше відкидав у цитованому нами свому творі третю можливість — російську концепцію, себто злуку Галичини з Росією. Як причину свого наскрізь негативного наставлення до Росії подас о. В. Подолинський нівеляційну аж до подробиць царсько-російську політику супроти України після Переяславського договору з 1654 р., а зокрема після полтавського катастрофи з 1709 р. Послідовно і нещадно, усюди і всіма засобами, Росія нищила в себе всі, навіть найменші, прояви української національної окремішности в церковній, культурній і навіть чисто побутовій ділянках, а про політичні українські прямування вже й не говорити. Українські землі в Росії виставлені на повну національну загибелю. І така сама нещасна доля стрінула б без сумніву й Галичину, якщо б вона дісталася під російське панування. Російська концепція для нас, каже о. В. Подолинський, в ніякому разі не присмлива.

Супроти шкідливости усіх трьох вище згаданих концепцій залишається тільки четверта: українська самостійницька соборницько-державницька концепція. Автор «Голосу перестороги» перестерігає галицьких українців перед всіма згаданими вище трьома концепціями — звідти й назва його політичного твору — і бачить тільки один вихід: змагання до створення власної суверенної соборної держави. У сій власній державі знайде і Галичина, як і всі інші українські землі, свій повний захист і цілковиту оборону. Це був перший, ясний і рішучий, самостійницький і соборницько-державницький голос українського патріота-всеукраїнця, що вийшов у нашій іовішій історії, вже перед сто роками — з далеких південно-західних окраїн, з Лемківщини. І якраз з цієї частини етнічних українських земель, де зродився цей небуденний історичний твір сільського священника Василя Подолинського, нещодавно виселено зовсім населенське автохтонне населення, бо польського населення там ніколи не було й на лік. Самітньою на сільському цвинтарі Лемківської Верховини залишилася і могила о. Василя Подолинського, як і та вбога церква, у якій він, як священник, служив Божі слово. Там нині засіли поляки, як і у владичому греко-католицькому соборі в Перемишлі, в якому автор «Голосу перестороги» прийняв срейські свячення з рук єпископа Івана Снігурського, одного з великих і справді для нашого народу високо заслужених українських патріотів першої половини минулого сторіччя. Чи тепер подбас хто за їх могили? Слід нам вірити, що прийде час, коли велика ідея суверенної соборної української держави, видвинена перед сто роками о. Василем Подолинським, стане доконаним фактом. І тоді там, на вільній Українській Землі, збудують належні пам'ятники і тетьманові Пилипові Орликові і скромному, але великому духом, сільському священникові Василеві Подолинському.

(Кінець буде).

Одвертий лист до Ю. Шереха

Вельмишановний Юрко Володимирович!

Хочу кинути жмут думок з приводу Вашої праці «В обороні Великих».

Дискусія з Вами становить для мене присмність і потребу. Чую, що нас зв'язує багато спільних ідей, переконань. Чую, що між нами є незримі хвилі взаємної симпатії й духового контакту. А коли так, то наша дискусія може бути не безплідною.

Почну з того, що я вважаю основним, а саме: істотною чи не істотною є для світогляду наших письменників боротьба ідеалізму з матеріалізмом.

Багатоплощинність трактування світу у взаємозаперечуючих концепціях матеріалістичних та ідеалістичних існувала від початків філософського думання, як поряд цього завжди існував потяг до абсолютної істини, до пізнання правди як об'єктивної реальності.

Велич нашого часу може в тому й полягати, що несполучне, нарешті, сполучається. Ви, мабуть, маєте рацію, коли разом з В. Петровим кажете, що суперечність, в наслідок розвитку наукового знання, знімається. Але як знімається? Тут уже в наших поглядах виступає розбіжність.

Класична фізика нині є замкнуте коло понять і законів, об'єднаних навколо принципів матерії, кавзальності, часу і простору. В системі т. зв. природничого світогляду ніщо не може істотно змінитися, тоді як атомова фізика і неовіталізм перебувають у невпинному русі, в розвитку, що несе з собою нові перспективи і для філософського думання. Фізика розкладеного атомарного атому, просторової невизначеності як принципу, точки, але водночас і хвилі, фізика сплянованого найвищим розумом життя, світогляд ідеалістичний сьогодні можуть визначати себе як універсалістичне розуміння життя і як невідхильний фактор зміни світу. Сьогодні суперечність обох систем світогляду змінюється, але тим самим ще не встановлюється стосунок їх рівнорядності. Влучно про це висловився Ю. Ліпа: «Старий образ світу замкнений в рамках нового. Зате новий дає певніше відчуття єдності будови і все більше очікування від світу». Дійсність у своїх багатьох окреслено дотикальних атрибутах залишається об'єктом, класичних систем біології і фізики. Явища, в яких конкретне і дотикальне, сприймане нашими почуттями, зникає, закріплюється остаточно в першу чергу за ідеалістичною філософією, в другу чергу за атомовою фізикою, в перспективі також розвиток нового біологічного мислення та психології, яка щойно робить свої перші кроки.

Не залишається місця лише для матеріалістичної філософії. Свою позитивну історичну долю вона вже, мабуть, пережила: самий предмет філософії узглядно вихід у сферу чистих абстракцій і трактування явищ духового, а це останнє саме і не піддається матеріалістичному пізнанню. Матеріалізм сплинув лише на порозі душі, його методологія органічно не придатна для розкриття душевних глибин, його найвищі осяги тут далі рефлексології не сягають. В минулому матеріалістична філософія займалася тим, що поняття духового, здобуті ідеалістичними доктринами, пристосовувала до здобутків природничих знань як ніби витягнений з них висновок. Так осягався монізм. Стремління до моністичної системи було виправданим стремлінням людської душі, яка прагнула єдності пізнання абсолютної істини. Розвиток людської духовості, однак, дійшов нині до такого ступеня, коли ми виразно усвідомлюємо, що хоч об'єктивна істина й існує, але для нас, людей, вона є неосягненою, і найбільшим душевним блаженством є лише постійне наближування до неї. А усвідомлення цього призводить до втрати матеріалізмом його історичної «місії» творителя монізм-

му. Неспроможність людини досягнути абсолютну істину служить переконливим виправданням для примирення з плюралістичністю в науковій методології.

Так западає сонце матеріалізму за обрієм нового, широкого і толерантного охоплення дійсності.

Новітня фізика методологічно кавзальна. Сплянованість повсюдного вона бере за вихідну точку, виявляючи себе в філософському сенсі продовжувачкою ідеалізму. М. Плянка каже: «Ми дивимось на те, що ціле життя підлягає вищій силі, що її ства ми ніколи не зглибимо і якої ніхто, хто хоч трохи задумався, не зігнорус. Тому тут для розсудливої людини може бути тільки два роди постави: або тривога і ворожий опір, або велика шаноба і довірливе підданя.» В іншому місці в нього читаємо: «Ніщо не перешкоджає нам, отже і наш за універсальним світоглядом пізнавальний гін вимагає цього: обидві скрізь діючі і все таки сповнені таємничості сили (мос підкреслення Ю. Б.), — світову впорядкованість законів природи і Бога релігії — одну з другою ототожнити».

Говорячи про матеріалістичність і ідеалістичність підходу до дійсності, Ви, Юрію Володимирович, цитуєте М. Плянку і, на підставі ніби його думок, робите висновок, що різницю між духом і матерією новітня фізика знімає. Чи ж добре Ви зрозуміли вислів Плянки? Коли цей учений говорить про єдність фізичного і душевного, то, думаю, слід розуміти його слова в тому сенсі, що однако-во душа і тіло не є пізнавальними в своїй найглибшій істотності. Тільки розуміння однако-вості душевного і тілесного як однаково сповнених таємничості сил було б продовженням наведених мною в попередніх двох цитатах думок цього ж таки дослідника, отже, масмо в нього не заперечення ідеалізму, а саме його ствердження, угрунтоване розвитком модерної фізики. Повторюю, матеріалізм, як система практично життєвих поглядів, система життєвої емпірики в колі дотикальних речей і явищ, система думання, аналогічна до понять спертюї на матерії класичної фізики, залишається доцільним, позбуваючись протє права претенсій на універсальність. Єдино універсальною залишається ідеалістична концепційність. Познаки саме такого співрозміщення концепцій спостерігаємо нині в світі, з тим, однак, що войовничий філософський матеріалізм, внурившись в московську імперіалістично-політичну структуру, діє і буде діяти її засобами в усьому світі, ставши разом з тим для неї засобом.

Навіть усвідомивши кризу своїх філософських за-сад, марксистичні не можуть уже зійти з раз вибраної дороги, яка завела їх дуже далеко; всяка ґрунтовна ревізія спричинилась би лише до цілковитого знищення престижу і внесла б цілковиту непевність і їхню діяльність. Останнім аргументом, яким оперуватиме матеріалістична філософія, буде, очевидно, мова гармат, танків, і, мабуть, атомову зброю, витворену на основі ідеалістичної концепційності, спробує використати матеріалізм як своє знаряддя. Гігантська духова боротьба, осягнення духової синтези, що буде завершуватися вибухами гарматних стрілен і бомб, зобов'язує й художню літературу.

Перебуваючи поза політичними границями того світу, де матеріалістична філософія є примусовим асортиментом для кожної думаючої людини, можемо спокійно й об'єктивно розставити вартості відповідно до їх значення, відшукувати місце для матеріального і духового. Однак не масмо права забувати, що войовничий матеріалізм не покине свого наміру поневолити нашу думку доти, доки існує політична система, що його підтримує.

Політична дійсність на земній кулі складається так, що ми автоматично мусимо і в літературі ставати на одному боці барикад. Всяка інша пози-

ція нашого письменника була б загумінковістю, проти якої Ви, Юрію Володимирович, поспішно змагаєтесь. Отже, політика, вже на самім початку нашої розмови, вдирається в літературу.

Ох, політико, політико! І хто тільки не вигострює на тобі своєї красномовности, хто тільки не розгортає своєї цютовливости, дорікаючи нашим політикам, обвінчуючи їх у всіх смертних гріхах, а, головно, «рішуче й назавжди» відмежовуючись від них. Слово чести, мені стало сумно, коли і Ваш масстатичний голос приєднався до цього хору.

Ні! В нас таки рішуче не хочуть відрізняти політики від політиканства! Здається, ніде немає такої зневаги до політики, як у нас, українців, політично найбільш поневоленої нації. В умовах, коли кожен крок українського політика стає об'єктом дешевих дотепів, трудно вимагати особливих успіхів від нашої політики. Невідрадна доля народу, що вміє політикувати, зневажати політику або ухилиятися від неї.

Людям справжньої дії в таких умовах доводиться передовсім переборювати інерцію оточення для того, щоб зіткнутися з ворогом, що поневолює націю. І хто зна, чи не тут лежить диявольська спригність ворога, що саму атмосферу навколо нас непомітно для нас самих напоює зневагою до політики, чи не він, модерний диявол, із якогось кутка нашіптує нам широчезні пляни «океанської України» із докладною мапою українських океанів, зелених і сірих клінів, та ідеї «всесвітнянства», в яких губиться наше сьогоднішнє конкретне завдання.

Тим часом духове життя націй культурніших і зріліших від нас політизується. Кризь світоглядів розмежування виразно прозирає політична зацікавленість, як слушно зазначив В. Петров у своїх «історіософічних етюдах». Безпосереднє зіткнення політики і літератури позитивно творчо позначилося на останній у французькому резистансі окремими повістями і відсвіженням поезії, про що, між іншим, говорить С. Г. в «Паноптикумі нової французької літератури».

Чи можна визнати, що політизація літератури веде до зниження її містецького рівня? Я схильний думати, що тут все залежить, поперше, від культурного рівня того середовища, в якому політизація літератури відбувається, а, подруге, від ступеня широти, глибини та захоплення письменників політичними ідеями.

Історія знає цілі блискучі періоди розвитку національних літератур під знаком ідеї політичного визволення, що є домінуючою ідеєю цілого літературного періоду. Так було в літературі польській, коли А. Міцкевіч написав наскрізь політичний твір «Дзяди», Ю. Словацький виступив зі своїми політичними поезіями («Гімн до Богоматері», «Ангеллі»), а К. Красінський вибухнув містично-революційними писаннями. Це саме бачимо і в літературі італійській, коли там появляється націоналістичний роман «Заручини» Олександра Манцоні, перекладений на ряд чужих мов, коли з'являється політична драма Сільвіо Пелліко, гостра політична лірика Джіованні Беркега, яскраві літературно-критичні статті політичного діяча Мадзіні.

Ваші міркування, шановний Юрію Володимирович, щодо Шевченка і його «позапартійности» видаються мені штучними. Шевченко став на боці того середовища, що жило відгомонам минулої козацької слави, політичної свободи, з тривогою вдивлялося в майбутнє і знаходило себе політично в Кирило-Методіївському Братстві. Шевченко виріс з цього табору як титан, що прокладає нові шляхи для нації й надихає її вірою.

Шевченко різноманітний, надзвичайно багатий в скалі своїх переживань, але він також дуже одноцільний. В поезіях Шевченка знаходимо чорний смуток і нотки безнадії. Ніщо людське йому не чуже. Але його розпач ніколи не діє на нас деструктивно. Бо ми бачимо цілісного великого Шевченка, непохитного, міцного, що переборює в собі песимізм. І його казematна туга, розкриваючи перед нами трагізм його переживань, робить ще переконливішим для нас той життєвий патос, що

сповняє його творчість. При всій своїй багатогранності Шевченко був перейнятий демонічною любов'ю до України. Цією любов'ю, мов незримю атмосферою, що все живить, напоєна його творчість. Ця його любов сповнена вірою в політичне визволення і соціальне розкріпачення українського народу. З цього погляду, Шевченко був найбільшим українським політиком. В боротьбі проти полізації літератури найменше можна спертися на Шевченка.

Для емігрантської літератури особливо небезпечним є відрив від політичної дійсности. Еміграція має тенденцію губити ґрунт під ногами.

Польська еміграційна поезія видохнулася в першій половині 19-го віку тому, що згубила зв'язок з політичною дійсністю краю.

Сьогодні українська література вже має типового емігранта Ю. Косача, людину, яка не спроможна знайти зв'язку свого «я» зі своєю нацією: «Ми приречені бути дєрасіне — вирваними з ґрунту, чи не так? Уперте хотіння доли, і ми нічого не порадимо, ми скоряємось — у нас не може бути батьківщини, і навіть коли б вона була, ми будемо чужі їй». Ці слова, сказані героїнею Косача Галочкою («Еней і життя інших»), є по суті автосповідь письменника. Для Косача українськість — це вже більше декоративність, як реальність.

Відмежовувати літературу від політики, — це значить штовхати її в бік тієї еволюції, яку перейшов Ю. Косач.

Українська політика, в кращому розумінні цього поняття, рівнозначна із внутрем в розвитку українського духу сьогодні. Українська політика — це стремління активно втрутитися в формування українського майбутнього в усіх абсолютно площинах. Це не тільки стремління ігвалтовно вирвати з рук окупанта владу над українським народом. Це також зусилля виховати українську людину, здатну до боротьби за державу, здатну до утривалення і ушляхетнення соціальних відносин в українському народі. Українська політика — це також виплекування таких духових вартостей, що утверджують перед світом існування української нації і право її на суверенність. Бути людиною української політики — це значить тримати руку на живичку українського життя, вчуватися в те, чим живе сьогодні українець і у Львові, і в Києві, і в колосії, і в шахті, які процеси нині відбуваються в психіці українства на землях, в яких формах триває там духово-психологічний опір захланній навалі північних сусідів і які заховані можливості цей опір має. Український політик — це оформитель кадрів підпілля як авангарду визвольної боротьби, формівник душ тих небагатьох, що свідомо поставили життя своє на карту української вічности.

Українська політика і українська література мають поміж собою спільне те, що і одна і друга повинні стояти при джерелах національного життя. Тоді вони матимуть антевіську силу. В цій спільності джерела закладена природна передумова їхнього союзу.

В житті все таки існує черговість завдань, хоч, треба визнати, існує і багатогранність життєвих виявів, які не можна вкласти в прокрустове ложе одного життєвого завдання. В цьому саме виявляється той життєвий плюралізм, який Ви слушно підкреслюєте, Юрію Володимирович.

Література не може замкнути себе рамками вузької конкретики тактичних завдань політичного бою. Якби всі письменники раптом стали потрясати збробою або писати босві марші — це була б жалюгідна каргіна, що свідчила б про нашу примітивність. Зброя письменника універсальніша і далекосягліша, ніж вогнепальна, але лише тоді, коли вона добре спрямована глибоким прощуттям того визвольницького духового комплексу, яким інстинктивно живе народ і особливо яскраво виражає його революційна когорта бійців — політиків. Коли говорити про черговість національних завдань, то я тверджу: найістотнішими є ті.

що виробляють українську людину, активну, духово всебічну, жертвенну, дисципліновану, витривалу, практичну. Таку людину, яка вміє свідомо здобувати і не відступити від ідеалу й тоді, коли з'являється тисяч драконів гострозубо чигатимуть на неї. Символіка святого Юрія-переможця мусить віяти на прапорі української людини і надихати її великим поривом до чину.

Віють над нами тривожні вітри, епоха Апокаліпси далека до свого завершення. Людина, що йде на великий подвиг, хоче бути чистою, як на причасті. Якщо література — з цією людиною, вона мусить забувати про «жіночі стегна» як спорзну деталь, мусить відійти від творення таких психологічних тонкощів, які маємо у «Валерій і плями» Костецького. Людина — будівник — здобувач в хвилини свого відпочинку, із насолодою упиватиметься красою поезії Ореста, як «Камінь» або «Прибрався ліс в зелену митру», але її занулить до болю в животі від Орестьового ідеологізму на зразок «Шляхами битими не хочу я ходити».

Сьогодні наших літературних метрів читають неохоче. Духова пустеля нашої літератури, зимна кров, що акуратно спокійно тече в жилах наших письменників, поетів, їхні формалістичні вихилися сьогодні мало кого приваблюють. Від цього відвертається не тільки людина активістично-революційного типу, а й просто еміграційний обиватель, бо й він, обиватель, інстинктом тягнеться до яскравішого, повнішого життя, огрітого хоч би збоку промінням великого ідеалу. Навіть обиватель, коли не в силі бути творцем українського майбутнього, то, принаймні, хоче бути присутнім при тайстві його народження ідеальною частиною свого ества (пожертви на визвольний фонд).

Така вже доба наша полум'яна!

Читач не бере в руки сучасних письменників не тільки тому, що сам читач дуже примітивний культурно, але й тому також, що він в масі вищий своїм національно-соціальним чуттям, аніж наші літературні самовпевненні сноби.

Література не може бути втомно одноманітна і однонастроєна, вузька тематично і стильово. Ні, її творчий розмах повинен відповідати творчому розмахові духово всебічного революціонера, того магічного чарівника, що з блакитно-студених озер української містики, з сміливих карбів політичного думання і з окригавлено-болючого реального чину витворює монументальний замок української держави.

Суворі лінії цієї споруди, такими ж суворою мають бути й душі творців її, такою ж суворо цнотливою має бути й література.

Тотальний бій світлів упокорює стихію життя, дає береги й літературі...

Знаю, Юрію Володимирович, що Ви не належите до послідовних ворогів ідейності в літературі. Цю непривабливу функцію сповняє інше крило в МУР-і.

Тим більшою, повторюю, є рація в дискусії між нами.

Ви в своїй статті «В обороні Великих» не заперечуєте ні потреби патріотизму в літературі, ні доцільності героїчного патосу. Але в усьому цьому чутся не учасника нашого бурхливого життя, а кабінетного вченого, замкненого в чотирьох стінах свого кабінету і обкладеного багатьма дуже розумними кригами з такою дозою об'єктивності, що вона випромінює з них і творить в чотирьох стінах кабінетного затишку відповідну атмосферу, з якої виростає й Ваша дуже урівноважена об'єктивність. З досадою констатую, що у Вас немає ні одного сильного наголосу на ідеї державницького чину, ідеї, яка підносила б нашу літературу понад рівень її нинішньої пересічності. Ви висловлюєте ряд застережень щодо «барабанного патріотизму», і це в той час, коли більшість наших талановитих письменників взагалі губить здатність відгукуватись на проблематику визвольної боротьби.

Коли я читаю мурівські декларації, старанні відмежовування від «партійщини», я сприймаю їх

як вираз малодушності, як боязнь прямо глянути в обличчя життю.

В політиці порівняно мало людей невиразних, сірих. Політика — це терен діяння великих і пігмеїв. Великі часто непомітні. Їх великість здебільшого розкриває лише історія. Малі пігмеї — численні, яскравіші, мають пристійну зовнішню ідейну фасад, і нищать їхню лише по ділах їхніх пізнати. І боляче стає, коли боротьба одних з другими сприймається критиком, письменником з байдужим спокоєм як боротьба «гвельфів і гібелінів». Провідники МУР-у хочуть жити в мирі з подвижниками національного визволення і з політичними спекулянтами.

Дуже непевна позиція!

Ну, добре, — скажете Ви. скаже Самчук і інші, — що ж нам, критикам і письменникам, робити? Розділитися по політичних таборах, зайнятися самопожиранням? Чи буде ж із цього користь для української літератури й України?

Що відповім на це? Якщо ви справді хочете бути великими і можете ними бути, ви всі знайдете собі побратимів в політиці. І ви їм допоможете як не подолати пігмеїв, то переступити через них кроком Гулівера. Якщо ви дерзаете стати великим, то у вас повинно вистати мужності і на це.

Коли станете кожен наодинці зі своєю совістю і запитаете себе, де вони, ті політики — «перші хоробрі», — поруч яких треба бути, совість ваша в союзі з розумом підскаже вам вибір.

Ідіть в політику для того, щоб об'єднати навіть тих великих, які сьогодні ще не зрозуміли один одного і не з'єднали свого чину в одній революційній українській силі.

Однак я вже зв'язуюся в дискусію з цілим аполітичним сонмом МУР-у, а ціль мого листа вужча; дискутувати з Вами.

Не можу погодитися з Вами, коли Ви твердите, що нинішній стан літератури не є її кризою:

Якщо визнати, що література не є виключно виявом розвитку замкненої в собі форми, а лише специфічною, із внутрішніми закономірностями, ділянкою загально-національного духового життя, то й її кризу чи розцвіт слід розглядати не лише з погляду вичерпаності чи розвитку виразових можливостей слова на данім історичнім відтинку, але також і з погляду піднесення нею і розгорнення її специфічними можливостями ідей і переживань нації.

Розцвіт літератури відбувається тоді, коли вона, виробляючи ті чи інші нові стильові прикмети, знаходить водночас і нові яскраві ідеї, розбуджує нові почування. Ці почування і ідеї виникають як передхоплення того, що зароджується в інших сферах національної духовості або відбувається цілком рівнобіжно з розвитком інших сфер.

Нормальним розвитком літератури є і такий стан, коли вона лише дає варіанти, многогранність тій чи іншій вже сформованій в суспільстві ідеї, надає їй лише більшого блиску й виразності. Криза починається там, де література лише мертво холодно ілюструє ідею (як в совєтських умовах), є безпристрасним і точним дзеркалом ідеї устайної і сформованої. Тут уже немає руху вперед, значить — наступила криза, але криза суто літературна доти, доки ідея, що її мертво відображає література, є цілком творчою, тільки література не збагачує цієї творчої сили ідеї. Найбільшого ж виразу криза в літературі набуває тоді, коли вона відмовляється взагалі від суспільної ідеї або активно руйнує її.

Саме такий стан маємо нині в українській літературі.

Хіба ж не є тривожним явищем, що стаття Ю. Косача «Вільна українська література» не викликала в середовищі МУР-у на сторінках його виданого жадного активного протесту? У нас, у буденній дійсності, політики багато блузнювали над найбільшими засадами національної моралі,

але робилося це із замаскуванням, по-зłodійськoму, із патріотичним биттям у груди. Сьогодні, завдяки збірникові МУР-у, ми діждалися одверто цінного паплюження національної моралі.

Ця стаття з найбільш виразним симптомом кризи, позначки якої можна знайти в цілїм рядї творів. Письменники наші політичної тематики уникають. Коли ж вони її тією чи іншою мірою дотикаються, то сплющують її, профанують.

За прикладами далеко не ходити. Візьміть оповідання І. Костецького про О. Ольжича. Це з хистом написана річ. Але на ній саме й унаочнюється характер нинішньої кризи в літературі. В оповіданні розкрито внутрішнє сство великого революціонера-поета.

Автор пережив героїчну поезію митця і кризї її ліричний зміст відчув Ольжичеву натуру. Це цікаво: метод тонкої психологічної аналізи, обигрування побутових деталей у прикладенні до особи такого великого діячозу, як Ольжич, дає значний мистецький ефект. Там, де є великі соціальні значимі почуття, там виправдується той метод їх розкриття, який має найбільшї можливості схоплення психічно-індивідуального в його мінливостях, зв'язках, нюансах.

В оповіданні відчувається навіть певна документальність. В образі старого науковця бачимо знайомий профіль одного із близьких Ольжичевї професорів. Одначе і тут боязнь, що «світ впіймас» автора в свої тенета, спиняє його перед консеквентною правдивістю. Автор відмежує Ольжича кількома рядками фалшивої високопарної філософії від того політичного середовища, з яким він був зв'язаний всіма поривами своєї шляхетної душі, всіма клітинами свого мозку. Ставлячи себе поза політичними течіями, Костецький намагається подібну операцію проробити і з Ольжичем. Ідейно замовлення провідництва МУР-у виконано, хоч і зі шкодою для мистецької правди.

Або знов візьмім Ю. Косача з його спробою увійти в сучасність. Інтрига повісті «Еней і життя інших» розгортається на тлі боротьби українського народу проти німецьких окупантів. Одначе це тільки тло. Головною постаттю твору є Галочка, стилізована, мов порцелянова лялька з коштовної колекції 18 ст. Ця істота, «многогранність» витонченого еросу, яким милується автор, увесь час перед очима читача, тоді як справді многогранне життя протікає, залишаючи в його творі лише свою номенклатуру. Гармати, рух обозів, постріли, диверсійні акти... глибокого змісту, захищеного за цим, автор не годен шукати. Його Еней, підпільняк-революціонер, який кризї призму свого сприйняття подає всі події повісті в формі чергування своїх поточних переживань і спогадів, фігура досить безбарвна, позначена хїбащо інтелектуалістичною пересиченістю. У бурхливій драмі життя він лише статист, постать з хору античного театру, що відміряє рокованість днів і годин. Другий революціонер — Грін, особа досить загадкова. Через цей персонаж переломлюються гострі кути нашої недавньої мнущини, і тому автор унікає докладного змалювання цього образу. Натомість зустрічасмо чимало взятї в набір легенької філософії з настановою на те, щоб здивувати, зачудувати, з легковажністю гурмана французького світського салюну побавити читача блискучим лезом дотегу, який не ховає за собою нічого, а творить лише пишнопілляний хаос елеганції. Не дарма Галочка каже: «Підпільню акцію не треба романтизувати. Це стихія, як і все інше — любов, війна, зростання мас, творчість і Дністрові хвилі. Це тільки перерва між двома поїздами життя: один мчить в особисте нехай щастя, нехай забуття, другий — в життя інших». В цілому твір виглядає, як реабілітація всевладного хаосу всепроникального диання сексуального, це своєрідний фрейдизм.

З погляду стильової вирафінованості творові це можна відмовити в талановитості. Одначе як далеко звідси до того великого мистецтва, яке зароджує нові паростки життя. Серед усіх сучасних письменників Косач найбільше любить говорити в

своїх творах про ролю мистецтва, але він її, мабуть, найменше розуміє.

Не набагато краще розуміння політичної дійсності бачимо і в О. Бабія. Натуралістична система художніх засобів, застосована в поемі «Марічка», призводить до того, що трактування образів визвольної боротьби на Карпатській Україні вульгаризується. Ідеалізація патріархальної гуцулії веде до вузької наївної обмеженості («Гуцулі — все ж найкращий в світі рід») і до оспівування куркулячого світу «газд і газдинь», врослих в землю, зматеріялізованих, розрахункових, неповоротних розумом, забобонних. Щоправда, намагається автор віддати й поетичну безпосередність гуцулів, їхню дитинну наївність і в цьому шукає поетичного чару. Одначе саме натуралістично-відрадливі сторони гуцулії вдаються його неохайному в мистецьких деталях пензлеві найяскравіше. В результаті масмо образ національного зриву на Карпатській Україні, поданий у карикатуризованому вигляді. Марічка і її подібні живуть маленькими егоїстичними почуттями в час подій, що вихором проносяться над Карпатською Україною. Марічка сгає патріоткою тому, що її наречений стає січовим старшиною, і вона має намір вступити в Січові Стрільці... щоб раз-у-раз бути із нареченим. І коли її наречений гине в бою, вона проклинає Україну, визвольну боротьбу, одначе відразу по цьому, підслухавши розмову двох мадярів про українців, національно усвідомлюється. Що може бути тривіальніше від такого показу 1939 року на Закарпатті? До якого внутрішнього спустошення треба дійти, щоб аж так схарактеризувати дійсність, цілком обминувши той великий ідеальний порив, яким перейняті були серця борців за Карпатську Україну!

Я міг би нанизувати ще приклади чужості між письменниками і визвольною проблематикою, що є вузловим нервом українського життя. І в цьому полягає одна з істотних ознак кризи. Причина кризи — в духовій втомі. Це духова реакція від ряду тих невдач, що їх мало українство в своїй боротьбі. Надія на близьке визволення, що підносила душі багатьох так недавно, знову завела. Це спричинилося до поглиблення деморалізації в різних ділянках нашого життя, це породило літературну кризу. Через цю духову втому замовк Є. Маланюк. Через неї ж Самчуковї легше писати публіцистичні статті, мурівські деклярації, ніж нові художні твори. Криза може стати перманентною, якщо не боротися з нею, якщо не визнавати, що воша взагалі є, якщо не констатувати її симптомів, якщо не встановлювати контакту між духово-політичною сферою життя і сферою мистецтва.

І тут виключно велику позитивну ролю може відіграти культурна талановита критика. Література розвивається в тісній взаємодії з усіма сферами духового життя. Вона розвивається нормальню тоді, коли на неї впливають не тільки явища вузького духового порядку, але вся сума соціальних процесів, що відбувається в даній національній спільноті, коли в ній упосереднюють знаходять відзеркалення й ті явища та фактори, які діють далеко поза межами національних організмів. Хто повинен відчувати і усвідомити все це складне плетиво факторів і можливостей, що служать підґрунтям розвитку літератури, спрямовують її розвиток сьогодні і визначатимуть завтра?

Літературний критик повинен мати відвагу заглянути в майбутнє, відчувати основні стимули національного життя в ту чи іншу епоху. І відчувати глибоко, так, щоб вони виповнили щертю душу критика. Бож він, критик, повинен краще за самого мистця відчувати характер його літературного таланту і вказати напрямок розвитку, який, найбільше відповідаючи творчій індивідуальності письменника, цілком узгіднювався б із тенденціями розвитку національної духовості і відкривав би перспективи для розвитку літератури.

Критик — це стрілочник літератури. Він — посередник між устремліннями поодинокого митця та загальними найближчими цілями літератури

так з погляду її імманентних, як і загально-національних духових завдань. Він прилюдно картас майстрів слова, він їх і підбадьорює. У взаємодії літератури й життя критик стає невідмінною і відповідальною ланкою. Цим зумовлюється той істотний момент, що критик повинен бути найчуйнішим аналітиком також всіх світоглядних шукань в надрах нації, як і всього багатства її політичних ідей і чинів.

Ось такі застереження виникають у мене, коли я читаю Ваші, шановний Ю. В., рядки: «Критика може підхоплювати якісь прояви в творчості письменників, визначити їхнє місце і перспективи розвитку в загальному літературному процесі, але критика не може наперед визначити щось і написати цей свій витвір літератури». Критика, на мою думку, може зробити набагато більше, ніж припускаєте Ви, але лише тоді, коли сама критика тісніше зв'язана з життям.

ЯР. ГРИНЕВИЧ.

Листопадові дні у Львові

(Спомин з 1918 р.)

З початком жовтня 1918 р. виїхали ми — кілька стрільців — з Коша У. С. С., що містився на Херсонщині в селі Іваниківці біля Єлисаветграду, відпусткою до Львова. Дорога наша вела на Знаменку—Жмеринку—Проскурів, крізь безкраї українські степи, на яких де-не-де видніли високі козацькі могили та, здавалося, через безмежну рівнину-чорнозем, що на ньому ще влітку золотилися лани соняшників та повноколосі пшениці. Дорогою ще довго супроводжали нас мелодії стрілецьких пісень, що то їх залюбки співало місцеве населення. Згодом за нами осталися багаті, чепурні українські села, хутори з хатами, що коло них сади вишневі, села, яких мешканці перекликаються вечорами чудовими піснями, коли то «співає вулиця».

По кільканадцятигодинній їзді залізницею вирунула перед нами Галицька Земля. Яка ж вона відмінна від тієї за Збручем! Вона тут порита стрілецькими ровами, здовж шляху помітні зруйновані від стрілен та спалені міста, містечка, села. Галицьке населення втомлене кількالكітньою війною та змученіле від голоду і мандрівок, жило тут і там у землянках, ніби в кертовинні.

Нарешті, ми опинилися на залізничному двірці у Львові. Якесь дивне тремтіння огорнуло наше серця. Тут бо незатерті сліди української княжої слави, тут щербив свій меч Богдан Зіновій Хмельницький. Тут, над містом розложився масстатично Високий Замок, та храм св. Юра, — а на його кладовищах дорогі нам могили Івана Франка, Маркіяна Шашкевича та інших.

Львів був не дуже ще знищений війною, яка тривала вже чотири роки. Все таки життя в ньому плило нерівно, гарячково, мов у недужої людини.

На наших очах розпадалася могутня австрійська імперія, босві фронти переставали існувати, в поодиноких австрійських провінціях владу захоплювали поневолені народи. Ця хвиля свободи пліла від заходу на схід, і ми, українці, ждали теж відповідного моменту, щоб перейняти владу на наших землях.

Тим часом події йшли вперед: Наші сусіди, поляки, приготовлялися завчасу перебрати владу не лише в західній, етнографічно польській Галичині, але й у східній, українській. Вони, як говорено нишком у місті, організували тайні склади зброї та амуніції і приготовляли свої босві частини, при чому немало ролю відіграли польські легіонери, «стшельци», «соколи» і «гарцеже».

Коли я починав писати листа, мені здавалося, що я зможу висвітлити не тільки цілий рад пунктів, в яких з Вами розходжуся, але й розгорну свої думки в тих напрямках, де я солідарний з Вашими поглядами; зокрема хотів поділитися своїми міркуваннями щодо проблеми національно-органічних стилів, поставлення якої з Вашого боку вважаю значною заслугою перед українською літературою. Одначе тепер бачу, що я і так надто вже розписався.

Вибаchte, шановний Юрію Володимирович, якщо я вразив Вас десь терпким словом. Стріли з мого лука спрямовані не так проти Вас, як проти Ваших послідовників, що сплющують Ваші думки, остаточно гублять контакт з проростами майбутнього на широкому лані української дійсності і тим закупають свої таланти і можливості.

Ваш Ю. Бойко.

Адміністрацію над цілою Галичиною мала взяти в руки польська т. зв. Тимчасова Ліквідаційна Комісія, яку очолював польський граф Скарбек.

У Львові урядовав ще граф Гуйн, останній австрійський цісарський намісник. Та вже з початком вересня 1918 р. постав у Львові, у відповідь на польські приготування, тайний Центральний Український Військовий Комітет, який став готувати з українців галицьких полків українську босву силу, основою якої стали Українські Січові Стрільці. В днях 19 і 20 жовтня 1918 р. відбувся у Народньому Домі у Львові З'їзд Українських Нотаблів — Українська Конституанта, яка рішила взяти в свої руки владу у Східній, українській Галичині. Під час цього з'їзду, в якому взяв участь наш сідоглавий Митрополит гр. Андрей Шептицький, стояв при брамі Народнього Дома на почесній варті український вояк, — той дотеперішній Іван без землі і роду, що досі проливав свою кров на чужих скалах Сербії, чи над італійськими ріками Ізонцо і П'явою, за чужі, не свої ідеали. Того самого вечора він перший раз від століть держав дупко у своїй долоні рушницю — цим разом за свою власну справу.

Перебуваючи тоді у Народньому Домі, я помітив, як вулицею Рутівського проходилися в часі нарад польські студенти і пробували різними окликами спровокувати українців.

Дня 31 жовтня 1918 р. у нашому Національному Музеї при вул. Мохнацького, в дні закінчення Вистави Українських Січових Стрільців, провідник та організатор тієї Вистави та член Босвої Управи УСС-ів проф. Іван Боберський втасмичив мене в те, що тої ночі, себто на 1. листопада українці мають зайняти Львів. Стрілецький прапор та важніші експонати проф. Боберський переніс на сховак до свого помешкання, а мені та кільком товаришам велів зложитися у Народньому Домі по накази. Тут мене як львовянина, що добре знав місто і терен, призначено зв'язковим і вислано зараз на головний двірець, щоб провірити кількисть чужонаціональних військових сил.

Цього вечора життя в Народньому Домі було особливо пожвавлене. Раз-у-раз входили сюди провірені сторожею різні люди. Однак назверх ніщо не зраджувало ще того, що за кілька годин відіграється в місті державно-політичний переворот.

Військові сили, що цього вечора стояли до послуг українському командуванню у Львові, були дуже невеликі, — усього коло 60 старшин і 1200

вояків. На них склалися українці з 15 і 19 полку піхоти, 41 супров. куреня, 35 вартового, з підділів військової поліції, відпустковці з різних австрійських частин та невеликий гурток УСС-ів.

Наше командування сподівалось, що з хвилиною зайняття нами Львова наспіє нам з краю швидко поміч.

У кімнатах Народного Дому, де цілу ніч працював український штаб, крім команданта сотника УСС-ів Дм. Вітовського, сотника Кравця, пор. Івана Рудницького, пор. Любомира Огоновського та інших старшин, — одною з найактивніших постатей був підхорунжий УСС-ів Дмитро Паліїв.

Нарешті, видано накази!

По півночі з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. над ранком на вулиці міста Львова вмаширували групами українські вояки. Одні відділи розбріли чужонаціональні військові частини в касарнях при вул. Яблоновського, Городецькій, на Личакові та Цитаделі, інші зайняли установи, як: пошта, дирекція залізниць, австрійсько-угорський банк. Дирекцію поліції, де урядував поляк Др. Райнлендер, перебрав Др. Степан Баран. На стрункій вежі львівського Ратуша завісив УСС-ус Степан Паньківський (який опісля згинув під Вовчухами) український прапор.

Окрема група українських військовиків подалась до палати намісника. Тут зовсім легко розброєно варту та арештовано намісника гр. Гуйна. Цей ексцеленція появився перед нами у неглижі. Він був помітно збентежений несподіваним переворотом (мабуть очікував поляків). Пізніше українське командування звільнило його і він зі Львова виїхав.

На другий день, вранці 1 листопада, як тільки почали виринати з нічної темряви у блесках осіннього сонячного ранку контури міста, масиви будинків, гора св. Юра, Високий Замок, Львівський Ратуш та інші будинки, стали мешканці Львова протирати з зачудуванням очі, не вірячи тому, що бачать: на будинках, де були державні установи, на ратуші мають українські блакитно-жовті прапори... Українські вояки в австрійських одностроях з блакитно-жовтою опаскою на рукавах, тримаючи рушницю напотові держать стійку. Такі ж військові відділи патрулюють, проїжджаючи на вантажних автах вулицями міста; на автах вояки у штурмових шоломах, в їх долонях ручні гранати, з авт виглядають цівки скорострільів.

Українці Львова раділи, бо те, що так довго леліяли в найтайніших думках, що від віків двигали в наболітих серцях. — туга до державности перемінилася в чин: нащ княжий Львів, забраний нам силою ворогами, став знову український.

Рух на вулицях міста трохи припинився, деяких крамниць не відчинено, трамваї залишилися в ремізах. Хто хотів їхати, мусів іти пішки.

Осіннє сонце золотило багряне та жовте листя, яке падало з дерев... Впала перша українська жертва у Львові: від кулі українського учня-охотника, який не вмів орудувати вушницею, згинув хорунжий Юрій Тренчук.

Коло полудня можна було чути на вулицях Львова щораз то численніші стріли. Наші єсєди, поляки, опритомніли від першого враження. В обличчі небезпеки вратити Львів, вони об'єдналися і під командуванням капітана Чеслава Мончинського почали організувати наступ, що розпочався в дільниці «Новий Світ», спираючись на залогах школи ім. Сенкевича і Дому техніків.

Згодом проти нас став увесь «польський» Львів, все то говорило і думало по-польськи: поруч інтелігент вулицьник, поруч чоловіків жіночтво та шкільна молодь. На наших вояків, що були за міжнародніми приписами одягнені в однострої, стали нападати польські боївкарі — цивілі, стріляючи на наших із-заду. Такі стріли падали з

брам каменець, з вікон, з-за углів. Це була «вища культура», висліди виховання на зоологічній лектурі «Огнем і мечем» Г. Сенкевича, що її впоювано як патріотичне кредо польському інтелігентові. Але український вояк не дав себе тим диким і зрадливим способом ведення боротьби вивести з рівноваги і стояв твердо на своїй стійці, а там, звідки на наших бійців падали стріли ззаду, українське військове командування проводило карні експедиції.

Дня 2 листопада поляки здобули слабо боронений, за недостатчею відповідної залоги, вантажний двірець і разом з тим запас зброї та амуніції. Одночасно почалися між польською і українською стороною переговори, щоб мирно полагодити конфлікт. Одинокий вислід тих переговорів було припинення боїв на 24 години.

Уже на третій день зарисувалася у Львові лінія фронту. Ця лінія не була одностайна, місцями її маркували тільки вогнища сильнішого ворожого опору. Перевага що до кількості польського населення, що його віками імпортовано зі заходу на українські землі, витворила таке положення, що деякі вулиці треба було здобувати штурмом кам'яниця за кам'яницею, поверх за поверхом. Боева лінія йшла від Персенківки, стрийською дорогою, біля Кадецької Школи, обсадженої поляками, вул. Кадецького, вул. Коперника, вул. Словацького, біля Дирекції Залізниць, вул. Вема, Янівською, Клепарівською до жидівського кладовища, вулицями Шпитальною, Огородницькою до міської різні в напрямі на Підзамче і вул. Жовківську. В польських руках опинились: Політехніка, Українська Академічна гімназія (в тих двох будинках мстився шпиталь військовий), св. Юр, на якого вежі біля хреста поляки устали гніздо скорострільа, польські дома академічні при вул. Романовича, дома техніків при вул. Вулецькій та Ісаковича, що були головними базами операційними та другі переважно шкільні будинки.

В українських руках найшлася домінуюча над містом Цитаделя, касарні при вул. Яблоновського, вул. Св. Петра і Павла, будинок Сойма, Головна Пошта, Дирекція Залізниць, Головний Дворець, Касарні Фердинанда при вул. Городецькій, Ратуш, Народний Дім, касарні при вул. Личаківській, Високий Замок, Піскова Гора. На деяких вулицях устали барикади. Також була біля Віденської Каварні, — звідкіля наші скорострільи були спрямовані на вул. Сикстуську.

3 листопада зайняли поляки не боронений українцями головний двірець і заатакували інші позиції. Тисяча українських вояків вже третій день стояла в місті у важких боях. Втомлені до краю очікували помочі, та вона не надходила. Випад поляків через Єзуїтський Город на вул. Ягайлонську українські вояки відбили, а соймовий будинок (пізн. відтинок сотника Ілька Сойкана) вдержали аж до кінця листопадової кампанії.

В тому часі сотник Дмитро Вітовський зрікається становища команданта українських збройних сил у Львові, а його місце займає б. австрійський полковник Маринович, але не надовго, бо лише до дня 5 листопада.

3 листопада приїхали до Сихова з Буковини перші відділи УСС-ів. Вони прибули з таким опізненням, бо їх подорож до Львова саботували польські залізничники. УСС-си по коротких боях здобули Персенківку, а в головному двірці оточили польську залогу, однак більших успіхів не могли осягнути. В тому часі поляки зайняли Дирекцію Залізниць недалеко Сойма і будинок гр. кат. семінарії під Цитаделю.

Дня 5 листопада перебирає головне командування українськими військовими частинами у Львові отаман Гриць Коссак, але теж не надовго, бо до дня 9 листопада. До Львова наспіла з краю, на жаль, невелика підмога. Радісно прийняло українське населення м. Львова відділи УСС-ів, що вмашєрували під командою сотн. Микитки. Була

це остання пора, щоб відтяжити ту тисячу вояків, що зайняли Львів та дати їм змогу трохи відпочити.

УСС-си зміцнили залогоу Союму, Цитаделі та інших загрозених позицій. Вуличні бої приборали на силі. День та ніч клекотіли скоростріли, чути було розриви ручних гранат:*) українська артилерія, уміщена в місті, перестрілювалася з польською. На вул. Замковій біля Високого замку стояла українська батарея під командою поручника Юр. Полянського. Поляки намагалися знищити цю батарею, острілюючи її з Гори Страчення, але безуспішно. Їх поціли влучали в сусідні каменіці, в сутерини, що мені показував з гумором пор. Полянський. Над містом кружляв іноді літак; говорено, що то літак польський. Наші броневики — було їх кілька — були імпровізовані, перероблені з вантажних авт. Один такий броневик добре виконував службу на відтинку Австро-угорський Банк — Дирекція Залізниць. На час командування отамана Гр. Коссака припадає зайняття поляками спаленого будинку Головної Пошти та бравурне відбиття українською залогою Союму великого польського наступу на будинок Союму. Сусідній Єзуїтський Город був по тім наступі заселений трупами ворогів.

Особливо геройські бої звела з ворогом українська залога касарні Фердинанда при вул. Городецькій. В боях за цю позицію згинувло тоді чимало українських вояків. Касарні Фердинанда — це великий комплекс будинків між вулицями Городецькою, Вема і Янівською, де містились колись частини 19 австрійського полку піхоти. Зайняті українською залогою, ці касарні були предметом заїлих польських наступів, що часто йшли підземними каналами. Часом удавалося польським вуличникам підійти під самі мури касарень та підложити міну чи облити браму бензиною, але чуйна українська залога касарні скорим випадом півечила акцію та приневолювала цивільних боївкарів до втечі.

Ворбг атакував теж з запеклою заїлістю форти домінуючої над містом Цитаделі. Від вулиці Вроновських, Пелчинської, Супінського, Коперника, Осолінських, а головню від вулиці Лазаря йшли польські наступи на Цитаделю, попереджувані часто сильною артилерійською підготовою. З української залогою відзначились у цих боях пол. духовник о. Іжак, хор. Чичкевич, стр. Фуртак і ін.

В перших днях вуличних боїв відзначились четар Баб'як, що проводив льотним відділом на вантажному авті, сгрілець Михась Терлецький та брати Лев і Клим Коники — всі львівські діти.

Дня 9 листопада головне командування по от. Гр. Коссакові взяв у руки б. австрійський полковник Гнат Стефанів. На час його командування, яке тривало найдовше, припадають українські наступи в днях 13, 15, 17 листопада на Кадетську школу при вул. Стрийській. В днях 14 і 15 листопада знищено на Замарстинові досить сильні відділи цивільних боївкарів.

У ці гарячі дні взяла участь у львівських боях Велика Україна з відділом отамана Долуда. Невеликий числом, але великий духом, цей відділ був пострахом ворога, особливо на відтинках вулиці Вема та Замарстинова.

Поза фронтом в українській частині Львова життя плыло більш-менш спокійно, хоч артилерійські сгрільна та рушничні кулі попадали часто на український бік, розбивали будинки і вбивали цивільне населення.

Задовільно відбувалося постачання міста харчами. Довколишні села, як Винники, Підбірці, Сороки і ін. привозили для нашого війська та населення довгими валками харчі.

На вул. Руській ч. 3 працювала редакція українського щоденника «Українське Слово»: д-р Льюгин Цегельський, Катря Гриневичева і Степан Чарнецький. Часопис появлявся щоденно. У цім часописі, який видавано і кольпортовано по місті

під свист куль, були поміщувані щоденні комунікати та накази командування українських військових сил.

Лікарська поміч раненим діяла у гарнізонному шпиталі при вул. Личаківській та у головному шпиталі при вул. Гловинського. У Ратуші містився перев'язочний пункт, де пані Шмігельська, Нагірна, Копертинська і ін. день і ніч працювали невтомно, помагаючи лікарям як медсестри. Аптекаю завідував фармацевт Кривокольський.

Впав перший сніг... і на хвилину накрив білим покривалом місто. Похолодніло дуже. У місті відчувся гостро брак палива. З краю доходили невеселі вістки: на цілій лінії, від півночі до Карпат ішов сильний польський наступ. Український вояк став перший раз від століть віч-на-віч зі своїм ворогом, за яким стояла не лише переможна Антанта, але й весь кол. австрійський адміністративний апарат, що склався майже виключно з поляків. Тепер ми, українці, не маючи фахівців, мусіли хоч-не-хоч держати поляків у своїй службі, на власну шкоду, бо вони саботували.

І знову запропонувало польське військо командування у Львові українському переговори. Дня 18 листопада складено на 2 дні перемир'я, яке опісля продовжено це на один день. Але й ці переговори знову не довели до висліді. А тим часом під час тих переговорів поляки стягнули до Львова більшу підмогу, коло 140 старшин, 1250 вояків та 8 армат під командою підполк. Токаржевського. Перегрупувавши свої сили, поляки ще перед впливом терміну завішення зброї, негайним ударом від Снопкова й Погулянки в сторону горішнього Личакова загрозили українським відділам оточенням. В наслідок цього ворожого маневру мусіли українські війська опустити Львів.

Вночі на 22 листопада 1918 р. відмашировували зі Львова українські залози Цитаделі, якої порозбивані і пощерблені форти вказували на запеклість зведених там боїв. Йшли наші залози з Союму та інших українських твердинь...

Останні відходили геройські оборонці Касарень Фердинанда. У сталевих шоломах на голові, обсалені, втомлені боями обличчя оборонців виявляли розпуку з приводу свого відмаршу з міста. Однак вони твердо держали у своїх руках зброю, неначе говорили: «Ми ще повернемось»...

Раз-у-раз на Горішньому Личакові розлягались детонації ручних гранат. Це наші останні відділи відбивались від поляків, що наступали, зайнявши горби Піскової гори та Високого замку з метою відтяти українським частинам відворот.

Покінчивши службу зв'язкового, в якій мені довелось впродовж трьох тижнів переходити не раз з наказами та звітами через боєві лінії поміж польські кулі та брати участь у боях на різних вуличних відтинках, я прилучився до відділу, який відходив зі Дьвова. По дорозі ми заглянули ще до Народного Дому. Там вже не було нікого, лише на повівертані скрині, що були на подвір'ю, падав сніг, вибілюючи брудне брукове каміння. Ми мовчки йшли біля Підзамча. Там горіли великі військові магазини, а луна пожеару освітлювала нашу дорогу кривавим блиском.

Під ногами скрипів сніг. Від сходу зірвалася снігова курава, яка широким шляхом помчалася в місто... Тут вона погналась вулицями аж під Святоюрську гору, де тої ночі не спав наш Митрополит. А з ним не спали у Львові тисячі українських міщан, які від віків перший раз мали щастя творити Українську Державу та бути її громадянами.

Ми покинули Львів, але зараз же український вояк готовив нові фронти до бою за рідне Місто.

Почався день 22 листопада 1918 р.

«Загадкові англійці»

Коли я пишу сьогодні про англійців, пишу про те, що так сильно цікавить саме тепер уми, то я цілком свідомо того, що це завдання іноді невдяче й зарозуміле, бо моя щирість та правдомовність буде мене спонукати хвалити англійців. І саме тим я поденервую моїх кельтських читачів, які самохвальбу відкидають, а також і англійців, що таку писанину чи доповідь вважають понад міру несимпатичною.

Я все ж таки спробую. Хоча думки про англійців в загальному дуже розбіжні, але все таки в одному всі вони збігаються, а саме, що англійці є чимось зовсім непрохожим і загадковим.

Від віків кажуть чужинці про англійців, що в них не все в порядку в голові.

Німці називають англійців «збожеволілими». Навіть Андре Моруа, що англійців знав і любив, вважав своїм обов'язком перестерегти кожного довоприбулого в Англію француза такими словами: «Тільки після 30-ти літнього побуту, починаш розуміти цей простий, загадковий і одуховлений край!» Про англійців написано багато книжок французькою, китайською, чеською і голландською мовою. Писали теж про них шотландці та ірландці, не згадуючи Бернарда Шоуа. Всі вони аналізують англійців: у приступі більшого чи меншого подразнення, нераз навіть дуже дотепно, але кінцевий вислід показує завжди, що у своїй аналізі ці критики помилилися найсуттєвіше й найхарактеристичніше. Навіть американці, що все починали, як англійці (самі англійці вважали цю обставину плюсом американців!), не розуміють англійців з тою ж основністю, що є правилом родинних непорозуміння. А вже самі англійці не завдають собі найменшого труду самим про себе виязитись...

Англійці заперечують всі спроби самим пояснити власну істотність. Це кориниться в глибокому переконанні, що їм небагато на тому залежить, що про них думають сторонні люди, а також у сумніві, чи такі вияснення не затемнюють справжньої думки про них. Тільки тому, що тепер припускається, неначе англійський характер може бути поважним фактором у сучасній світовій кризі, намагаються самі англійці, з великою міркою доброї волі, привозити деякі основні риси цієї тяжко схопної істоти, якою вони радо гордяться.

ЧИСТА РАСА?

Писати тепер про це, будь-що-будь, важне питання — значить нагадати недавно минулі часи німецького расизму. Та все таки, пишучи чи говорячи про нації, треба згадати їхні расові компоненти. В англійському розумінні ключем до цього питання є основне твердження, що англійці не є чистою расою. Жаден англієць не чваниться своєю англійською чистокровністю, зате каже радше, що він походить, наприклад, зі сходу. Коли свого часу королева Єлисавета про себе казала, що вона є чистокровою англійкою, то вона не думала нічого іншого, як те, що вона мала англійське родове прізвище, дарма, що по матері вона була лондонкою.

Авторка статті, якою ми тут в основному користуємося, каже, що вона є англійкою і... додас, що родина її матері походить з Гемпшайру та що вона в дідині має два участка: один шотландський і один айрійський.

Та ніхто не сміє переочити такого: до року 1066 не було взагалі поняття англійців. Були англійці, були сакси, були данці, були різні породи брітійських кельтів і, правдоподібно, люди зі слідами римського походження. Але тісі дивовижної сплуки (щоб не назвати «мішанини»), що її звуть нині англійцями, не було так само, як не було ще суцільної англійської мови. Властивий англієць є

мішаниною англо-сакса й французького нормана. Він виказує суттєві прикмети одного й другого типу, але характеристичним для англійця чи англійства не є ні одне, ні друге, а повне стоплення обох комплексів.

Під цим оглядом подобас англієць на свою мову: Англосакська хроніка є написана тією ж говіркою, а «Трістан» — по-англофранцузьки, але не по-англійськи. Коли однак наближатися до епохи Шосера, то находимо мову, яку годі вже назвати відміною французькою чи англосакською, — це вже є англійська мова. Мова з власним правом, що кориниться у двох культурах, формою найбагатша, найгнучкіша, найбагатша словесним скарбом, як і поняттями від часів Перікла. Англійська мова тому така багата, що має два корені. Ціле, мистецтво англійського письменника полягає в тому, що він знає, коли треба вжити словесний скарб англосаксонський, а коли французький і коли латинський.

А яка мова, така й нація. Міццю англійця є його велика спроможність пристосування, його загадковий талант до імпровізації, нерозгадане подання практичного змісту та вищого погляду (візіонерства) — прикмети мішаної раси.

Не диво, отже, що англійці з великим скептицизмом ставляться до поняття нордійської крові й вищости рас. Народам маленьким й миролюбним претенсійність щодо чистої крові й раси здається великою, хоч і доволі дитиною й пришепелюватою. Великим зате народам з розвиненою драпіжністю — з'їдливою, небезпечною, та проте дівачкою й немудрою. Тут же треба відмітити, що англійці мають дивну прикмету у своїй насмішкуватій вдачі, яка іноді до розпучки приводить так звані серйозні (споважнілі) народи. Вони (англійці) вважали навіть речі небезпечні смішними, коли ці речі є дійсно смішними і без огляду на загрозу із смішного люблять собі здорово покепкувати. А це знову є однією з властивостей англійців, що її поважні чужинці відчувають як помилковість і тягар.

НЕ РАСА, А НАЦІЯ.

Змішана вдача англійців спричинилася до того, що вони ніколи не були народовецькими, але постійно національними. Від самого початку свого існування не були вони ніколи расою, але нацією. Дуже характеристичне для Англії те, що вона майже немає народньої музики чи звичаїв, тоді, коли ті звичаї дуже цупко тримаються в шотландських верхів'ях. Народньої ноші англійці майже ніколи не мали.

Англійців лучить не поняття спільного кровного походження, а радше поняття спільного права, спільної культури і далекою в минувшину поняття і традиція національної свідомості.

В загальному беручи, право є саксонське, а культура континентальна.

Навіть таке образливе почування переваги англійця супроти чужинця кориниться валикою мірою у свідомості, що Англія була вже нацією, коли інші народи склалися ще з племен, родів і дробів римської імперії. З тої простої причини стала зарозумілість, що межує просто з безсоромністю, вже давно просто приказковою. Вже в XIV ст. скаржилися чужинці, що «...англійці зневажали чужинців...», а за володіння королевою Єлисаветою закоринюється ославлений комплімент на адресу чужинців, що добродісів, скажімо, Грицькові Нечосі, небагато бракує, щоб його можна було назвати англійцем чи, як воно звучить дослівно: «цей добродій є майже англійцем!»... Отже, почування національної свідомості і — ми сказали б — переваги вже тоді цілком створилося. Самі англійці признаються, що вони сумніваються, чи є

де в світі ще яка нація, щоб з таким образливим тоном у голосі вживала вислову «чужинець»... Один француз запримітив, що у Франції найкращий готель у місті називається «Чужинецький Готель», «Готель для чужинців». Англіїці ж питають себе з насмішкою: яка б фірма могла в Англії просперувати під назвою «чужинецька»?... Помінасно вже обставину, що майже в половині світу називаються кращі готелі «Лондон», «Брістол» і як ще хочете, а на Близькому Сході та у великій частині Африки готелі в маловідомих місцевостях називаються просто «бритійські» чи «англійські», а значить ця назва те саме, що «європейські» у відрізненні до красивого «тубільного»...

ПРАВА ТА ПРИВІЛЕЇ.

Поняття справедливості й свободи, виведене з саксонського права, визначило спосіб політичного думання англійців ще з часів короля Альфреда.

Англійського права ніколи не кодифіковано. Воно казуїстичне, чисто випадкове. Воно не рахується з правом як абстрактним поняттям, але воно схоплює «мої права», як каже англієць. Воно не журиться свободою — волею, але «нашими вольностями», каже далі англієць. Воно окреслює і устійнює (регулює) права одиниці супроти держави й супроти власних співгромадян. Англійське право не має метою досягнути т. зв. вищі цілі. Однак воно намагається, щоб права й вольності одиниці не обмежувалися доктринерським світосприйманням державного апарату чи радше його персоніфікаторами, отже міністрами й урядовцями, а вже дуже пантрує за тим, щоб держава та її репрезентанти не топтали вольностей одиниці.

Звичайний англієць розуміє це повністю. Тому він ніколи не йде до суду шукати там справедливості. Те, чого він домагається, є «його право», і свого права доходить він супроти кожного, навіть супроти уряду; і з урядом він правується якнайгостріше й найпослідовніше. А свої домагання ставить він не як англієць, себто член упривілейованої вищої раси, але як англійський громадянин, як член вищої Нації.

Поняття расовості обмежує одиницю до ступеня одиночного первня, отже складової частини вищого організму. Поняття нації кріпить зате індивідуальні вольності і значення людини, родини, громади, круга.

Це поняття вимагає насамперед відділення судівництва як законооречення від парламенту як законодавчого тіла. А це є чи не найбільшою запороку незалежності англійських судів і прав одиниці, простої людини, перед насилуванням тих прав державою.

НАРІД ЗДОВИЧНИКІВ.

Слово «здобичник» не цілком відповідає тому слову, що його вживає авторка праці, якою ми тут користуємося. Вона каже просто «нарід провідисвітів», у первісному значенні того ж слова, що й по-українськи значить «перекотиполо», але не вітрогон, що, змарнувавши свою молодість на пригоди, повертається калікою під рідну стріху, а тих, що світами проходять.

Поняття національної спільності, свідомість переваги й безпеки, життя на острові, що морями захищений від усякої загрози, а також схрещення й змішання рас, отже різнободних вартостей і прикмет, створило те, що кожному чужинцеві здається таким заперечливим і неясним: тип англійця.

Англієць, з його виразно острів'янською природою й пристрасною до екзотики, пригод та здобичництва, авантурничого й романтичного, а врешті й того розмірного фантаста, що його вдача, так би мовити, суперечить практичному змислові й вміню. Та цю вдачу зумовлює певність і безпека власного положення, що людині дозволяє розшаруватися. Завдяки внутрішній пов'язаності та інзулярному (остров'яному) географічному положенню англійці можуть собі дозволити задовольняти власні вподобання до пригод (авантурних). Англій-

ці зовсім не є войовничою нацією, як це часто говориться. Можна поважно сумніватися, чи англійську вдачу можна назвати войовничою. Але англійці не менше є народом, спраглим пригод. Їх би можна назвати «сороками» Європи, що здебільша пишануться чужими добичницькими прикрасами, матеріальними й духовими. І при тому англійці знають, що вони не наражаються на ніяку небезпеку затратити власну індивідуальність, дарма що іноді доводиться паншитися у позиченому пір'ї. І такими ідуть англійці до найбільш віддалених закутків земської кулі, збирають тут і там всяку всячину й радіють дивовижним надбанням, що їх тягнуть додому тільки на те, щоб прикрасити тими надбаннями свої наскрізь острів'янські й наскрізь англійські ватрани.

Англія в цілому — це здобичник і збирач неспостережених і призабутих дрібничок. Можна з певністю і з повним правом сказати, що Англія своєї імперії не здобула, а тільки у власному інтересі, в передсвідченні цього завдання з'єднала. Властиво англійці зібрали, от так собі, не хочачи, просто випадково, неначе якийсь легковажний прогульковець, от просто, як самі англійці про себе кажуть: «збирав собі матрос папугаїв, а англієць колонії»... І так само, як той, вважав англієць своїм обов'язком дбати й старатись про свої креатури... Дарма, що англійці таким способом, безпланово досягнули чимало здобутків, вони ніколи себе не вважали нацією здобивців у такому змислі, як це розумів останній здобичник нашого століття Гітлер, або як це колись розумів великий римський здобичник Цезар.

Англіїці ніколи себе не вважають зайдами й приплентачами в здобутій країні. Правда, трапляється при розпакуванні куфра англійця, що він напханий вщерть надбаннями чужого походження, зате англієць пояснить вам цілком широко (і це звучатиме більш правдиво, як би цього можна було сподіватися), що він там десь, далеко від свого острова, зовсім не думав про здобич. Він просто шлявся випадково по світі, от так собі випадково, зробив кілька інтересів і не хочаючи напорвся або на фрес Партенону, або на голку Клеопатри, або на якийсь собі острівець чи навіть на цілий континент, на який перед тим ніхто не хотів звернути уваги... і, samozрозуміло, він всунув цю річ у свою валізу на те, щоб про цю річ дбати.

І що найважливіше — англієць дійсно дбає про «ті речі»... Як моряк, що відчуває якесь зобов'язання до папугаїв, що його випадково по дорозі надібав, так і англієць вважає своїм обов'язком своєю здобич нагодувати (— не забудьмо сучасного годування «голодних» німців... і пригадаймо, як ті самі німці витискали останні зернята з України), привести її до стану деякої витісності й навчити дрібки «англійського»... Ба, що більше — англієць видасть копицю гроша на те все й намозолиться чимало й наовтузиться, а все тільки тому, щоб справу виконати як слід. Мимходом кажучи: так само, як англієць думав про свої права й вольності, а не про право й волю як абстрактні поняття, так же само він ставиться і до справи власних зобов'язань. Він не відкладає, на зразок важливих одиниць, «обов'язку людини в цілості», зате має дуже точно окреслене поняття про «свої власні зобов'язання»... Тому й не диво, що коли йому в руки попало щось такого як «пестрокрилий папугай» або світова імперія, то він знає, що він має супроти цього щось свої точно окреслені зобов'язання. Ціллю англійця не було ніколи здобуття як кінцева мета. Він є дослідником, романтиком, провідисвітом і передусім індивідуалістом. Майже всі англійські здобутки територіальні є вислідом якоїсь приватної ініціативи й пригоди; Західню Індію здобув англієць, плекаючи тут юні, інтереси Джон компанії принесли англійській Короні найбагатшу перлину — колонію Індію (що її тепер знову той же самий загадковий Джон виймає з-під скиптру власного короля як царя тої ж Індії), — Кападу здобув англієць при нагоді ставлення сілеч на дикого звіря. Коли ж англійця назвати пристрасним на-

пасником, він дивується і з жахом крутить головою в відповідь на таку ігнорацію його політики. Одинокі прикраси чує він радо: морський здобичник, корсар, пірат! Це він слухас радо й заразом розуміє як слід.

Коли англійці затопили «Альтмарк», то німецькі пропагандисти намагалися знайти якнайбільш образливий вигук на адресу британських моряків, називаючи їх морськими розбійниками, та й розчислилися. Але пересічний англієць прийняв цей вигук як похвалу й комплімент та й пішов... вихилити чарочку за здоров'я модерних нащадків Дрейка й Говкінса, глибоко переконаний, що фльота є в порядку!

Англійців зовсім не дивує, що пересічний європесць вбачає лицемірство в теоретичних заявах й характеристиках англійців, в яких вони відкидають думки про здобування теренів, і в факті, що англійський прапор має на таких великих просторах земної кулі. Але в тому насправду нема ані лицемірства, ані дійсної суперечності. Обидві ці обставини, мають своє коріння в сильно розвиненому почутті національної солідарності — вислідній острів'янської раси. Забезпечення перед зовнішнім світом уможливило англійцеві шлятися світами, а його кровна мішанина дозволяє йому відчувати присмітність в такому «кочуванні»... Через щасливий збіг обставин, зумовлений расовою компонентою (не чиста, а мішана раса) може він жити всюди. І він шляється не тільки фізично, але й психічно! Його можна вжити до всього. — це прикмета моряків і пройдисвітів. Він наслідє, неначе сорока, звичай всіх людей, покидає власні домашні костюмища «купальські» (липневе свято «Купала») і засвоює собі ялинку.

Тоді, коли інші народи кривавляться в революціях і проводять зарозливі експерименти, англієць вибирає з чужого досвіду вказівки, що вводять їх у власну систему суспільно-громадського ладу і зовсім не розбиває собі тим голови, чи вони доцільні або чи вони відповідають потребі, а тільки, чи вони... функціонують, як довго вони діють. Бо діяння в англійця вищевартне від абстрактної буцімто доцільності.

Подібно, як англієць проходить світами, так і його фантазія-уява шляється... Від займає аж ніяк незначне місце в ділянці штуки: в малюванні та музиці. зате він не має собі рівного в найбільш індивідуальному мистецтві, з усіх його многогранних ділянок — в ліричній поезії та ліричній драмі. Він дає мало першорядних теологів та філософів, але в тій незбанутій полосі, де релігія стикається з філософією, він недосяжний! В цьому йому допомагають дві обставини основної ваги: мова, що має двогранне коріння, і пристрась до конкретного.

ЗАВЖДИ ТІЛЬКИ ВВІЧЛИВИЙ.

Увічливість є ключем англійської ментальності. Вона пояснює ще одну суперечність. Англійці, оті найбільш аристократні острівляни, з їх почуттям переваги щодо кожного чужинця, а одночасно вишукано чемні супроти кожного чужого. Не раз, правда треба думати й нагадувати про увічливість божества супроти хруща, що може цього хруща привести до божівілля... Але це ще не все...

Англійцеві дійсно подобається, коли люди інакші, як він сам. Його це дивує. Та коли його подив має ще забарвлення змилювання над слабшим божим створінням, то треба щонайменше додати, що англієць ставиться під тим оглядом до чужинця зовсім не гірше, як до власної жінки. Він завдає собі чимало труду наївнати почуття чужинця. Що більше, без слова протесту, а то й з захопленням приймає англієць всі нівечення англійської вимови й складні, в яких розкоштують чужинці. І на його обличчі не побачите ніколи виразу ледве скритого обурення, яке виявляє італієць щодо мовних спроб англійця в італійській мові. Він знаходить французький акцент в англійській мові... чарівним, ба навіть, він спокійно вислухус, коли йому інші доводять, що він не знає власної мови (а с й такі, зокрема всезнайки-німці) і погоджується з вишуканою увічливістю, що найкраще по-англійськи

говорять в Единбургу чи Дабліні. Він перехоплює американські слова, коли ті є вимовні й вичерпують якісь поняття, вірний своїй природі мішанця, і вірить охоче, що людина може з усіх усяндів, іноді з найбільш неправдоподібних джерел тягнути якусь користь. З великими симпатіями й прихильною оцінкою причащається до національних ігрищ інших народів і шанує їхні пісні та інші ознаки, навіть тоді, коли ті намагаються його в кожному разі спотворити...

КРИТИКА Й САМОКРИТИКА.

Як відомо, англійці ставляться дуже толерантно до критики інших людей. Без обиняків признають англійці, що, напр., у Франції все краще, а в іншій країні все гірше... Вони не все переконані в слушності такого твердження, однак вони не горюються, коли їм таке хтось каже, і вони готові критикувати самих себе: вони навіть багато часу витрачають на самокритику (навіть у парламенті, де не можна собі уявити полагодження справи без заперечень опозиції). Та все таки обставина зводиться чужинців дуже часто на манівці й викликує іноді великі непорозуміння. Цю прикмету часто вважають слабкою або неприкритим лицемірством.

Властиво, — це ознака коли не великої сили, то хоч величезного довір'я до самих себе. Це радше небезпека для інших народів, які беруть цю критику за дзвінку монету й схильні думати, що Англія зовсім обезсилена, звиродніла та роз'єднана — стільки ж бо разів про те говорять самі англійці, що щось у тому ж мусить бути!

А обставина, що Англія про те говорить уже три століття, зовсім не послаблюючи своєї відборонної сили, повинна сама за себе творити й бути радше пересторогою для всіх тих, хто думає інакше.

АНГЛІЙСЬКА ТЕРПЕЛИВІСТЬ.

З толеранції супроти необтесаної критики виростає чергова небезпека: помилкове схоплення поняття специфічності англійського терпіння. Оця терпимість, заснована на великому самодовірі, витримус довго, без помітних заломань, та коли обривається, то зовсім і несподівано. Англієць хоче за всяку ціну обійтися без бучі. Різномодні скаканства й спотворення приймає він цілими роками, щоб врешті без одного слова пояснення зівати всі зносини. Просто не можливе вивести його з рівноваги, хібащо комусь поталанить викликати в нього загрозу й обурення одночасно. Завдяки довготривалій свідомості власної безпеки, незвичайно важко викликати в нього страх чи гнів; однак, коли їх хто викликав, тоді з англійцем важко погодитись.

Як виходить в Гітлерово твору «Майн Кампф», він зовсім не хотів застрашити англійців. Навпаки, він намагався різними пропозиціями приязні англійців «укооскати»... Він намагався керувати Сходом Європи за власним уподобанням, при чому англійці мали свобідно заправляти захільною гемісферою. Біда була тільки в тому, що Англія зовсім не хотіла мати під своєю опікою Західної Європи, не будучи ані здобичником, ані колонізатором. Але цього не второпав ніколи Гітлер так само, як усі противники Англії ніколи не розуміли, як далеко сягає границя англійської терпеливості.

Характеристичним висловом про межі англійської терпеливості хай будуть так часто уживані в англійських домах такі речення: «Залиши в спокою!» «Томмі, залиши кішку в спокою»... «Чи залишиш твою малу сестричку в спокою?» «Облиши хлопця в спокою, він якось з того виросте...» Або: «Хай супи (хижачки птиці) проковтнуть такий уряд! Чи не могли б вони нас залишити в спокою?» Або коли англієць зі зростаючим переселенням казав: «Кажу вам, облишіть полакці у мирі!» Та, врешті, мусів він заявити тоном, що його годі було не зрозуміти: «Але тепер, ти, проклятий, неблазе, залиши мене в спокою, або коли ні, то розіб'ю тобі черешище, що тільки хрясне!»

Англієць мішається в управу цілого світу, він мацає свої пальчеська в кожний пагет (начинку),

він збирає країни, подібно як він збирає старий крам, але він не може спокійно дивитися на те, щоб щось попихано, а вже ніяк того не може стерпіти, щоб — його попихано! »Облишіть цілу ситуацію в мирі! Тільки без революцій! Ніякої катастрофальної внутрішньої політики! Залишіть справи в спокою!»

Англії, нація найменше расово-свідома, нація, що не дбас про ніякі звичаї, спирається чи не найбільше з усіх народів світу на власній традиції й праві (законі)! Тільки не попихати справ. З цього правила є тільки один виняток. Англіїці попихали, так попихали кожнораз, безперестанку й без милосердя власну владу (уряд) і то з дуже виправданих мотивів. Уряд мусить бути або паном, або слугою! Коли не командуватиметься урядом, то уряд командуватиме тремадянами, і тому англієць поступас з урядом, як добра господиня з власною службою. «Виконай свою роботу ти, недотепо!» — каже Англія власному урядові. Або: «Ти полетиш стрімголов впродовж одного тижня... і без базікань, коли можна просити!»... «Оці особи, звірюється сусід сусідові, — коли ви не наглядасяте постійно за ними, то вони стають тнилами й непокірними (нахабними), — от просто не можна з ними витримати!»

А сусіди слухають тільки гострі, дошкульні голоси та відходять, кажучи, що в англійському господарстві все котиться стрімголов, що там піддаються щораз більше немилосердній заправі й кермі власних наймитів.

АНГЛІЙСЬКИЙ ПАТРІОТИЗМ.

Поволі приходимо до дуже танкого поняття англійського патріотизму. Немає більшої помилки, як сказати, що його немає. І то тільки тому, що в добрі часи ви про нього багато не почувате, або що він виступас супроти патріотизму інших народів з лицарською ввічливістю, або тому що англіїці критикують себе або свій уряд так, неначе то вони захоплювалися прикладами інших держав. Але якою великою помилкою є думати, що цей патріотизм спирається на великих просторах Бритійського Емпайру! Бо коли англієць каже «Англія», то

він не думає про армії та сфери впливів — але про доріжку між тернами, про поле зелене, про скали надбережні, про рифи, що з дня моря виступають, про кораблі в порті, які випливають з міста Бристоля або повертають до іншої англійської пристані.

Слово Велика Британія збуджує гордості, але слова Англія хапає за серце.

Тут спочивас його історія, і тут є затишний дім. Немає зміслу над тим розводитися, що поняття «острів'яна твердиня» дихас дефензивним відборонним духом. Англія ніколи не б'ється сердешно і з переконанням, коли не відчуває, що загрожені англійські справи: англійська земля, англійська тяглість.

Мої права, мої вольності, мій острів, моя церквя, мій город, мос дворище за хатою, мої квітники...

Хто намагається Англію вбгати в доктринарну форму континентальної теорії, той на мильній дорозі, той перекинує історичний хід подій. Англія може володіти світовою імперією, але тільки під умовиною, що ця імперія на випадок потреби залишить Англію в спокою на те, щоб вона могла сама собою правити. Англія не бажає, щоб її любили, а тільки, щоб її залишили в спокою. Вона дуже індивідуалістична й ненавидить усякої «однокопитності» (одобної безформності)... Її внутрішні умовини є місцевої природи.

В часі армади гороїжилися люди з Девону боронити Тілбюрі. Вони вважали своїм обов'язком боронити власну землю, отже тільки Девон. Англіїці ніколи собі з того нічого не робили, коли їх називати платними ратниками, а висилами великі армії в чужі краї.

Але вони, наче чорти, будуть боротися за Девон і тих п'ять портів... за Лондон і Йорк, за найпухтіший перевулоч і за запелоч та найменшу кнайпину... в найбільш глухому вакутку Англії.

Ось які — зовсім не загадкові англіїці!

Насамперед і тільки — англіїці!

Переклав зі статті: Dorothy L. Sayers: "The mysterious English". Macmillan & Co. Ltd. London. — Ігор Євшан.

Ю. Б.

«Починається земля, як відомо, від Кремля...»

Може дехто думає, що ми з пересадою іронізуємо з Москви, даючи такий наголовок нашій замітці? Насправді ж ми лише відтворюємо рядки поезії В. Маяковського, надруковані епіграфом при одній із статей в зв'язку з вісімсотліттям Москви — в газеті «Комсомольська Правда» за 4/10. ц. р. Те, що нас разить, як гумористична деталь, в Советському Союзі не викликає жадної усмішки. Більше того, з великим розмахом і помпезністю організоване святкування вісімсотлітнього ювілею Москви саме і мало на меті переконати світ, що земля починається від Кремля.

«В сучасну нам епоху слово «Москва» давно вже вийшло за рямки назви столиці величезної держави. З цим іменем народні маси всіх країн світу зв'язують уявлення про найпереводіший суспільний устрій, про найпереводіший і найпрогресивнішу ідеологію, про будівництво цілком нового типу держави, про сміливий, вольовий, ініціативний народ, що несе людству нові ідеї». Так пише журнал «Новое время», журнал, що його випускають не лише російською, але й німецькою, французькою, англійською мовами.

Труднощі, матеріальні й соціальні ускладнення, що їх переживас нині більша частина земної кулі, викликають райдужні надії у большевиків. Ювілей Москви — це передусім зручний і дещо замаскований мотивом свята спосіб наново збудити ува-

гу народніх мас в різних країнах на ті «осяги», що їх здобуває Москва не лише як місто, але і як символ соціальної революції.

ЦК ВКП(б) до дня ювілею випустив спеціальні матеріали — настанови для доповідачів. Там читаємо: «З надією і любов'ю дивляться сотні мільйонів людей в усьому світі на Москву, оплот миру поміж народами, поборницю незалежності і свободи народів, центр світової культури і цивілізації».

Большевики великі майстри пропаганди. Можливо, що нічого вони не вміють робити так добре, як пропагувати, пропагувати з патосом і розмахом на весь світ. В Москву на ювілейні торжества закликано представників від різних міст і різних країн, з'їхалися робітничі делегації низки держав. Завдання свята було осліпити їх осягами Москви і розбудити в них по повероті на батьківщину потяг до красномовності во славу «третього Риму».

В деяких країнах Заходу, не зважаючи на те, що кон'юнктура для большевицької діяльності на цих теренах стає несприятливою, вдалося організувати доповіді, виставки присвячені ювілесві. Товариства англо-советської, бельгійсько-советської дружби старалися догодити своїм господарям з Кремля. Втомленому світові, розпаношеному національними і соціальними суперечностями, спрагненому мирного життя, створено ще раз міраж

земного раю, в якому нібито живуть народи со-
вєтської держави, опромінені сльвом кремлівських
зірок. Десять глибоко за лаштунками сховано сотні
тисяч голодових смертей на Україні минулої зими.
Далеко за вулицями залишилися понурі концентра-
ційні табори з мільйоновими жертвами. На перед-
ній плян виступила лише розкішна декорація
справді красуні — Москви, збудованої потом і
кров'ю поневолених нею народів.

Пропаганда великої світової місії Москви по-
трібна більшовикам не лише на експорт, але і для
внутрішнього вжитку. Ця пропаганда задовольняє
патріотичні амбіції росіянина, виробляє в ньому
почуття своєї вартісности в порівнянні з іншими
народами світу і самого ССРСР; дає змогу йому мо-
рально легше переносити ваги імперіалістичної
політики свого уряду.

Колись російські ліберальні історики у згоді з
фактами минулого характеризували Московію
XV—XVIII ст. як країну дикого варварства, як
найвідсталішу країну Європи.

Сьогодні ЦК ВКП(б), обминаючи справжні істо-
ричні факти, говорить про «розквіт російської
культури в XV—XVII віках».

В «матеріалах для докладчиків» читаємо: «Мо-
сква була не тільки економічним і політичним, але
і культурним центром Руси — зберігачкою і про-
довжувачкою всіх досягнень культури руського
народу, що творилася в більш древніх містах: Ки-
єві, Новгороді Великому, Ростові Великому, Сузда-
лі, Володимирі».

У згоді з нинішньою московською концепцією—
Київ був лише «руським городом» поруч Ростова і
Суздаля. Цю тезу уперто, наполегливо підкреслює
вже від довшого часу совєтська пропаганда. Як
нове для цієї пропаганди звучить твердження, що
нашу давню культуру Москва охороняла і розви-
вала. Очевидно такою «охороною» українці відте-
пер повинні вважати руйнування Кисва Андрієм
Боголюбським, руйнування Чигирин за Самойло-
вича, Батурина за Мазепи і т. д. і т. д.

Л. Нікулін на сторінках «Радянської України»
пише: «Є в нашій країні міста древніші за Москву,
— назвемо Київ, Новгород Великий, — але ні в
одного міста немає таких великих заслуг перед
вітчиною, як у нашої столиці Москви... Маяков-
ський, кращий і найбільш талановитий поет ра-
дянської епохи, писав про значення жовтневих
битв у Москві, про заслуги Москви у великій
справі визволення всіх національностей, що на-
селяли Росію. Стара Росія — «тюрьма народів»
перероджувалась у жовтневих бурях:

«Когда Октябрь орудийних бурь
По улицам кровью лился,
Я знаю, в Москве решали судьбу
И Кисов и Тифлисов».

В святкуванні ювілею поза помпою і зовнішньою
пишнотою торжеств видко і ту тривогу, яка гризе
можновладців московських. Москва стремить за
всяку ціну зламати націоналізм поневолених наро-
дів. Саме тому святкування перетворюється в де-
монстрацію ідеї російського централізму і такому її
звучанні, яке майже покривається з «сдинонеде-
лимчеським» централізмом сумної пам'яті «Киевля-
нина» і інших бастардів російського монархістич-
ного чортівнища. Сам Сталін, висловившись з при-
воду знаменної дати, підкреслив значення Москви
як централізатора російської держави. «Тільки
країна, — сказав він, — об'єднана в єдину центра-
лізовану державу, може розраховувати на можли-
вість серйозного культурно-господарського росту,
на можливість утвердження своєї незалежності». Як
слід розуміти ці слова, бачимо з висловів ре-
дакційної статті журналу «Новое время», де чи-
таємо: «... Коли великий російський народ на чо-
лі десятків інших народів створив нову совєтську
державу, Москва стала природним центром нової,
совєтської культури, що об'єднує і охоплює всі на-
роди і національності, які входять в совєтську
державу». Кілька років тому в Совєтському Сою-

зі говорили лише про єдність класових інтересів
усіх трудящих. Гасло творення єдиної національ-
ної спільноти в централістичному московському
казані тоді ще не виходило на верх. Але життя
підганяє. Природні стремління націй до свого са-
моозначення виявилися знов і в останній війні. Це
примусило Москву спішити з ліквідацією національ-
них спільнот в площині їх зрусифікування. В ювілейних статтях надбудуємо на таке поняття
як «совєтська національна гордість». Отже, ро-
сійська совєтська нація як універсум, всі інші на-
ції як ґрунт для розвитку совєтсько-російської
нації, як рудименти, спогади минулого.

Що місцеві націоналізми тривожать Москву,
видко зі святкування ювілею Москви на Україні.
Тут не обійшлося без преогидної лайки на адресу
українських націоналістів.

«Продаючись у всі чужинні розвідки імперіалі-
стичних держав Заходу, українські буржуазні на-
ціоналісти пробували відірвати Україну від Совєт-
ського Союзу, відновити на Україні владу поміщи-
ків і капіталістів, перетворити її в колонію імпе-
ріалістів Заходу. Український народ, керований
партією Леніна-Сталіна, уцент розгромив агенту-
ру буржуазії і в тому числі антирадянські групи
Шумського, Хвильового, Скрипника з їх гаслами
«тебе від Москви!» і рабським упаданням перед
капіталістичною Європою». Так пише «Правда
України». І хоч за словами совєтського борзо-
писця націоналізм ніби остаточно розгромлений, це
не заважас борзописцеві з підозрілим завзяттям
присвячувати значну частину статті паплюженню
націоналізму. Замість тону погідної урочистости,
що так відповідав би ювілейним торжествам, має-
мо в «Правді України» та «Правде України» якісь
нервовні корчі дописувачів, які про відданість
Україні Москві говорять з певною дозою гісте-
ричности, і саме цей тон зраджує дійсний стан
речей на Україні.

В статті, присвяченій святу Москви, художній
керівник Харківського Театру ім. Шевченка зазна-
чує: «Ми знаємо, що творці зростання нашого теат-
ру, який називають зараз одним із передових те-
атрів Совєтського Союзу, стало можливе тільки
тому, що ми уперто переборювали і переборюємо
націоналістичні викривлення». Отже, як бачимо,
і досі переборюють...

Не меншою небезпекною, що турбує партійну
бюрократію є небезпека «буржуазних впливів За-
ходу». Окупація Центральної Європи, даючи
Москві невичерпні матеріальні ресурси, рівночас-
но і обтяжує її. Тепер совєтську людину вже не
можна герметично запечатати в границях «совєт-
ської родини». Вищий життєвий стандарт у краї-
нах, які ще не цілком совєтизувалися, незвичайні
для совєтської людини ідеї вражають навіть най-
довіреніші елементи сов. бюрократії, прислані в
Європу для окупаційних цітей, не кажучи вже про
рядових вояків совєтської армії. Переборювати ці
впливи — завдання всієї пропагандивної діяль-
ности в Сов. Союзі, отже й завдання ювілейно-про-
пагандивної кампанії. Тому в статті Нікуліна чи-
таємо: «... прорубавши «вікно» в Європу Петро I
впустив у Москву іноземців, головним чином нім-
ців, чужих російському народові, його звичаям,
його мові. І ці чужоземці безсоромно грабували і
принижували російський народ».

Отже, відбувається переоцінка діяльності Пе-
тра I і його зв'язок з Західною Європою, що вивів
Росію на шлях європеїзації, розцінюється нега-
тивно. Такий значущий перелам знаменний і він
промовисто свідчить про міру небезпеки з Заходу
і усвідомлення цієї небезпеки московськими за-
правилами.

Політбюро є кваліфікованим організатором ре-
волюційно-підривних рухів. Разом з тим воно є і
досвідченим жандармом народів. Члени Політ-
бюро знають, що успіх тих чи інших революційних
рухів часто вирішували столиці. Тому їхнім зав-
данням на протязі багатьох років було усунути

Москви всяку можливість революційного ферменту. Робили вони це не лише поліційними методами, але й створенням упривілейованого життя для москвичів супроти решти населення Сов. Союзу. Ніяке місто в ССР не має порівняно такого доброго постачання, як Москва. На Москву, на її будівництво, витрачено неймовірно великі суми, стягнені з поневолених народів Совєтського Союзу. На будівництво каналу Москва-Волга працювали десятки тисяч білих рабів — в'язнів НКВД. Смерть соток тисяч людей від виснажливої роботи уможливила створення цієї грандіозної споруди, наслідком чого Москва перетворилася в «порт трьох морей». Московське метро, дійсно, найкраще в світі. Москвич не с обтяжений транспортними труднощами. В розкішних вестибілях метро він почувася себе, немов у казковому палаці. Центр Москви дихав якоюсь халдейсько-вавилонською розкішшю міста велетня, міста спруга. Його широкі магістралі, велетенські мости, монументальні будівлі ве-

селять серце москвича, становлять предмет естетичної насолоди його «широкої» московської натури. Москва — контраст усій країні, оповитій злиднями, але москвичеві це не впаде в око. Він задоволений і він ні нащо не промінє совєтську владу, він буде битися за неї до загиби. І не дарма саме на Москві спіткнулися німці в своєму наступі.

«Матеріяли» ЦК ВКП(б) цілком резонно відзначають: «Москвичі законно пишануться своєю перемогою роллю в боротьбі за побудову комуністичного суспільства в нашій країні. В ході цієї боротьби трудячі Москви, на чолі з московською партійною організацією, були і є вірним оплотом Центрального Комітету лєнінсько-сталінської партії».

Що ж, Вавилон, колись також пишався садами Семіраміди, палацами і хмарами, мав своїх пагріотів, людей упривілейованих у цій деспотії, але це його не врятувало від руїни...

О. 3.

3 пресового фільму

Як відгомін на становище «ОРЛИКА» в справі нашої літератури фабрикованої Ігорем Костецьким і Юрієм Косачем, «Українські Вісті» з Ульму (ч. 76/134 з дня 25 жовтня 1947) містять статтю Ю. Дивнича п. н. «Про напасників з МУР-у і — напасників на МУР».

Автор статті висловлює думку, що голос «ОРЛИКА» с впливом «гістерії» чи, навіть «організованої гістерії», «свосчасним спритним використанням відомого листа Д. Донцова» та, очевидно, впливом партійного наставлення, що як «многолова політиканська гідра працює дружно і завзято над розбосом нашої і без того слабой та незорганізованої літератури, над розбосом з великим трудом створеного МУР-у, руйнуючи іще в пелюшках літературний процес на тяжкому вигнанні». Щоб виправдати до певної міри стан теперішньої літератури (отже, навіть в Ю. Дивнича в підсвідомості с враження, що література наша не стоїть на висоті) автор статті твердить, що, мовляв, монополь на видання посли партійні видавництва, хоча не дає відповіді на те, яким чином на еміграції появилось під фірмою МУР-у таки чимало макулятури. Якщо б виною в оплаканому стані нашої літератури був брак можливостей друку, то тоді, очевидно, не побачили б світа Божого Костецьківські «камбруми» і Косачівські «жіночі стегна», а лежали б так само спокійно в їх «мандрівних наплечниках», як лежить в них уже два роки повість «Чумацьким шляхом» Докії Гуменой чи «Сонетарій» Миколи Зерова.

Коли О. Жданович і д-р О. Грицай забрали на сторінках «ОРЛИКА» голос в справі літератури, то вони не мали на думці тих творів, що повстали «коштом недоспаних ночей, недоживлення і коштом свого здоров'я та віку» і тепер лежать у наплечниках своїх авторів, але мали на увазі ті твори, що більше завдяки спритові (і то, скажимо одверто, таки спекулянтському) як праці і талантові авторів, побачили в час і в достанньому накладі світло денне, і які в читача і критика таки викликають переконання літературної кризи.

А «ОРЛИК», коли містив дискусію на тему сучасної літератури, то зробив це тому, що зголосились письменники, критики і читачі, які домагались голосу, які вважали, що треба, не для розбивання МУР-у, але для рятунку літератури висказати про неї своє слово. МУР с не ціллю, але засобом, — твердимо з переконанням, що правильним і потрібним засобом, — до творення і плекання літератури. І не значить це, що критичний голос про тих письменників з МУР-у, які цю літературу знижують і розмінюють на дрібну базрну монету, мусить

бути конечно «руйнуванням і розбиванням» того, що з великим трудом створено. Таке становище Ю. Дивнича нагадує нам сьогодні становище тої частини української преси, яка не самі факти злочинства, надужить, порушення правопорядку і терору, але їх тавування пресою, називас руйнацією суспільно-громадського життя і нищенням основ «державної» (sic!) адміністрації.

Як недалеко відбігас Ю. Дивнич від тої частини української преси, коли він хоче бачити і намагаться читача переконати в тому, що критика деяких письменників МУР-у — це «демагогічно-політичні і тактично-партійні махінації, що заглушують і тероризують інші течії і голоси літератури!» Від коли то висловлення свого погляду, на який може, якщо він потрафить речево і логічно це висловити, відповісти кожний з заатакованих чи незаатакованих письменників, критиків чи читачів, називається «тероризуванням інших течій»? В чому бачить Ю. Дивнич «демагогічні» махінації? Чи стаття д-ра О. Грицай, що аналізує критично твір автора, розбираючи цей твір, з погляду мистецьких і естетичних, формальних вимог, змісту, документарности часу, ідейности і т. д., — це демагогія? В чому бачить Ю. Дивнич політичні і партійні махінації? Безперечно, ніяка річ на світі не вільна від політичного елементу. Пригадую собі виклади одного з професорів хірургії, який в півторагодинному викладі доводив, що не тільки ортопед, але й швець виконус важну політичну місію. Він здоров'я населення залежить оборонність країни, від ніг вояка, справність армії. Уявіть собі, що армейські шевці пошили б для цілої армії злі черевики. Отже, коли письменники вбирають національну душу з зле пошиті душові «черевики», чи можна дивуватись, що така нація ніколи не то не переможе на полі бою, але й на це поле не вийде? Можемо Вас, пане Ю. Дивнич, запевнити, що нація, вихована «літературою» Костецького і Косача, не тільки не побідить, але її на полі змагань навіть ніхто й не побачить. Чи танк звертас увагу на те, що поміж межами бігають миші? Отже, розпочинаючи дискусію на тему літератури, продукуваної тепер заданими письменниками, ми мали на оці політикум справи, але політикум це не було диктоване ні «тактичними», ні «партійними» і «терористичними» «махінаціями», як це Вам чомусь хотіло б ся бачити, але воно було диктоване таким саме нашим розумінням і журбою за добро нашої національної справи, для якої сьогодні, саме сьогодні, мусить бути змобілізоване все. І література. Саме передовсім — література.

Ми не масмо претенсії говорити «непомилними божественними устами нації, цілого її багатобарвного і многоголосного історичного процесу». Відомо ж, нація багата. В ній є все. В ній побіч святих і героїв є і злочинці, збоченці, еротомани, спекулянти і гоштаплери. Від них, очевидно, ми не говоримо. І не хочемо говорити. Тому і ясно, що не говоримо від цілої нації. Але ми говоримо від тих, що чисті духом і що в літературі бачать не виладунання своїх еротоманських гонів, але виконання почесної служби нації і людству.

Ю. Дивнич на кінці статті згадує дві важливі для нас деталі. Він стверджує, що «ще за рік до «Орлика» і «На Сторожі» ми знаємо різко негативну, хоч не погромницьку критику Гр. Шевчука та І. Кошелівця на твори Костецького», та, що «на створення свого незалежного видавництва чекають епопея і оповідання Ю. Клена, чотиритомовий роман Докії Гуменної, перший том нового роману Самчука, повісті і роман Багряного, прозові твори Т. Осьмачки, прекрасні есеї Ю. Шереха...»

Не тільки нам, але українській суспільності було б цікаво знати, чому саме критику Гр. Шевчука і І. Кошелівця, хоч повстала скорше, отже могла б бути менше оправдана, оцінюють як звичайну і нормальну критику, а критику «ОРЛИКА» — як погромницьку? Чи не послуговується Ю. Дивнич тсю самою діалектикою, якою послуговувались вже супроти нас неодні, які масові розстріли, депортації і масакри українського автохтонного, спокійного і миролюбного населення називали і називають діянням «народної справедливості», а оборону українського населення перед жидівськими п'явками — їх погромами?

І цікаво б було знати, чому на створення власного видавництва чекають без сумніву вартісні літературні речі вже аж два роки, а без власного видавництва і то скоро появились не епопеї, і не чотиритомові романи, та блискучі есеї, а плитонькі виплоди літераторських МУР-івських ремісників, в роді «Оповідань про переможців», «Божественної лжі», «Сонати б-моль» і т. п. Чи появились ці твори за згодою МУР-у, за його апробатою, за його фірмою, під авторитетним фірмовим іменем Уласа Самчука, чи ні, пане Ю. Дивнич? І чому то вони могли появились без власного видавництва. (Отже завдяки спекулянтським або партійним махінаціям — згідно з Вашими висновками,) а до інших треба аж створення власного видавництва? Чи не можна б так тим самим способом, пане Ю. Дивнич, через ті самі видавництва видати зараз всі перелічені Вами вартісні літературні твори?

А коли існуючі видавництва («Золота Брама» як офіційне видавництво МУР-у) могли видавати макулатуру, то чи не є слушним їм сьогодні піднести замітку, — признаємо, що для них неприємну. — що вони причинились до кризи сьогоднішньої літератури (ми думаємо і говоримо про літературу, доступну загалові, бо так прийнято в культурному світі, що критика забирає голос у справі тих мистецьких творів, що появились друком. Про твори, що лежать в рукописах і наплечниках авторів, очевидно, не можна говорити як про твори, що актуально в формі друкованої або масого доступної свідомості загалу творять існуючу літературу)?

Та все таки Ю. Дивнич, хоча хотів написати статтю в оборону МУР-у, в дійсності його засудив, не інакше, як це зробив і «ОРЛИК». Бо сам Ю. Дивнич закінчує свою «апологію» МУР-у так: «З другого боку, МУР має хвороби і помилки (хто має хвороби — є хворий, це саме намагався «ОРЛИК» підкрити у згаданих статтях д-ра О. Гриця і О. Ждановича). Але ці хвороби й помилки впливають не з засад (а хто твердить, що з засад? — пане Ю. Дивнич) МУР-у, а з порушення деякими літераторами цих засад».

Щоб у майбутньому не могли дальші апологети МУР-у тенденційно і злобно переколючувати думки і настанови «ОРЛИКА», ми підкреслимо ще раз (словами Ю. Дивнича): МУР має хвороби і помил-

ки. Ті хвороби і помилки впливають з порушення деякими літераторами засад, але тут додасмо, не МУР-у (бо він їх не має), а засад кожної здорової, творчої і босвої літератури. Літератури, що має бути на фронті боротьби за наші духові і мистецькі bastiони.

І саме виказуванню моментів порушення тих засад деякими літераторами, які, на жаль, мають нещастя належати до МУР-у, «ОРЛИК» і в будучому буде присвячувати свою увагу. Але, повірте, пане Ю. Дивнич, не з «партійно-тактичних махінацій», а з почуття так ним зрозумілого обов'язку. Що ж до розбивання з величезним трудом створеного МУР-у, то, на жаль, наші думки, різні. Ви твердите, що це робить наша критика, а ми переконані, що це робили вже і роблять ще не тільки ті літератори, що «порушили засади (?) МУР-у», але й ці їхні адвокати, що їх в тому порушуванні засад обороняють.

«Соціалістический Вестник» — центральний орган соціал-демократической рабочей партии, який виходить за редакцією Р. Абрамовича в Нью-Йорку, в ч. 9/600 з дня 23 вересня 1947 друкує «Програму устроїства освобожденной России». Російські соціалісти (з другого інтернаціоналу) так собі уявляють упорядкування відносин на території сьогодишнього ССРСР по його розвалі (друкуємо деякі точки з програми):

«I. Государственный строй:

1. Территории и народы, входящие в состав Советского Союза, составляют Российское государство (підкреслення в тексті).

3. Верховная власть есть единая для всего народа.

II. Государственная политика.

1. Общегосударственным языком является язык русский.

2. Отдельные народы, при наличии необходимых исторических, культурных и хозяйственных данных, могут создавать в рамках Российского государства самоуправление.

XI. Национальная культура.

Российская культура есть творчество всех народов Российского государства. Свобода и независимость этого творчества обеспечивается всем народам Российского государства в равной степени.

XII. Народное образование.

1. Обучение в школах ведется на родном языке. Русский же язык является обязательным».

Ми зацитували важніші пункти програми російських соціалістів тому, що, — як ми вже це підмічували в попередньому числі «ОРЛИКА», — від деякого часу появляються у нас на еміграції публікації наших соціалістів, що сподіваються від соціалістичного світу допомоги у звільненні українського народу з московського ярма та в створенні Самостійної Української Держави. Ці наші соціалісти твердять, що єдина оправдана і доцільна орієнтація сьогоднішньої української політики, це орієнтація на соціалістичний «поступовий» світ. На другий інтернаціонал.

Як же тепер ставиться цей другий інтернаціонал до наших визвольних змагань? Замість доброї відповіді вистане докладно усвідомити собі зацитувані пункти програми «Устрою звільненої Росії», російських соціал-демократів. З неї ми довідаємось, що російські соціалісти ставляться до визвольних змагань українського (і не тільки українського) народу так само (дослівно: так само!), як більшовики. Ціла їх програма прямує тільки до того, щоб скинути владу більшовицької партії і дістати її самому в руки. Решта має залишитись по-старому. По-старому має бути відреставрована Російська імперія, до складу якої мають входити всі інші поневолені російським народом народи, по-старому влада має бути сцентралізована для ці-

тої імперії, по-старому культура має бути — об'єднаною — російська, державна мова — російська, а інші народи можуть, в найкращому випадку, одержати всередині імперії автономію, і то тільки тоді, коли цей російський народ признає їм до того історичні, культурні і господарські підстави. Нам і всьому світові відомо, що саме тих історичних, культурних і господарських підстав навіть для автономії отже підкреслення окремішності українського народу, російський народ устами його всіх політ. партій, відказував. Всім було і є відомим, що саме ціла політика як царського, так ліберального і большевицького режиму, і це задумав континуувати політика соціалістичної Москви, ішла до того, щоб ці культурні, історичні і господарські різниці і підстави як найбільше затирати. Жертвою тої політики стали мільйонні маси українського народу.

І як виходить з програми російських соціалістів нічого не зміниться і за їх влади. Ми переконані, що російські соціал-демократи заперечать нам права на націю культурну, історичну і господарську окремішність, як і заперечували це російські царі, та заперечують російські большевики. Хіба українські соціалісти мають докази і підстави твердити протилежне? Ми були б раді, коли б, наприклад, їхні чоловіки публіцисти (от хоч би Ів. М-ко), замість доводити про непомилність кляси,

про правість Леніна і т. д., переконали російських соціалістів, що вони на ділі і в програмі є такими самими гнобителями українського народу, як і всі інші московські носії влади. Яку прислугу зробили б Ів. М-ки справі дружби нападів і перемоз принципів права і справедливості, коли б вони, наприклад, могли подати хоч один документ російської політичної думки, яка казала б, що українці це окрема нація, з окремою історією, культурою, мовою, правом на свої господарські багатства, і що українці повинні мати свою власну державу. І яку прислугу моральному оздоровленню світа принесли Ів. М-ки, коли б вони могли запевнити доказами, що є якась частина російських соціалістів, яка є готова помагати нам відділитись від «Російського государства» і побудувати власну Українську Самостійну Державу!

Як багато відпало б ненависти, злоби, завзяття і непотрібного труду і крові з обох сторін! Думаю, що навіть українські «націоналісти» тоді не мали б ніяких підстав плекати свою ворожість до москалів.

А шкода, що логіка публіцистів типу Ів. М-ка замість переконувати, що москалі є шовіністи і імперіялісти, іде в напрямі переконування світа, що українці — це шовіністи і «фашисти». Ясно, що така публіцистика мало служить українській визвольній справі. Вона тій справі явно шкодить.

